

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

68'in Edebiyatı Edebiyatın 68'i

Hazırlayan: Sennur Sezer

İnceleme-Seçki

Bu incelemenin Edebiyatın Tanıklığı 1950-1975 bölümündeki şiir ve öykü bölümleri Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'nun

34. Maddesine dayanılarak derlenmiştir.

Direnme Odağı Dergilerden Biri: Yeni a ve 1968 Olayları, Liderleri ve İdamlar İçin Yazılan Şiirlerden - 1968 Olayları, Liderleri ve İdamlar İçin Yazılan Öykülerden Anılardan Örnekler bölümlerinde yer alan şiir ve öykülerin telif sahiplerinden, varislerinden ve yayıncılarından yasal izin alınmıştır.

Bu çalışmaya 68 coşkusıyla destek veren tüm şair ve yazar arkadaşlarımızla Can, YKY, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Everest Yayınları, Doğan Kitap ve İletişim'e teşekkür ederiz.

68'in Edebiyatı Edebiyatın 68'i

Hazırlayan: Sennur Sezer

İnceleme-Seçki

Doğa Basın Yayın
Dağıtım Ticaret Limited Şirketi
Eskişehir Mah. Dolapdere Cad.
Karabatak Sok. No: 27A
Şişli / İstanbul
Tel: 0212 247 65 17 (pbx)
Faks: 0212 247 24 61
web: www.evrenselbasim.com
e.posta: bilgi@evrenselbasim.com

Evrensel Basım Yayın – 372

68'in Edebiyatı
Edebiyatın 68'i

Hazırlayan: Sennur Sezer

Kapak Tasarım
Savaş Çekiç

Kapak Uygulama
Bahar Eroğlu

Birinci Basım: Ekim 2008

ISBN 978-605-4156-05-4

Baskı

Ezgi Matbaası

Sanayi Caddesi Altay Sokak No: 10 Çobançeşme -Yenibosna / İSTANBUL
Tel: 0212 452 23 02 - 654 94 18 e-posta: ezgimatbaa@mynet.com

---

68'in Edebiyatı Edebiyatın 68'i

İÇİNDEKİLER

Öndeyiş.....	11

Edebiyatın Tanıklığı 1950-1975

“YETER! SÖZ MİLLETİNDİR”DEN	
“OLUR MU BÖYLE OLUR MU”YA.....	15
“HATIRLA MENDERES, O MESUT GECEYİ”DEN	
“DENİZ MAHKEMEYE DÜŞMÜŞ AVUKATI BEN OLAYDIM”A	32

Direnme Odağı Dergilerden Biri: Yeni a ŞİİRLER

Edip Cansever	
MENDİL MENDİL MENDİL	
NE KADAR MENDİL VARSA O KADAR ACILIYIM	102
Cemal Süreya	
SEVİŞ YOLCU	103
Ercüment Uçarı	
BİR DİZİ VİTRİN	103
Süreyya Berfe	
SON İLK YAZLAR İÇİN	104
Sennur Sezer	
KIŞLAR YEŞİLİ TÜKETEMEZ	106
Can Aksın	
YÜREĞİM GENİŞ	107
Refik Durbaş	
BAHARIN VAKTİ	108
Ülkü Tamer	
DAĞ	108
İsmail Uyaroğlu	
AMA UMUDU DEĞİL	110
Ülkü Tamer	
AĞIT	110

Refik Durbaş	
HASAT	111
GÜLAĞBI	111
Hasan Can	
SARDUNYAYA AĞIT	112
Kemal Özer	
YİĞİT BİR GENÇ KIZIN TABUTU ÖNÜNDE	113
Ergin Günçe	
BİR TEMMUZ GELİNİ TOPRAĞA VERİLDİ BUGÜN	114
Özdemir İnce	
SALI GÜNÜ ÜLKER GELECEK	115
Can Aksın	
HOŞ GELDİN ÖLÜM	116
Refik Durbaş	
ÇEŞMİCİHAN	119

ÖYKÜLER

Adnan Özyalçiner	
BULUŞMA'dan	120
Erdal Öz	
SİĞİRCIKLAR'dan	123
KANAYAN'dan	125
Adnan Özyalçiner	
BASKIN'dan	127
Erdal ÖZ	
URGANIN UCUNDA'dan	133
ÇAĞDAŞ İŞKENCECİLER ÜZERİNE NOTLAR'dan	136

1968 Olayları, Liderleri ve İdamlar İçin Yazılan Şiirlerden Örnekler

Âşık Mevlüde	
N'OLAYIDIM N'OLAYIDIM	143
A. Kadir	
KANLI ŞİİRLER	145

İlhan Berk	
ACININ DUVAR YAZILARI.....	146
Enver Gökçe	
UYUN ALİM.....	148
BİR MİLLİ KURTULUŞ TÜRKÜSÜ.....	149
Arif Damar	
AKAN AYDINLIK.....	150
ÖLÜM YOK KI.....	151
Attilâ İlhan	
TUTUKLUNUN GÜNLÜĞÜ.....	157
SANA NE YAPTILAR.....	160
Can Yücel	
1972 YAZI.....	161
MARE NOSTRUM.....	166
Şükran Kurdakul	
İZMİR'İN İÇİNDE AMERİKAN NEFERİ.....	167
Turgut Uyar	
ACININ COĞRAFYASI.....	168
Edip Cansever	
ÖLÜ MÜ DENİR.....	170
Cemal Süreya	
KAN VAR BÜTÜN KELİMELEİN ALTINDA.....	172
Gülten Akın	
AĞIT.....	174
AYVAZ AĞIDI.....	175
Kemal Özer	
BİR MAYIS GÜNÜ.....	176
Hilmi Yavuz	
BEDREDDİN ÜZERİNE ŞİİRLER.....	177
DOĞU ŞİİRLERİ.....	178
Aydın Hatipoğlu	
TÜRKÜLERE YÜRÜMEK.....	179
Egemen Berköz	
İŞTE YAZIYORUM ŞAFAĞI.....	181

Ataol Behramoğlu	
BİR GÜN MUTLAKA	183
BEYAZ, İPEK GİBİ YAĞDI KAR	186
Refik Durbaş	
VUR	190
MENZİL	191
BİR HALKIN MEZARDA VE HAYATTA	
YAĞMALANIŞININ ACI HATIRASI VE ZALİM	
DESTANI	192
BİR DAĞ YAMACINDA	193
ANIT	195
Özkan Mert	
DİREN! EY KALBİM	196
Nihat Behram	
HAPİSHANEDEKİ DOSTUMA ULAŞTIRILAMAYAN BİR NOT	199
Arkadaş Z. Özger	
SEVDADIR	200
Gülsüm Cengiz	
TOMURCUKLAR AÇILIRKEN	202
ONLAR	205
Şükrü Erbaş	
DENİZ	206
Hüseyin Ferhat	
ÖLÜLERİMİZ	207
Ahmet Erhan	
İLK VASİYET	208

1968 Olayları Liderleri ve İdamlar İçin Yazılan Öykülerden, Anılardan Örnekler

Nezihe Meriç	
TEDİRGIN	211
DUMANALTI	213
Sevgi Soysal	
SABAH GAZETELERİ	216
İDAMLAR	220

Öndeyiş

Aydın Çubukçu, Bizim '68'in ilk bölümü Küller Arasındaki Kivılcım'ın ilk paragrafında dönemleri belli tarihlere sıkıştırmanın, olayların öncesi ve sonrasıyla ilişkileri kesmenin yanlışlığını şöyle vurgular:

“68, günümüzde bir yıl içinde başlayıp bitmiş bir parlamanın adı gibi algılanıyor. Tarihin, birbirini izleyen belli dönemlerden geçtiğine ilişkin kanı, belki yalnızca eski tipte tarihçilerin değil, geçmişe bir düzen vererek bugünü anlamaya çalışan herkesin ortak tutumudur. Bir sınıflandırma yönteminin sonucu olan bu yönelim, daha sonra, herkes tarafından tarihin gerçekten adlandırıldığı gibi olup bittiği sanısına yol açar. 'Cilalı Taş Devri'nde, dünyadaki bütün insanların taşları ciladıklarını, sonra ardından yine hep birlikte bronz kullanmaya başladıklarını sanmak gibi bir şeydir bu.”

“68 döneminin edebiyattaki izleri”ni saptamak için yapılan bu çalışmada bu yaygın yanılgıya düşmemek için önce Türkiye’de “68 Olayları” diye adlandırılan olayların 6 Ocak 1968’de ABD Büyükelçisi-“Vietnam Kasabı” Robert W. Komer’in makam arabasının, Rektör Kemal Kurdaş’ın davetiyle geldiği ODTÜ’nün bahçesinde Sinan Cemgil, Taylan Özgür, Ulaş Bardakçı ve İbrahim Seven’in öncülüğünde yakılışıyla başladığının varsayıldığını anımsamak gerekli. Gençliğin ABD’ye karşı tavrını halkın onaylamasını kavramak içinse Çetin Altan’ın:

“Üstünde Japonya ile barışın imzalandığı ABD donanmasının en büyük zırhlılarından Missouri, İstanbul’a gelip Dolmabahçe önünde demirlediğinde; yıl sanırım 1946’ydı. Geminin komutanları hal-
kın gemiyi gezmesine izin vermişlerdi. Dolmabahçe rıhtımındaki kayıkçılar: -25 kuruşa Amerika, diye bağırarak, müşteri topluyorlardı. Naim Tirali de, öykülerini 25 Kuruşa Amerika adlı bir kitapta topluyordu. Beyaz üniformalarının geniş yakalı, kıyıları mavi çizgili Amerikan askerleri, kafayı bulmuş olarak Beyoğlu’nda zikzaklar çiziyorlar; bazen de pazar günleri asılan bayraklara musallat oluyorlardı. Burhan Felek, Cumhuriyet gazetesinde, ‘Biz de bayrağımızı daha yükseğe asalım ki, kimse dokunamasın’ diye yazmıştı... Kimsenin,

ne Potsdam Konferansı'nda alınan kararlardan haberi vardı; ne İsmet Paşa'nın, dış politikanın rotasını tümünden Washington'a çevirdiğinden; ne de 'adam başına düşen ulusal gelir birimi'yle, bütçe yasasından hangi bakanlıkların ne kadar pay aldığından... Sadece Sovyetler'in Kars'la Ardahan'ı istedikleri ön plandaydı; bir de hamasetçi söylemlerle hamasi şiirler..." (24.3.2005, Milliyet) diye özetlediği döneme kadar uzanmak gerekir.

68 dönemi edebiyatta olduğu kadar yeni tiyatro uygulamaları ve işçi olaylarıyla da izlenebilir.

Kimi kaynaklar dönemi 15-16 Haziran ile noktalarlar. Bizce bu dönem devrimci dalganın ilk aşamasıdır ve ikinci aşamanın hızı 12 Eylül 1980 ile kesilmek istenmiştir. O zaman 1968'e gelmeden önce Türkiye'de neler olduğunu iyi bilmek gerekmektedir.

Edebiyatın Tanıklığı 1950-1975

“YETER! SÖZ MİLLETİNDİR”DEN “OLUR MU BÖYLE OLUR MU”YA

(14 Mayıs 1950-27 Mayıs 1960)

14 Mayıs 1950, Türkiye Cumhuriyeti tarihinde önemli bir dönüm noktasıdır. Cumhuriyetle yaşıt CHP seçimleri kaybetmiş, TBMM’de muhalefet partisi durumuna düşmüştür. Seçim sonuçları ve partilerin aldığı oyla sandalye sayısı karşılaştırıldığında, DP’nin zaferinin büyüklüğünde seçim sisteminin payı olduğu da görülecektir. CHP’yi yenilgiye uğratan Demokrat Parti, Cumhuriyet Halk Partisi’nden ayrılan bir grup tarafından kurulmuştu. Daha çok büyük toprak sahiplerine ve ithalatçı tüccarlara dayalı bir partiydi.

DP seçmen önüne ilk çıktığı 1946 seçimlerinde 465 sandalyenin 64’ünü almıştır. Ancak 1947’de yapılacak seçimlerin propaganda ve tanıtım süresini kısaltmak amacıyla öne alınışı, seçimlerinin biçimiyle (açık oy-gizli sayım), anti-demokratik baskılar seçmeni aslında bu sayının daha büyük olduğuna ve bir hile yapıldığına inandırmıştır. 1950 seçimlerine katılım yoğunluğu (%89.3) ve DP’ye her sınıf ve kesimden oy verenlerin çokluğu seçimlerin sonucunu bir halk hareketinin zaferi biçimine dönüştürmüştür.

DP iktidarının önündeki en büyük zorluk kendisine oy verenlerin isteklerine/beklentilerine yeterli yanıt verebilmektir. Halkın büyük çoğunluğu iktisadi bunalımın sona ermesini; büyük toprak sahipleriyle sermayedarlar devletçiliğin yerini özel girişime bırakmasını; üniversite, basın ve aydınlar düşünce özgürlüğünü sağlayacak yasa değişikliklerini; laiklik yüzünden çıkarları zedelenenler de laikliğin tümüyle ortadan kalkmasını istiyor/bekliyordu.

CHP, iktidarının son yıllarında, propagandasında dinsel vurgular yapan DP’yle (ve öteki muhalif partilerle dile gelen İslamcılık akımıyla) başa çıkabilmek için “liberal laiklik” kararı almıştı. Bu tutum, birçok uygulamada laiklik ilkesinden geri dönüşlere yol açtı. Daha önceki dönemlerde okullardan kaldırılan din dersleri 7. CHP Kurultayındaki (1946) öneriye uyularak 1948-1949 ders yılından başla-

rak ilkokulların 4. ve 5. sınıflarında, öğrenci velilerinin isteğine bağlı olarak, “program dışı” okutulmaya başlandı. 1948 yılında Milli Eğitim Bakanlığı’nca imam ve hatip yetiştirilmesi için açılan 10 aylık kurslar açıldı, Hacca gideceklere döviz izni verildi. 1950 yılında, seçimlerden iki ay önce 1925 yılında çıkmış olan Tekke, Zaviye ve Türbelerin kapatılmasına Dair Kanun’un 1. maddesi değiştirilerek, “Milli Eğitim Bakanlığı’nın öngördüğü” 19 türbe halka açıldı.

DP iktidarındaysa Adnan Menderes’in “Hükümet olarak gerek din dersleri meselesinde, gerekse din adamları yetiştirecek yüksek müesseselerin itti hazı hususunda icap eden tedbirleri s ̈ratle alacağ ız” sözleri uygulamaya konularak din dersi önce “seçmeli ders”e sonra “zorunlu ders”e dön ̈st ̈r ̈ld ̈. 1951 yılında 7 ilde imam hatip okulları açıldı. Bu okulların yapımı ve öğrencilerine burs sağ lanması İlim Yayma Cemiyetleri’nce karşı landığı ndan okulların sayısı hızla arttı. 1959’da bu okullara öğretim üyesi yetiştirmek üzere 4 yıllık Yüksek İslam Enstit ̈leri açılmaya başlandı...

DP’nin hükümet programındaki “Millete m ̈l olmuş inkıl ̈pları-mızı mahfuz tutacağ ız (devrimlerimizi koruyacağ ız)” maddesinin yorumu, ulusun kimi devrimleri benimsemediğı ve bunların korunmasına gerek olmadığıdır. Bu maddenin uygulanımının çeşitli devrimlerin izlerinin silinmeye çalı şılması olduğı da söylenebilir.

Kırsal Kesimin Eğitimi ve Toprak Sorunu

İkinci Dünya Savaşı sonrasında, Sovyetler Birliğı ile ABD arasındaki ittifak politikası Soğuk Savaş’a dö nüş müşt ̈. ABD, Avrupa’nın biçimlenmesinde söz sahibi olmak için, yoksul ̈lkelere askerî yardım yoluyla bir cephe kurmayı denedi. Sonradan Marshal Yardımı, Truman Doktrini diye anılan bu planlar uyarınca, Washington, Türkiye’ye (Yunanistan ile birlikte) “komünist baskılara direndiğı için” askerî malzeme sağ lanması ve bunun Büyük Britanya tarafından üst lenilmesi kararını verdi. CHP iktidarı da bu tavra yanıt olarak ̈lkede bir “komünist avı” başlattı. Hemen burada 4 Aralık 1945 tarihinde, iktidardaki CHP’nin gençlerinin polis in koruması altında Tan Gazetesi ve bası mevin i, ABC ve Yeni Dünya Kitabevlerini yakıp

yıktığı da anımsanmalı. Bu avın adımlarından biri de 1947’de Yüksek Köy Enstitüsünün kapatılışıdır.

Kırsal kesim açısından bir kültürsüzleştirme girişimi de 8 Ağustos 1951’deki Halkevleri ve Halkodalarını devletleştiren yasadır. Sina Akşin bu yasayı, 2000’li yıllarda şöyle yorumlayacaktır:

“Halkevleri ve odaları CHP’ye bağlı bir örgüttü. Tek parti döneminde bu durumun belki pek bir sakıncası yoktu. Fakat çok partilikte hiçbir anlamı yoktu, çünkü bu örgüt bir parti hizmeti değil bir kamu hizmeti yapıyordu. Halkevleri örgütünün işlevlerini eskisi gibi sürdürmek üzere Milli Eğitim Bakanlığı’na bağlanması düşüncesi CHP zamanında nedense gerçekleşmedi. DP iktidarı, örgütü devletleştirirken bunu yapması gerekirken, bütün o kültür yuvaları (478 Halkevi ve 4322 Halkodası) bir taşınmaz ve taşınır mal yığını halinde Hazine’ye intikal ettirildi. Örgütün kültürlendirme işlevi yok edildi. Dolayısıyla halkın aydınlanma sürecine büyük bir darbe indirildi. Bugün hâlâ o karanlık boşluk doldurulabilmiş değildir. Okullarımızın büyük çoğunluğunun hizmet sunan kitaplıklardan, gösteri salonlarından vb yoksun olduğu düşünülürse, vurulan darbenin büyüklüğü daha iyi anlaşılabilir. CHP’nin gücüne bir darbe indirmenin bilincinde olan DP, Türk aydınlanmasına nasıl bir darbe indirdiğinin acaba ne ölçüde farkındaydı? Araştırılması gerekli bir konudur.” (Yakınçağ Türkiye Tarihi, 1908-1980)

CHP büyük toprak sahiplerini kendi yanında tutabilmek için toprak reformuna temel olabilecek, 1945 tarihli Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu’nun temel hedeflerini 22 Mart 1950 gün ve 5618 sayılı yasayla yürürlükten kaldırdı. Bir bakıma CHP, iktidarının son gününe kadar yeni iktidarın işlerini kolaylaştıracak uygulamalarla uğraştı.

Düşünce ve İfade Özgürlüğü

Demokrat Parti’nin düşünce ve ifade özgürlüğü konusunda özgürlük getireceği umudu kısa sürede tükendi. Dinsel özgürlük konularında verdiği sözü tutan Demokrat Parti, muhalefetteyken eleştirdiği anti-demokratik yasalara dokunmadı, işçi hakları ya da düşünce özgürlüğü konusunda kendinden öncekilerden farklı davranmadı. 1954 seçimlerinden önce Ceza Yasası’nın 141 ve 142. maddelerinin

kapsamı genişletilerek, cezalar eskiye oranla 4-5 kat ağırlaştırıldı. Bir sınıfın öteki sınıflar üstünde egemenlik kurmasını engelleme amaçlı olduğu belirtilen bu yasalar ve benzerleri yalnızca işçi sınıfının örgütlenmesiyle ilgili etkinliklere, yazılara karşı uygulanmıştır. Yasadaki egemenlik için “zor kullanma” ile ilgili bölüm kaldırılarak bu yasaların bir “düşünme ve ifade etme özgürlüğü” engelleyici ve cezalandırıcısı olması sağlanmıştır.

DP’nin çok partililiğin ve demokrasinin gereği olan hoşgörü/esneklik kurallarına uyduğu da söylenemez. Ana muhalefet olan CHP’nin etkinlik olanaklarını kısmak için, 14 Aralık 1953’te CHP’nin bütün mal varlığını “haksız iktisap” nitelendirmesiyle hazineye geçiren bir yasa çıkartıldı...

Kuzey Atlantik Pakı Üyeliğı ve Etkileri

Türkiye, Kuzey Atlantik Savunma Pakı’na (NATO) üye olabilmek için 1949 Haziranında başvurmuş ancak olumlu yanıt için epey beklemiştir. 1950 Haziranında Kuzey Kore’nin Güney Kore topraklarına girmesiyle başlayan savaşı Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi müdahale kararı aldı. Bu karara 52 üye ulustan yalnızca 12’si uydu.

Demokrat Parti hükümeti de Türkiye’nin NATO’ya kabulünü hızlandıracakı düşüncesiyle, Meclisin onayını almadan, 17 Ekim 1950’de Kore’ye 4500 kişilik bir tugay gönderdi. Ayrıca Kore’ye gönderilen askerler için, taşıma vb masrafı olarak büyük bir bütçe ayrıldı.

Türk askerinin özverili direnişı yüzünden tugay sık sık ön cepheye sürüldü ve kaybı tüm ülkelerin toplam insan kaybının yarısına yaklaştı: 3130 kişi.

Nâzım Hikmet, o günlerin kaygılarını eski bir halk türküsünü Kore Türküsü adıyla yeniden düzenleyerek 1952 yılında dile getirir:

.....

Ankara’ynan şu Kore’nin arası
Arasına boz dumanlar durası
Öldürür bu yara yoktur çaresi

Anama söyleyin anam ağlasın
Babamın oğlu var o da ağlasın

Kore'nin etrafı çepçevre meşe
Kurdunu kuşunu doyurduk leşe
Hüngür ağlasın Gelin Hatçe

Anama söyleyin anam ağlasın
Ak duvaklı gelin kara bağlasın

Mezarımı derin kazın bol olsun
Etrafı da lâle sümbül gül olsun

Anama söyleyin anam ağlasın
Ağlasın da yüreğini dağlasın

(Yeni Şiirler)

Nâzım Hikmet bu konuyu 25 Haziran 1959 tarihli Kore'de Ölen Bir
Yedek Subayımızın Menderes'e Söyledikleri/ Diyet başlıklı şiirinde de
sürdürecektir:

...

ve bütün kaygınız

iki bacağınızın arkadan birleştiği yeri
halkın tekmesinden korumaktır.

Benim gözlerimin ikisi de yok.

Benim ellerimin ikisi de yok.

Benim bacaklarımın ikisi de yok.

Ben yokum.

Beni, Üniversiteli yedek subayı,

Kore'de harcadınız, Adnan Bey.

Ellerinizi itti beni ölüme,

vıcık vıcık terli, tombul elleriniz.

Gözleriniz şöyle bir baktı arkamdan

ve ben al kan içinde ölürken

çığlığımı duymamanız için

kaçırdı sizi bacaklarınız arabanıza bindirip.

Ama ben peşinizdeyim, Adnan Bey,

ölüler otomobilden hızlı gider,

kör gözlerim,

kopuk ellerim,

kesik bacaklarımla peşinizdeyim.

Diyetimi istiyorum, Adnan Bey,

göze göz,

ele el,

bacağa bacak,

diyetimi istiyorum,

alacağım da.

(Son Şiirleri)

Meclis onayı alınmadan yurtdışına asker gönderilişi CHP genel sekreteri ve Millet Partisi genel başkanı tarafından sert biçimde eleştirildi. Ayrıca Barışseverler Cemiyeti de (kuruluşu 14 Temmuz 1950) 28 Temmuzda durumu kınayan bir bildiri yayınladı. Cemiyetin yöneticileri Behice Boran, Adnan Cemgil, Muvakkar Güran, Fuat Toprakoğlu, Nevzat Özmeriç, Reşat Sevinçsoy gözüaltına alınarak hak-

larında 161. maddeden soruşturma açıldı.

1951 yılında Yunanistan ile birlikte NATO'ya üye olmaya davet edilen Türkiye 18 Şubat 1952 tarihinde resmen NATO üyesi oldu. Bu durum, aralarında Adnan Adıvar'ın da bulunduğu pek çok gazete köşe yazarı tarafından bir başarı sayılarak durum "Atlantik Paketi'ne girmiş olduğumuzu neşe ve heyecan ile hissetmemiş kimse yoktur" sözleriyle özetlendi. Daha sonra antlaşmanın 3. maddesinde öngörülen sıkı işbirliği ve 19 Haziran 1951'de imzalanan "taraf devletler arasında kuvvetlerin statüsü üzerine sözleşmeler"e göre ABD ile otuzu aşkın ikili antlaşma imzalandı. Bu antlaşmalara göre Türkiye topraklarında ABD tarafından üsler kurulmuş, bu üslerde görevlendirilen yabancı uyruklu sivil ve asker kişilere yargı, özel posta, gümrüksüz mal getirme konularında ayrıcalıklar tanınmıştır.

Bu yıllar, 1940 Kuşağı olarak adlandırılan kuşağın hapiste olduğu yıllardır. Arif Damar'ın Can Yücel adlı şiirindeki deyişle:

Bizi yatırdıkları yıllar
-Memetleri Kore'ye göndermişlerdi hani
Biz de
Kore
Nere
Demiştik ya
Sonra, Nato'ya girip batılı olduk devletçe-
Neyse
İşte tütün işçileri
Bir sorunu çözemeyince
"Var" derlerdi "bunda bir zakaçka"
Evet var bir zakaçka
O da şu bana kalırsa:
Duruşmalar başlamadan önce
Kimileri
"Ben hemen çıkarım" derdi "hemen salarlar beni,
Ben bir şey yapmadım ki..."
Bak sen kerataya
Bir şey yapmamış
Asıl onu yatırmalı üç beş yıl

Aklı başına gelsin
Hiç olmazsa bir şey yapar dışarı çıkınca

(Seslerin Ayak Sesleri)

9 Aralık 1957’de, dönemin başbakanı Menderes’in açıklamalarına göre, ABD’den füze getirilmesi önerileri kabul edilmiştir. 9 Mayıs 1960’da imzalanan ikili antlaşmanın 1. maddesi ise ABD hükümetinin, Türkiye’nin talebi üzerine “Türkiye hükümetine yardım etmek için” silahlı kuvvetlerin kullanılması da dahil olmak üzere, “Amerikan anayasasına uygun her türlü harekete girişebileceği” hükmünü içeriyordu.

ABD ile yakınlaşmalar, iktidarın “komünizm ile mücadele” adını verdiği sola karşı tavrını sertleştirdi. 1951 yılında “1951 Tevkifatı” diye adlandırılan seri tutuklamaların yanı sıra Milliyetçiler Derneği, Komünizmle Mücadele Derneği kuruldu. MİT ile ilişkisi kendi açıklamalarından bilinen Aclan Sayılğan, Türkiye’de Sol Hareketler adlı kitabında, dönemin özelliği konusunda, şu notu düşer:

“1951 tevkifatına kadar süren faaliyetlerin, siyasi polisin kontrolü altında olduğu muhakkaktır... ‘Türk Barışseverler Cemiyeti’ ise Türkiye’nin Kore’ye asker gönderme kararından sonra kapanmış, mensupları 1 yıl ile 6 ay arasında hapis cezasına çarptırılmıştır.”

DP iktidarının sola karşı sert tavrını sürdürmesinin yanı sıra, belki bu tavrı dengeleme amacıyla, belki eylemlerinin iktidarı zedelemesinden korkulduğundan kimi dinsel kökenli hareketler de cezalandırılmıştır. Bu tavrın en önemlileri olarak sıralanabilecek olaylar şunlardır:

25 Temmuz 1951’de “Atatürk devrimlerinin gerçek bekçisinin Türk halkı olduğu” gerekçesiyle “Atatürk’ü Koruma Yasası” çıkarıldı, Atatürk büst ve heykellerine karşı tahrip eylemleriyle tanınan Ticaniler tarikatının şeyhi Kemal Pilavoğlu yargılanıp, on yıla mahkûm edildi; 3 Mart 1952’de Cevat Rifat Atilhan’ın kurduğu İslam Demokrat Partisi mahkeme kararıyla kapatıldı; 1952 Kasımında gazeteci Ahmet Emin Yalman’ın Malatya’da silahlı saldırıya uğrayışından Büyük Doğu dergi ve derneği sorumlu tutularak dernek kapatıldı, Necip Fazıl Kısakürek hapse mahkûm edildi, dergideki laiklik karşıtı yazılarından

dolayı Samsun milletvekili Hasan Fehmi Ustaoglu DP'den ihraç edildi; iktidara geldiğinde dinle ilgili bütün kısıtlamaları kaldıracığına söz veren Millet Partisi 8 Temmuz 1953'te hükümetçe faaliyetten alıkonuldu, 27 Ocak 1954 tarihinde mahkeme kararıyla kapatıldı. (Bu parti kapatma, yaklaşık yarım yüzyıl sonra, DP'nin muhalefete aşırı duyarlılığı biçiminde yorumlanacaktır.)

Demokrat Parti'nin eleştirilere gösterdiği tepkiler ve aldığı sert önlemler, kendi partisi içinde de partiden istifalara yol açacak biçimde olumsuz karşılandı. Partiden ayrılanlar yeni bir parti kurmayı denediler.

Ekonomi ve İşçi Sorunu

Yabancı sermayeyi özendireceğini seçimler öncesinde bildiren DP, 1948 yılında verilmeye başlanan dış yardımları üretici olmayan kesimlerdeki büyük yatırımlarda kullandı. Çözümlemeyi amaçladığı sorunlar için dış borcun riskli olanaklarını seçti. Bu yolla tarım, sağlık, endüstri gibi konularda başarıya ulaştıysa da bir süre sonra plansız ve hesapsız yatırımların olumsuz sonuçları görüldü. Yatırımlar borçları ödeyecek parasal kaynağı sağlayamadı. Yeni borçlanma olanakları da bulunamayınca IMF'nin dayatmasıyla paranın değeri düştü, fiyatlar yükseldi

1950 sonrası köylerden şehirlere göç arttı. Köylerde toprağı az/topraksız köylünün, toprak sahiplerinin krediyle aldığı traktöre, biçerdövere, patoza yenilmesi de sayılabilecek işsizlik ve geçim zorluğu, bayındırlık ve yapılaşmanın artışının vasıfsız işçiye iş bulma kolaylığı sağlayışı kitlesel bir iç göçe neden oldu. Aile fertlerinin göçlerinin yerini ailelerin göçleri aldı. Şehrin kıyılarındaki boş alanlara yapılan ve geceleri yapıldığı için gecekondou adını alan derme çatma barınaklar, bugün varoş adını taşıyan mahallelerin ilk adımlarıydı. Bu iç göç toplumsal bir değişimin de ilk aşamasıdır.

Gecekondou olgusu edebiyatta da başta Orhan Kemal'in Gurbet Kuşları'yla yerini alacaktır. Daha sonraki yıllarda gecekondou çocuklarından edebiyata geçenler örneğın Kemal Ateş, bu mahallelerdeki yaşamı daha değişik açılardan anlatacaktır.

Yasallığının yokluğu bu binaların yıkımlarına yol açıtıysa da ne gecekondulaşmayı ne de iç göçü durdurabilirdi. 1950-1960 dönemi yabancı sermayenin yerli sermaye ile yoğun ilişkiler ve ortaklık yıllarıdır. 1951 yılında Yabancı Sermaye Kanunu, 1954 yılında Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu ve Petrol Kanunu yürürlüğe girmiştir. Bu yasalar, yabancı sermayenin dilediği alanda dilediği yatırımları yapabilmesi, özellikle petrol kaynaklarının yalnızca özel teşebbüs ve yatırımları eliyle aranıp işletilmesi temelindedir.

Muhalefette olduğu 40'lı yılların sonunda grev ve toplu sözleşme hakkı savunucusu gibi görünen DP, iktidara geçtiğinde bu tavrını unuttu. 1947 Şubatında çıkarılan Sendikalar Yasası'nın grev ve toplu sözleşmeden söz etmeyişi ve sendikaların siyasetle uğraşmasını engelleyişi, yasa aynen kaldığı için, 1950 Mayısından sonra da sürdü.

Devletin kurumlarındaki adlandırmalarda yalın ve anlaşılır bir dil kullanımı da bu dönem içinde sona erdi. Anayasa'nın dilinin değişimini okul kitaplarında yer alan kimi sözcüklerle, kurumların adlarının değişimi (örnek Genelkurmay Başkanlığı/erkan-ı harbiye-yi umumiye) izledi. Bu durum zamanla iktidarla o dönemde özerk bir kuruluş Türk Dil Kurumu'nun arasını açacaktır.

Demokrat Parti, muhalefeti engellemek için kendi partisini destekleyenlere "Vatan Cephesi"ni kurdurdu, bu "cephe"ye katılanların adlarını radyolarla ilan ettirmeye başladı. Bu duyurulan adların çoğunun uydurma olduğu, ölmüş kişilerin adlarının duyurulara katıldığı dedikodusu dilden dile dolaşmaya başladı. Bu arada muhalif basın, son anda yasaklanan haberler yüzünden bunalmıştı. Gazeteler bugünkü teknikten farklı hazırlandığı için, yasaklanan haberler gazette "kalıplarından" ancak kazınarak çıkartılıyor, basılan gazetelerde böylece boş pencereler yer alıyordu.

Pahalılık ve yoksulluğun artışı, köylünün tohumluk olarak dağıtılan ilaçlı buğdayı yiyecek olarak tüketmesine yol açtı. "Kara yara" diye adlandırılan hastalığa yol açan bu durumu ilk dile getirenlerden biri yine Nâzım Hikmet'tir:

"Birinci sayfada yatıyor iki sütun üstüne
iki çıplak yavrucuk,
birinci sayfada iki sütun üstüne

bir avuç kemik deri.
Delinmiş patlamış etleri.
Biri Diyarbakırlı, Erganili biri.
Kolları bacakları kargacık burgacık,
kafaları kocaman,
ağızları korkunç bir haykırıyla açık,
birinci sayfada taşla ezilmiş iki kurbağacık.
İki kurbağacık
kara yaralı iki yavrum benim.”

(3 Ağustos 1959, Gazete Fotoğrafları Üstüne:
1. Karayara, Son Şiirleri)

“Karayara”, ve yol açtığı sakatlıklar 1960’larda Fikret Otyam’ın “Kara Tohum Topalları” röportajında 1963 yılında da Sermet Çağan’ın 2 Perdelik Ayak Bacak Fabrikası oyununda işlenecektir.

1959 Mayısına CHP lideri, eski cumhurbaşkanı İsmet İnönü’nün yurt gezisi dolayısıyla anti-demokratik uygulamaların artışının iktidarca düzenlenmiş linç olaylarına dönüşmesi damga vurdu. İnönü, Uşak’ta Demokrat Partililerce taşlanarak başından yaralandı. İstanbul’a dönüşünde de Topkapı’da benzer biçimde karşılandı ve öldürülmekten askerî kuvvetlerin araya girmesiyle kurtuldu. 1960 Nisanında yeni bir yurt gezisine çıkmak isteyen İnönü’nün dolaşımı görevli kişilerce çıkartılıp, kısıktırılan olaylarla engellenmeye çalışıldı. İnönü Kayseri’ye sokulmadı.

“Seyahat özgürlüğüne iktidar baskısı” olarak da yorumlanabilecek bu engellemeyi, iktidarın TBMM’deki bir başka anti-demokratik girişimi izledi. “Bir kısım basınla işbirliği yaparak, kanun dışı gizli kollar, şerirler ve sabıkalılardan müteşekkil silahlı siyaset çeteleri kurmaya çalışan muhalefet” için Tahkikat (araştırma) Komisyonu kuruldu. (18 Nisan 1960). 15 kişiden oluşan ve hukuk dışı olarak mahkemelerin yerini tutacak olan “meclis tahkikat komisyonu”nun “siyasal faaliyetleri yasaklama, basına yayın yasakları koyma, gazete ve dergileri kapatma, kanuna aykırı faaliyetleri görülenleri altı aydan üç yıla kadar hapsedme” gibi olağanüstü yetkileri vardı. Yasanın olağanüstü tartışmalara karşın, 27 Nisanda DP milletvekillerinin sayı

çoğunluğuyla kabulü muhalefetin somutlaşarak sokağa taşmasına yol açtı. Hükümetin anayasaya aykırı bu tavrını eleştiren İsmet İnönü, Meclisteki konuşmasını “Sizi ben bile kurtaramam” cümlesiyle sonlandırdı. Bu cümleyi manşete çeken Ulus gazetesi kapatıldı.

Bir grup profesör Meclis Tahkikat Komisyonu Yasası’nın Anayasa’ya aykırı olduğunu bir bildiriyle açıkladı. Bu bildiriyi İstanbul’da 28 Nisan’da başlayan öğrenci gösterileri izledi. Gösteriler sert önlemlerle bastırılmaya çalışıldı. İstanbul’da gösteriye katılanlardan Turan Emeksiz vurularak öldü.

“ ...

Bir ölü yatıyor
ders kitabı bir elinde
bir elinde başlamadan biten rüyası
bin dokuz yüz altmış yılı Nisanında
İstanbul’da, Beyazıt Meydanı’nda.

Bir ölü yatıyor
vurdular
kurşun yarası
kızıl karanfil gibi açmış alnında
İstanbul’da, Beyazıt Meydanı’nda.”

(Nâzım Hikmet, Beyazıt Meydanı’ndaki Ölü,
Mayıs 1960)

Turan Emeksiz, yasadışılık yanında her türlü yoksunluğa karşı çıkışın bir simgesi olarak A. Kadir’in şiirinde de yer alır:

DÖRT PENCERE

(Turan Emeksiz’i anarak)

Kuş ol, kardeş, beni şakı,
Göğsümde dört kurşun yarası,
göğsümde dört pencere.

Bir pencere hürriyet yaylasına.
Göğümde dört pencere,
bir pencere kardeşlik ormanına.
Göğümde dört pencere,
bir pencere dünya bahçesine.
Kuş ol, kardeş, beni şakı.
Bir tanesi bile kalmasın kapalı.
Düşmesin bir damla kan toprağa.
Kuş ol, kardeş, beni şakı.
Silerlerse burdan bir gün bu kanı,
kuş ol, kardeş, beni şakı,
kalk ayağa.

(1960, İstanbul/Mutlu Olmak Varken, 1968)

Enver Gökçe, Turan Emeksiz'i adıyla anarak yazdı duygularını:

TURAN EMEKSİZ

Bir yürüyüş eylediler sabahtan
İlgıt ılgıt kan gider loy loy!
Dayan dizlerim dayan!
Ağla gözlerim ağla!
Namlu puşt olmuş, at ayağı puşt.
Yine düşman elindeydi vatan

Bir oğul çıktı Malatya'dan:
Anası Yılmaz çağırırdı
Haram süt emmemişti anadan.
Ve Beyazıt derler bir büyük alan

Düşman sarmıştı sağı solu
Düşman çok, cephane yoktu.
Yetişmemişti daha Cemal Paşa kolu
Amandı el aman!

Tank paletleriydi alanda dönen
Kusan namlulardı, kalleş ölümcül

Ve vuran ve kıran ve haykıran
Malatyalı şöyle baktı bir
Ana baba günüydü herhal
Her yönde toz duman!

Vay anam vay!
Bu belâlı başınan
Kime ne diyem
Nerelere gidem
Ya derdime derman
Ya katlime ferman!

Başı daralınca Yılmaz'ın
Baktı atacak taşı yoktu
Baktı eli durmuş, ayağı durmuştu
Vurulmuştu.
Çıkardı yüreğini kan içinde
Çarptı kötünün kafasına
Hay bu nasıl devran?

28
Nisandı
Yavri
Hey!
Ham
Meyveyi
Kopardılar
Dalından.

(Mayıs 1960)

Gösteriler ve olaylar 29 Nisan'da Ankara'ya sıçradı. Ankara'daki gösterilerden en önemlisi "555 K" parolası ile yapılanıdır. "Beşinci ayın beşinci günü saat 5'te Kızılay'da buluşalım" anlamına gelen 555 K Cemal Süreya'nın 1960'ta Papirüs'te yayımlanan bir şiirine de ad ve konu olur:

"...
sabanın demiri girdikçe toprağa
hınçlarını gömmektedir içine yerin.
çünkü millet hayınları ankaralarda

Çünkü izmirlerde, çünkü istanbullarda
Çünkü başka yerlerinde memleketin
kanına girdiler masum gençlerin
işte onun için karanlıktır gözleri
şimdi erzurumda çift sürenlerin

(...)

biz şimdi alçak sesle konuşuyoruz ya
sessizce birleşip sessizce ayrılıyorz ya
anamız çay demliyor ya güzel günlere
sevgilimizse çiçekler koyuyor ya bardağa
sabahları işimize gidiyoruz ya sessiz sedasız
bu, böyle gidecek demek değil bu işler
biz şimdi yan yana geliyoruz ve çoğalıyoruz
ama bir ağızdan tutturduğumuz gün hürlüğüñ havasını
işte o gün sizi tanrılar bile kurtaramaz.”

Dönemin güvenlik güçleri arasında atlı polisler vardı. Arif Damar,
“Hürlüğüñ Üstüne Sürdüler Beni” (Saat Sekizi Geç Vurdu) adlı şiirinde,
öğrenci gösterilerini engellemeye çalışan güvenlik güçleri arasındaki bir atı konuşturur:

“Atım ben başıboş hür soyundan

(...)

Dallar gibi gönenirdim
Bir ses geldi miydi insanlardan
Döverdi yağız kuyruğum topuklarımı
Bir el değdi miydi doru boynuma

Denize sürselerdi
Hürlüğüñ üstüne sürdüler beni
Yalçına sürselerdi
Hürlüğüñ üstüne sürdüler beni
Atım ben
Suçlu bir at”

İktidara karşı öğrenci gösterileri şiddetle engellenme uğraşlarına karşın sürdü. Bu gösterilerden birine üniformalarıyla katılan askerî okul öğrencileri, ordunun uyarısını taşıyan bir tavrı yansıtıyordu. Ancak iktidar bu uyarıyı sezmedi/sezemedi. Sıkıyönetim ilan etti.

27 Mayıs sabahı, ordu “kardeş kavgasını engellemek ve soysuzlaştırılan demokrasiyi kurtarmak için”, “Anayasa ve hukuk dışı tutum ve davranışlarıyla meşruluğunu kaybetmiş bir iktidarı” iş başından uzaklaştırarak, yönetime el koydu. TBMM kapatıldı, siyasal partilerin çalışmaları durduruldu. Suçlu görülenler tutuklandı.

27 Mayıs’ı izleyen ve DP milletvekillerinin tümünü ve sorumlu sayılan kimi vali ve polis müdürlerini kapsayan tutuklamaları, Marmara Denizi ortasındaki Yassıada’da hapsediliş ve Yüksek Adalet Divanı adı verilen özel kurulmuş bir mahkemenin yargılamaları izledi. Bu yargılamalar için kurulan özel mahkeme, doğal koşullardan uzak, bir adadaki askerî tesisteki tutukevi, radyoyla yayınlansa da yalıtılmış ortamda ancak özel izinle izlenebilen yargılamalar, kimi davaların kişisel boyutlara inmesi, yargıçların tavrı, basının tarafsızlığı koruyamayan tutumu, savunma avukatlarının ceza alışı, tutukluyken hastalanıp ölenler (7 kişi), tutuklulardan İçişleri Bakanı Namık Gedik’in tutukluyken intiharının engellenemeyişi, cumhurbaşkanı ve başbakanın intihar girişiminin son anda fark edilişi olarak özetlenebilecek yargılama ayrıntıları/özellikleri açıkça dile getirilmese de yönetimin demokratikliği, yargı ve uygulamaların hukuka uygunluğu konusunda kuşku yarattı.

Yargılamalar 15 Eylül 1961’de sonuçlandı. 15 kişi ölüm cezasına, 31 kişi ömür boyu hapse, 418 kişi 20 yıldan 6 aya kadar hapis cezasına çarptırıldı. 123 kişi beraat etti, 5 kişinin de davası düştü.

Siyasi kişiler için verilen ölüm cezası dünya kamuoyunda tepki aldı. Cezaları onayacak kurum olan Milli Birlik Kurumu, Başbakan Adnan Menderes, Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu ve Maliye Bakanı Hasan Polatkan dışında ölüm cezası alanların cezasını ömür boyu hapse dönüştürdü. Zorlu ve Polatkan’ın idamları 16 Eylül 1961 günü, intihar teşebbüsünde bulunan Menderes’inki de tedavisini izleyen 17 Eylül’de İmralı adasında infaz edildi. Yassıada’da yargılanıp ceza alanlardan iki kişi de cezaevinde öldü.

Biri başbakan üç bakanın asılması siyasal bir “kan davası” başlattı.

“HATIRLA MENDERES,
O MESUT GECEYİ”DEN
“DENİZ MAHKEMEYE DÜŞMÜŞ
AVUKATI BEN OLAYDIM”A

27 Mayıs harekâtını yönetenlerin başında DP iktidarınca görevinden uzaklaştırılan Orgeneral Cemal Gürsel’in bulunduğu, harekâtla birlikte duyurulmuştu. Yönetimi ordu adına ele alan ve 38 kişiden oluşan kuruluş Milli Birlik Komitesi adını taşıyordu. MBK’nın başkanlığını, başkomutanlığı ve devlet başkanlığını da Cemal Gürsel üstlendi. Ne var ki Cemal Gürsel, 13 Kasım 1960’ta komiteyi kapatarak “ülkeyi kalıcı askerî rejimle yönetmek”ten yana olan 14 kişiyi görevden uzaklaştırdı. Bu olay, görevle yurtdışına gönderilen komite üyelerinin sayısıylayla “14’ler Olayı” diye anılır. Milli Birlik Hükümeti kısa sürede dünya ülkelerince tanındı.

Milli Birlik Komitesi Başkanı demokratik usullere uygun bir anayasanın hazırlanabilmesi için bir kurucu meclis düzenleneceğini de duyurdu.

27 Mayıs 1960’tan yeni anayasaya göre seçilen parlamentonun ilk günü olan 25 Ekim 1961’e kadar geçen süre “27 Mayıs askerî yönetim dönemi”dir. Yaklaşık 1,5 yıl süren bu süreyi Sina Akşin üç aşamaya böler:

“27 Mayıs-12 Haziran 1960: ‘Fiili iktidar’ diye nitelendirilebilecek olan bu zaman diliminde geçici de olsa anayasa yoktur. Yönetimi ele geçiren askerler çoğunluğunu sivillerin oluşturduğu Bakanlar Kurulu kurmuştur. Profesörlerden oluşan bilim kurulu da anayasa değişikliğini hazırlamakla görevlendirilmiştir.

12 Haziran 1960-6 Ocak 1961: Geçici Anayasanın kabulü ve 27 Mayıs’tan beri geçen süreyi kapsayacak biçimde yürürlüğe konmasıyla ‘fiili rejim’ hukuki temele oturuyor.

6 Ocak 1961-25 Ekim 1961: Kurucu Meclis’in açılış tarihi olan 6 Ocak 1961’den itibaren 27 Mayıs askerî yönetiminin üçüncü aşaması başlıyor. Bu aşamada yasama görevini MBK ve Temsilciler Meclisi birlikte yapıyorlar...”

27 Mayıs 1960 askerî harekâtının dönemi yaşayanların çoğu tarafından saygıyla anılmasının, harekâta “darbe” adının yakıştırılmasının en önemli nedenlerinden biri, bu harekât sonrasında hazırlanan, “1961 Anayasası” adıyla anılan çağdaş anayasadır. 1945’ten sonraki çok partili hayat denemesinde, Anayasa, çok partili, demokratik bir siyasal yaşamın gereklerine uygun hükümlerden yoksundu, siyasal partiler, muhalefet hakları ve yargı teminatı konusunda boşluk ve eksiklikler vardı. Bu durumun keyfi yönetime ve rejim buhranına neden olduğu kabul edilir. Bu görüş, “modern ve teminatlî” bir anayasa hazırlanması ve bu anayasa hazırlanana kadar eskisinin yerine bir “geçiş anayasası” ikamesi gereğini doğurdu. Bu amaçla “1924 tarih ve 495 sayılı Teşkilatı Esasiye Kanunu’nun bazı hükümlerinin kaldırılması ve bazı hükümlerinin değiştirilmesi hakkındaki 12 Haziran 1960 tarihli ve 1 Sayılı Kanun” çıkarıldı. Böylece 1924 Anayasası’nın yürürlükten kaldırılmayan hükümleriyle 1 Sayılı Kanun hükümleri “geçiş dönemi anayasası”nı oluştururken, askerî müdahaleyi gerçekleştiren Milli Birlik Komitesi’nin fiili iktidarını da hukukileştirdi.

Bu kanuna ek “Kurucu Meclis Teşkili” Yasası’nın birinci maddesine uygun olarak, “mevcut şartlara uygun olarak milletin en geniş manasıyla temsilini gözeterek” bir “temsilciler meclisi” seçildi.

Temsilciler Meclisi’nin kurduğu Anayasa Komisyonu’nca hazırlanan Anayasa, Temsilciler Meclisi ile Milli Birlik Komitesi’nde görüşüldükten sonra bu iki grubun birleşmesinden oluşan Kurucu Meclis’te son şeklini aldı ve halk oyuna sunuldu. Halkın “evet” oyu ile yürürlüğe girdi.

157 asıl, 11 geçici madde içeren 1961 Anayasası, pek çok modern anayasada görüldüğü gibi bir “başlangıç bölümü” (dibace) içerir. Bu bölümde yer alan “asıl teminatın vatandaşların gönüllerinde ve iradelerinde yer aldığı inancı ile hürriyete, adalete ve fazilete âşik evlatlarının uyanık bekçiliğine emanet eder” ilkesi vatandaş iradesine beslenen inancın ifadesidir. Anayasada bu bölümün anayasa metnine dahil bulunduğu açıkça belirtilmiştir.

27 Mayıs askerî harekâtını “milletin direnme hakkı” biçiminde ifade eden ve geriye dönük bir işleyişle bu harekâtı “seçilmiş bir hükümete karşı” olmaktan çıkaran 1961 Anayasası, bu yanılla hukuk

bakımından eleştirilebilir. Çünkü bu ifade, sonraki askerî darbelerin de yargılanmalarını engelleyen kuralları hazırladı.

1961 Anayasası, sosyal devlet ilkesinin ışığı altında, kamu yararının gerektirdiği hallerde özel teşebbüslerin devletleştirilebileceği, çalışanların insanca yaşaması ve çalışma hayatının kararlılık içinde gelişmesi için sosyal, iktisadi ve mali tedbirlerle çalışanların toplu sözleşme ve grev haklarının emekçilere tanınacağı, toprağın verimli olarak işletilmesini gerçekleştirmek ve topraksız olan veya yeter toprağı bulunmayan çiftçiye toprak sağlamak amaçları ile devletin gerekli tedbirleri almakla yükümlü bulunduğu hükümlerini içeriyordu.

1961 Anayasası TBMM'ye paralel olarak bir de Okumuşlar Meclisi/Senato öngörmüş ve Türkiye bir süre iki meclisin yönetim/denetiminde olmuştur.

Milli Birlik Komitesi iktidarı 15 Ekim 1961 genel seçimleriyle oluşan parlamentonun ilk toplantısına kadar sürüyor gibi görünse de askerî komitenin üyeleri yeni anayasaya göre "tabii senatör" kimliğiyle Milli Birlik Grubu'yla Cumhuriyet Senatosu'nda yer aldılar. 12 Eylül 1980 darbesine kadar seçilmiş üyelerin yanında görev yaptılar.

1961 Anayasası, düşünce özgürlüğünün gelişmesi, sol teori kitaplarının yayınlanması, sendikaların gerçek kimlikleri olan sınıfsallıklarını kazanması ve yeni sendikalar kurulması olanaklarını/koşullarını hazırladı. Anayasa Mahkemesi, Devlet Planlama Teşkilatı, Milli Güvenlik Kurulu, Özerk TRT, Özerk Üniversite bu Anayasanın getirdiği yenilikler arasındadır. (Bu Anayasanın getirdiği olanaklar, halka çok görülecek, yaklaşık on yıl sonra yeni bir askerî darbeye olaylardan suçlu görülen anayasal haklarda kısıtlamalar oluşturulacaktır.)

1961 Anayasası'na dayanılarak yapılan grev ve toplu sözleşme yasası bir süre sonra işçi hareketini canlandırdı. Kısa sürede işçi sınıfı anlayışına göre örgütlenme yönünde gelişen sendikal hareket, varolan konfederasyonun eleştirilmesine ve örgütün düşünce eksenine göre bölünerek iki işçi konfederasyonunu oluşturdu.

Olumlu gelişmelere karşın, Nâzım Hikmet, Türkiye'nin ilerici güçlerini ve gençliğini uyarmayı sürdürür:

"Daha gün o gün değil, derlenip dürülmesin bayraklar.

Dinleyin, duyduğunuz çakalların ulumasıdır.
Safları sıklaştıran çocuklar,
bu kavga faşizme karşı, bu kavga hürriyet kavgasıdır.”

(Hürriyet Kavgası, Son Şiirleri)

Sınıfsal açıdan örgütlenmeyi seçen sendika yöneticilerinden bir grup, sınıfsal bir parti olan Türkiye İşçi Partisi’ni (TİP) kurdu. Sosyalizmi hedeflediğini ifade eden Türkiye İşçi Partisi’nin halk ve aydınlarca gördüğü kabul, 1966 yılında CHP’nin, siyasal yelpazedeki yerinin “ortanın solu” olduğunu açıklamasına yol açtı.

Yeni seçim yasasıyla getirilen sistem, TİP’in Meclise girmesini, Türkiye sorunlarının sol bakış açısıyla irdelenmesini sağladı.

27 Mayıs’la başlayan ve 1970’ten önce sona eren bir uygulama da “yedek subay öğretmen” uygulamasıdır. Yedek subaylık haklarını kazanmış ancak üniversiteyi bitirmemiş kişilerin iki yıl köy öğretmenliği ve 3 ay askerî eğitim yapması temelindeki, bu gönüllü öğretmenlik uygulaması, büyük şehirlerin ötesini özellikle Doğuyu tanımayan/yaşamamış olan gençlerce heyecanla karşılandı. Bu uygulamayı seçen yazarlar edebiyatta Anadoluyu/Doğuyu dışından olmanın yadırgama ve irdemesiyle tanıldılar. Savundular. Ferit Edgü’nün O, Kimse adlı anlatıları Adnan Özyalçiner’in Yağma’da yer alan pek çok öyküsü (örnek Biz Yargılılar) bu tip bir Doğu görevi ardından yazıldı.

27 Mayıs harekâtını yapanların orduda ve üniversitede gerçekleştirdikleri iki tasfiyeden orduda yapılanı, bir iç sorun olarak doğal karşılanmışsa da, üniversitedeki tasfiye (1960 Ekiminde atılan 147 bilim adamı) Milli Birlik Komitesi’ne aydınların desteğini azalttı. Üniversite rektörleri Turan Feyzioğlu, Sıddık Sami Onar, Fikret Narter, Suut Kemal Yetkin’in istifasına yol açtı. Çeşitli bilim dallarındaki yetkin çalışmalarıyla tanınan 147 bilim adamına üniversiteye dönme olanağını sağlayan yasa 28 Mart 1962’de çıkartıldı.

İlk Koalisyon

1961 Anayasası’nın yürürlüğe girmesinden sonra, Kurucu Meclis’çe hazırlanan ve Nispi Temsil esasına dayanan seçim kanununa

göre seçimlere gidildi. Seçimlere 1960 Harekâtı'nda yargılanmayan partilerle (CHP, CKMP) Milli Birlik yönetimi sırasında kurulan Adalet Partisi, Yeni Türkiye Partisi girdi, ancak bu partilerden hiçbirisi tek başına yönetimi alacak çoğunluk sağlayamadı.

TBMM açılmadan üç gün önce İstanbul Harp Akademileri'nde 10 general ve 28 albay arasında imzalanan belgede, ordunun yönetime katılmasıyla ilgili kimi kararlar yer aldı. Ancak 21 Ekim protokolü yürürlüğe konmadı.. Ancak TBMM'nin açılmasından bir gün önce siyasi parti liderleri komutanların önünde bir başka belge imzaladılar. Bu belgede liderler 27 Mayıs'a karşı çıkmayacakları, Cumhurbaşkanlığı için Cemal Gürsel'den başkasını desteklemeyecekleri ve Yasıada mahkûmlarının affını gündeme getirmeyecekleri konusunda söz veriyorlardı.

TBMM Cumhurbaşkanlığına Orgeneral Cemal Gürsel'i seçtikten sonra karma hükümet (koalisyon) hazırlıkları başladı. İlk karma hükümet İsmet İnönü başkanlığında Meclisteki CHP ile AP milletvekillerinden oluşturuldu. Bu hükümeti kısa sürelerle kurulan (İnönü yönetimindeki) CHP, YTP, CKMP; CHP-Bağımsızlar koalisyonları izledi.

Dördüncü karma hükümet AP listesinden seçilen bağımsız Kayseri Senatörü Suat Hayri Ürgüplü başkanlığında kurulan ve CHP dışındaki partilerden oluşuyordu. Başbakan yardımcılığına da henüz milletvekili olmayan AP Genel Başkanı Süleyman Demirel getirildi.

Dört yıl içinde istikrarlı bir hükümet kurulamayışı bahanesiyle hükümete karşı bazı komutanların düzenlediği iki silahlı ayaklanma (21/22 Şubat 1962 ve 20/21 Mayıs 1963) zor da olsa bastırıldı.

İlk ayaklanmada bu işe karışan 73 subay emekliye sevk edildi. İkinci ayaklanmadaysa iki ayaklanmada da elebaşı olan Albay Talat Aydemir ve 6 arkadaşı idama, 30 kişi ömür boyu hapse mahkûm edildi. Yargılananların bir bölümü çeşitli hapis cezalarına çarptırıldılar. 1293'ü berat etti Ayaklanmaya katılan askerî öğrencilerin de 91'i üç ay, 75'i 4 yıl ceza aldı. Bu girişimde yer alan askerî öğrencilerin hepsinin okulla ilişkileri kesildi.

Sonuçta yargılılardan yalnızca iki subayın Albay Talat Aydemir ve Binbaşı Fethi Gürcan'ın idam cezası infaz edildi. Öteki cezalar 1966 yılındaki af yasasıyla kısmen ya da tamamen ortadan kalktı.

1965 yılında yapılan seçimi tek başına hükümet kurabilecek bir

çoğunlukla AP kazandı.

1961 Anayasası, temel haklara ve sosyal haklara ilişkin hükümleriyle olduğu kadar, sendika haklarıyla ilgili hükümleri dolayısıyla sendikacılık bakımından yeni bir dönemin başlangıcıdır.

1961 Anayasası 46. maddesiyle “çalışanlar” a sendika hakkını, 47. maddesiyle “işçiler” e grev ve toplu sözleşme hakkını tanıyordu. “Çalışanlar” deyimi özellikle memurların da sendika hakkı kapsamında olduklarını ifade etmesi bakımından önemliydi.

Sendikal hakları sağlayan 274 Sayılı Sendikalar Kanunu ve 275 Sayılı Toplu-İş Sözleşmesi, Grev ve Lokavt Kanunu, uzun zaman TBMM’de beklemişti. Yasaların çıkışında İzmir Temizlik İşçileri, İstanbul Kavel vd. büyük grevlerin baskısının payı vardır.

Bu grevlerden başarıya ulaşanın yalnızca Kavel grevi olduğu söylenebilir.

İstinye’deki Kavel Kablo Fabrikası’nda 28 Ocak 1963’te beş günlük oturma greviyle başlayan fiili durum polis karışmaları, gözaltı ve tutuklamalar, lokavtlar biçiminde sürdüyse de işçiler aileleriyle birlikte fabrika önünde beklemeyi sürdürdü. 4 Mart’ta işveren işçi isteklerini kabul ederek grevi sonlandırdı. Grev yasasına konulan ek bir madde ile tutuklanan Kavel işçileri serbest bırakıldı. Kavel grevi Hasan Hüseyin’in ilk kitabına adını veren şiirle edebiyatta yerini aldı:

“ ...

Ve soluğum tükenmedikçe bu doyumsuz dünyada,
Güneşe karışmadıkça etim
Kavel Grevcilerinin türküsünü söyleyeceğim.
Ve izin verirlerse Kavel Grevcileri,
İzin verirlerse İstinyeli emekçi kardeşlerim,
Ve ben kendimi tutabilirsem eğer sesimi tutabilirsem
O çoban ateşinin yandığı yerde Kavel’de,
O erkekçe direnilen yerde, Kavel’de
Karın altında nişanlanıp dostlarımın arasında
Öpeceğim nişanlımı Kavel kapısında

...”

274 ve 275 sayılı yasaların her ikisi de 24 Temmuz 1963 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

Memur statüsünde çalışanların sendika hakkını düzenleyen 624 sayılı yasanın yürürlüğe giriş tarihi 14 Ağustos 1965'tir. Grev hakkına sahip olmayan bu sendikalar baskı grubu olarak varlıklarını duyurmuşlardır. Bu tür sendikaların en önemlilerinden biri Türkiye Öğretmen Sendikaları Konfederasyonu'dur (TÖS). 1965 yılında yapılan seçimler sonunda ekonomi ve laiklik anlayışı bakımından Demokrat Parti'nin devamı sayılan Adalet Partisi tek başına iktidar olmuştur. Bu dönemin dış borçlarda sürekli artış dönemi olduğu da unutulmamalıdır. O.E.C.D. (İktisadi İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı) Türkiye'yi "Dünyadaki en ağır borç yükü altında bulunan ülke" olarak tanımlar. Türkiye, o dönem aldığı mali yardımları ödeme dönemi gelen borçları kapatmakta kullanmaktadır.

Dış Göç

Bu dönemin önemli bir olayı İş ve İşçi Bulma Kurumu'nun Avrupa'nın özellikle Almanya'nın işgücü isteğini karşılamak için yeniden örgütlenmesidir.

24 Haziran 1961'de Türkiye'den Almanya'ya gidecek ilk işçi kafilesi yola çıktı. 1961 ile 1973 arasındaki bu yoğun işçi göçü edebiyatın muhalefetiyle karşılaştı. Halk yurtdışına gönderilen işçileri "Almancı" olarak niteledi. Birinci Dünya Savaşı'nda güneye gönderilen birliklerin gittiği yörenin "Yemen" olarak tanımlanmasına benzer bir olay yaşandı. Bu konuda ilk akla gelen şiirlerden biri Fazıl Hüsni Dağlarca'nın (Ruhi Su'nun bestelediği) "Almanya'da Çöpçülerimiz" adlı şiiridir.

" ...

Gün ıştır ışmaz, alın yazımız parlar,

Ne alın yazısı, el yazısı be!

Sökemeyiz ki biz, ilkokul aydınlığı bile gösterilmeyenler

Biz, pis yöneticilerin mutsuz kişileri,

Süpürürüz yaban ellerin sokaklarını; pis el, pis yürek!

Sığmazken atalarımız güne, yarına,
Düşmüşüm vay, düşmüşüm ben el kapılarına
..."

Dağlarca aynı konuyu Karşı-Duvar dergisinde "Almanyalarda Ellerimiz" şiirinde de dile getirmiştir:

"Şimdi Almanya'da gün doğmuştur,
Şimdi aydınlığa değer elin.
Ayağına kocaman ayağına,
Hadi, der elin.
(...)
Sırılsıklamdır, dökülen saçını bile kaldıramaz
Avuç avuç ter elin.
İşte yurdundan uzak, işini de, seni de,
Yer elin"

(Dışardan Gazel, 1965)

Almanya'ya işçi gönderilişi, yazılan şiirlerin bestelenişiyle yaygınlaştırılarak kınandı. Ancak bu göçü engelleyemedi. Tahsin İncirci'nin bestelediği Hasan Hüseyin'in "El Kapıları" şiiri durumun aydın gözüyle değerlendirilmesidir:

" ...
Ay doğar bedir bedir
Yel eser ılgıt ılgıt
Sırtır sıram sıram el kapıları
El kapıları da kölelik kapıları
Kul olur yiğit! Kul olur yiğit!

Ay doğar hilal hilal
Gün doğar devrim devrim
Yıkılır sıram sıram el kapıları
El kapıları da kölelik kapıları

Kurtulur yiğit! Kurtulur yiğit!

..."

Akçaabat Haydar Gedikoğlu'nun şiiri dış göçü geride kalanların bakış açısıyla ve halk diliyle kınıyordu:

"Almanya acı vatan
Adama hiç gülmeyi
Nedendir bilemedim
Bazıları gelmeyi

(...)

Az çok para yollarsın
Bu para neye yarar
Beş çocukla ailen
Hepisi seni arar"

Dönemin tek işçi sendikaları konfederasyonu olan Türk-İş üst yönetiminin dış ilişkilerinin iktidar partisinin dış ilişkilerine paralel biçimde sürdürüldüğü söylenebilir. Türk-İş üstündeki Amerikan etkilerinin en önemlisi "sendikaların partiler üstü politika izlemesi"dir. Bu anlayış, sınıfsal bir anlayışla sendikacılık yapan ve sınıfsal bir parti girişiminde bulunan anlayış ve birikimle çelişmektedir. Bu çelişki ilk kez Sungurlar Kazan fabrikasında 17 Ağustos 1964'te başlayan grevle açığa çıktı. Türk-İş yönetimi T. Maden İş'ten grevi durdurmasını istedi. Paşabahçe fabrikasında da Cam-İş ve Kristal-İş sendikaları arasında uzun süredir yetki tartışması vardı. Bu durumda Kristal-İş sendikasının yeni bir toplu sözleşme yapılması talebini işveren reddetti. Bunun üzerine 2200 işçi greve çıktı. İşveren grevi kanunsuz ilan ederken birçok sendikacı ve farklı sendikalara bağlı işçiler mitingler ve çeşitli eylemlerle topluca greve sahip çıktılar. İşveren örgütleri de grevin karşısında olduklarını ilan ettiler. Grevin yürütülmesini üstlenen Türk-İş yönetimi grev süresindeki ücretlerin ödenmesini içermeyen bir protokol imzalayarak işverenle uzlaştı. Böylece fiilen grevin yasadışı olduğunu tescil etmiş oldu. İşçiler bu protokolü tanı-

madıklarını ilan ederek fabrikayı işgal ettiler. Türk-İş Genel Merkezi ise işçilerin greve son verip, işbaşı yapmasını istedi. Türk-İş yönetiminin bu kararına karşı çıkan Petrol-İş, Maden-İş, Lastik-İş, Basın-İş ve Tez Büro-İş sendikaları Paşabahçe Grevini Destekleme Komitesi kurdular. Başka sendikalar da peş peşe grevcileri ve destekleme komitesini desteklediklerini açıkladılar. Hükümetin grevi erteleme kararı almasına karşın işçilerin büyük çoğunluğu işbaşı yapmadı. Ne var ki zamanla direniş kırılarak toplu sözleşme, uzlaştırma kurulunun belirlediği esaslara göre imzalandı.

Türk-İş yönetim kurulu da Paşabahçe grevini destekleyen sendikaları onur kuruluna sevk etti. Petrol-İş, Kristal-İş, Maden-İş, Basın-İş geçici olarak konfederasyondan ihraç edildiler. 1967 Şubatında Türk-İş'ten ihraç edilen T. Maden-İş, Lastik-İş, Basın-İş, Gıda-İş, T. Maden-İş/Zonguldak Türk-İş'ten ayrılarak Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu'nu (DİSK) kurdu. Bu kaçınılmaz bölünme, DİSK'i ve ona bağlı sendikaları tecrit olanağı da sağlıyordu. Türk-İş bünyesindeki sendikaların bütünüyle hükümetin etkisine girişi, karşıt görüşteki sendikalarla etkileşememesi benzeri durumlar yüzünden DİSK bazı yorumcularca "TİP ve çevresinin değil, AP'nin başarısı" olarak nitelendi.

1961-1971 dönemi, iş yasasındaki anti-demokratik maddelerin, haftalık çalışma saati toplamının indirilmesinin sık sık gösterilerle gündeme getirildiği, grevlerin ve işyeri işgallerinin arttığı ve Türkiye'de bağımsızlık talebinin en kitlesel biçimde dile geldiği dönemdir. İşçi hareketleri, zaman zaman öğrenci gruplarınca da desteklenmiştir. Dönemi roman üçlemesinin son cildi Kara Ahmet Destanı'nda irdeleyen Fakir Baykurt "1965-1970" dönemi için şu sayıları verir: "69 miting, 8 direniş, 45 işgal, 539 grev." Baykurt, öğretmen sendikası TÖS'ün de genel başkanıdır.

TBMM ve TİP

Dönemin en önemli olaylarından bir diğeri 1961 yılında 12 sendikacı tarafından Türkiye İşçi Partisi'nin (TİP) kuruluşudur. Kısa sürede örgütlenen parti, işçiler kadar aydınların da desteğini kazanmış, seçimde uygulanan "Milli Bakiye Sistemi"nin de verdiği olanakla 15

kişilik bir grupla TBMM'ye girmiştir.

Dönem ABD ile ilişkilerin edebiyatla da sorgulandığı bir dönemdir:

(...)

bir gün çıkıp geldiler - anlamsız yüzlerini gülüşlerini -
tüketimartıklarını üretimorganlarını ve eski külotlarını
- çikletlerini çukulatalarını getirip bıraktılar - tiklerini
mimiklerini çiğliklerini - genç kızların düşlerini getirip
bıraktılar - hergün hergün yeniden getirip bıraktılar

(...)

-sonra güzel güzel anlaşmaları- sonra güzel güzel
sözleşmeleri - sonra güzel güzel paylaşımları -asılmışların

ve

asılacakların izniyle - ve durmadan durmadan baltazar
bayramlarını - sonra güzel güzel savaş uçaklarını
-radarları rampaları atombombalarını-denizaltı denizüstü
birşeylerini - bilinçaltı bilinçüstü herşeylerini
piekslerini bitekslerini bitpazarlarını-eroinlerini
kokainlerini getirip bıraktılar-

ve sonra çekilip gitmediler gemilerine

(...)

ve artık okadar çok şey getirdiler ki
bağımsızlığa yer kalmadı ülkemde

(Hasan Hüseyin, Kızılırmak, 1966)

TİP, TBMM'de sosyalist bir ses olarak yer almış, Türkiye'nin bağımsızlığı, ABD ile ikili anlaşmalar konusunda tartışmalar açmıştır.

"Millet Meclisi Başkanlığı'na

Sayın Dışişleri Bakanının ikili anlaşmalarla ilgili olarak son zamanlarda yaptığı açıklamalar endişe verici mahiyettedir. Nitekim bu açıklamalarda 24 ikili anlaşmanın metinlerinin hükümet elinde bulunmadığı ve anlaşma hükümlerinin 'sınırını aşmış tatbikat' ve 'hükümlerinin dışına çıkmış haller' bulunduğu anlaşılmaktadır. Bunlar milli bağımsızlığımız ve egemenlik haklarımızın korunması bakımından

son derece önemli ve vahim bir durumun mevcut olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Diğer taraftan, hükümetin mevcut durumu tamamiyle bilmediği de meydandadır. Oysa Büyük Meclisin bu konuda tam bir bilgi sahibi olması hayati bir zarurettir.

Bu itibarla aşağıdaki hususların Anayasamızın 88'inci maddesine göre bir Meclis araştırması konusu yapılmasına aracılığını dileriz.

1. Amerika Birleşik Devletleri ile memleketimiz arasında kaç ikili anlaşma vardır? Bunlar kimler tarafından ve hangi tarihlerde imzalanmıştır? Süreleri nedir?

2. Sayın Dışişleri Bakanının, metnlerinin mevcut olmadığını beyan ettiği 24 anlaşmanın hangi konulara taalluk ettiği ve uygulama durumlarına göre kapsamlarının ayrıntılarıyla tespiti.

3. Bunların metnlerinin hükümet elinde bulunmayışının sebepleri nelerdir: Çalınmışlar mıdır? Kayıp mı olmuşlardır? Yoksa esasen yazılı olarak yapılmamışlar mıdır?

4. Elde bir metin olmadığına göre uygulamanın hukukî dayanağı nedir ve uygulamanın anlaşmaya uygun olup olmadığı neye göre denetlenmektedir?

5. Sayın Dışişleri Bakanı 6.1.1967 günlü Meclis konuşmasında anlaşma hükümlerinin 'sınırını aşmış tatbikat' ve 'hükümlerinin dışına çıkmış haller' mevcut olduğunu belirtmiştir. Bu gibi tatbikat ve hallerin ve bunların sebeplerinin tespiti.

6. Sayın Dışişleri Bakanının A.P. Ortak Grubu'nda 30.3.1967 günü ikili anlaşmaların 'en vahimi' olarak nitelediği ve Milli Birlik Komitesi tarafından imzalandığını ileri sürdüğü ikili anlaşma hangisidir? Diğer anlaşmaların vahamet noktaları ve dereceleri nelerdir? Bu anlaşmaların, gerek metinleri gerek uygulamaları bakımından bağımsızlığımız ve egemenlik haklarımızla ne dereceye kadar bağdaşıp bağdaşmadığının tespiti.

7. Metni dahi olmayan 24 ikili anlaşmanın devletler hukuku bakımından anlaşma sayılıp sayılmayacağının tespiti.

8. Sayın Dışişleri Bakanı 6.1.1967 günlü Meclis konuşmasında 'hukuku düvele sığmayan hadiseler' mevcut olduğunu ve bunları 'islah etmenin gayreti içinde' bulunulduğunu beyan ettiğine göre, metinleri mevcut anlaşmaların da, devletler hukuku bakımından muteber sayılıp sayılamayacağının tespiti.

9. İkili anlaşmaların akdedildikleri tarihte yürürlükte olan Anayasa hükümlerine uygun olarak yapılmış olup olmadıkları ve bu gün de yürürlükte olduklarına göre 1961 Anayasası açısından hukuki durumlarının tespiti.

Saygılarımızla

Urfa

İstanbul

Diyarbakır

Behice BoranSadun Aren

Tarık Ziya Ekinci”

(12 Nisan 1967 tarihli TİP önergesi,

Yusuf Ziya Bahadınlı, Meclis’in İçinde Vurdular Bizi, anılar,)

Bu önerge tartışılırken dönemin başbakanı Süleyman Demirel’in resmî dairelere “Amerikan uzmanlarının istediği anketlerin hepsine cevap vermeyiniz, cevap verirken dikkatli olunuz” içerikli tamimi de Doğudaki kimi sınır boylarına Amerikalıların döşediği nükleer mayınlar da gündeme gelmiştir.

Tartışmalara katılan eski dışişleri bakanı ve NATO Konseyi Türk temsilcisi CHP’li Selim Sarper’in anlaşmaların açıklanmasına karşı çıkışı ve bu konuda söyledikleri daha da ilginçtir:

“(…) Bu 65. maddenin 3’üncü fıkrasını tekrar okuyorum: ‘Milletlerarası bir anlaşmaya dayanan uygulama anlaşmaları ile kanunun verdiği yetkiye dayanılarak yapılan ticari, iktisadi, teknik veya idari anlaşmaların Türkiye Büyük Millet Meclisi’nce uygun bulunması zorunluluğu yoktur’ diyor. (...) Şimdi gerçekten askerî sır mahiyetinde olan noktaların açıklanmasını talep etmekte Meclis için bir fayda olmadığı gibi bazı ahvalde bazı zararlar da husule gelebilir. Yani memleketin yüce menfaatleri ile telifi mümkün olmayabilir.”

19 Şubat 1968 günlü oturumda da TİP milletvekili Çetin Altan konuşmasının ardından AP’lilerin saldırısına uğradı. Çetin Altan saldırı anını şöyle anlatıyor:

“Birden sıraların arasından bir tabancanın üzerime doğrultulduğunu gördüm. Demek her şey burada bitiyor dedim. Yunus Koçak (TİP milletvekillerinden) üstüme kapandı, tabancanın kabzasıyla onun başına vurdular. Ortalık kan içindeydi. CHP’li Nermin ‘Neftçi, adam öldürüyorlar!’ diye çığlık atınca bu çığlık ve kan AP’lileri biraz ayılttı.”

Bu saldırının nedeni Çetin Altan’ın Nâzım Hikmet’in adını saygıyla

anışıdır. Dönemin başbakanı Süleyman Demirel'in olayın ertesi günü 20 Şubat'ta yaptığı konuşma da bir anlamda bunu açıklar:

"Türk parlamentosunun zabıtlarında geçen 45 sene içerisinde Nâzım Hikmet'e hain diyen yüzlerce sayfa bulursunuz, ama Türk parlamentosunun zabıtlarında esefle söyleyeyim ki Nâzım Hikmet'i büyük vatan şairi diye tanıtan ilk cümle dün zabıtlara geçmiştir."

AP İktidarı ve Gençlik Hareketleri

1961 Anayasası'nın getirdiği düşünce ve ifade özgürlüğü gençliğin ve 1960 öncesinde bile etkin olan gençlik örgütlenmelerinin (TMTB, TMTF, TMGT, vb) ülke sorunları konusunda etkin davranışlarını yoğunlaştırdı.

Gençlik örgütlenmeleri, yönetime gelmek için yapılan demokratik seçimlerle, siyasal görüşlerin yarıştığı kuruluşlardı. Öğrencilere taşıt ve sinemalarda indirim sağlayan kimliklerin verilmesi, yurt yönetimi, üniversite hazırlık kurslarının yönetimi gibi yetkileri vardı. Bu yetkilerin karşılığında aldıkları aylık üye ödentileri ve benzeri küçük ücretler bu kuruluşların gelirlerini oluşturuyordu. Gençlik örgütlerinden kimileri kültürel çalışmalar da yapıyorlar, tiyatro ekipleriyle uluslararası şenliklere katılıyor bu tip şenlikler düzenliyorlardı. 1960 öncesinde bu kuruluşlarda yarışan siyasal görüşler CHP ve DP kökenliydi. TİP'in kuruluşuyla "sol" da bu örgütlenmelerde yerini aldı.

Değişimin, aydın ve yazarlar arasında doğurduğu coşku, Necati Cumalı'nın Melih Cevdet'e adadığı "Kısmeti Kapalı Gençlik" adlı şiirinde de görülür:

(...)

İstanbul'a karşı iç iç düşün bu ne iştir
Günün bir yarısı çamur öbür yarısı
Durup dururken başlayan o baş ağrısı
Bunca yıl yalan okuduk yalan dinledik
Aklına kim gelirse bağır ver verıştır.

Üzgün kısmeti kapalı koca bir gençlik
Karşımızda canım İstanbul canım bir deniz

İçtik içtik kahrlandıık bunca yıl dilsiz
Kimdik ki yaşamımızı berbat ettiniz
Sizlere el uzattık düşman gibi itildik

Kimse alamaz elimizden bu ümidi
Bunca yıl bu ümit bizleri tutan dimdik
Neydik düne kadar daha üç beş kişiydik
Çektik kapıları çıktık evlerimizden
Meydanlara sığmıyoruz kardeşler şimdi

(Yağmurlu Deniz, 1968)

Bir süre sonra gençlik örgütlenmelerinde hem işçi sınıfı kökenli düşüncenin karşıtları hem de sosyalist düşüncenin çeşitli yorumlarını savunanlar (fraksiyonlar) Türkiye'deki düşünce akımlarının hareketlerine uygun olarak hareketlendi. Bu hareketlenme sonunda düşünce gruplarının iktidara yakın olanları iktidarcı desteklenmeye, kongreler demokratik anlayışa aykırı olarak sayılmamaya vb. başlandı. Bu dışardan karışma gençlik örgütlerindeki demokratik yarışma dengesini bozdu.

Türkiye'nin sosyalizmle kurtulacağına inananlar arasında da yöntem tartışmaları başlamıştı. Bir grup, Türkiye koşullarının sosyalizme demokratik bir geçişe uygun olmadığını ve önce "milli demokratik devrim" gerektiğini savunuyordu. Bu tez kısa süre içinde gençlik ve TİP içinde bölünmelere yol açtı. TİP, kendi içindeki her türlü eleştiriyi de ihraçlarla yanıtladı. Soldaki bu bölünmeye paralel olarak artan Kuran Kurslarının ve dinsel amaçlı örgütlenmelerin (İlim Yayma Cemiyeti vb.) benzerlerinin desteklediği milliyetçi ve ırkçı bir görüşü savunanlar da örgütleniyor ve sola karşı mitingler düzenliyor, solun salon toplantılarını basıyorlardı. Daha sonra büyük çoğunluğu 27 Mayıs hareketi ve 14'ler içinde bulunanlardan Alparslan Türkeş çevresinde örgütlenecek olan bu grup, iktidara gelen AP'nin yöneltişi ve desteğiyle gençlik örgütlerinde yönetime hukuk dışı yollarla el koymaya başladılar. Sosyalizme inanan ve Türkiye'nin ABD güdümündeki politik yapısına karşı olan gençlik üniversitelerdeki Fikir Kulüplerini bir araya getirerek ilk sosyalist gençlik örgütü olan FKF'yi

(Fikir Kulüpleri Federasyonu) kurdular.

FKF'liler Türkiye'nin bağımsız bir politika izlemesinden yana oldukları için özellikle o sırada Türkiye'ye gelen 6. Filo aleyhine gösteriler düzenliyorlardı. Şükran Kurdakul'un "İzmir'in İçinde Amerikan Neferi" adlı şiiri, dönemin duygularının simgesi gibidir:

"İzmir'in içinde Amerikan neferi
Nereye baksam.
Cemseler mi, cipler mi, arabalar mı...
Bu mu benim Güzelyalım,
Bu mu benim Karşıyakam.
Bre dostlar gönlünüze sığar mı,
İzmir'in içinde Amerikan neferi
Yiğit olan evinde duramaz gayrı.
(...)"

Protesto gösterilerinden biri de Dolmabahçe'ye kurulan çadırdaki yapılan açlık greviydi.

Bağımsızlık karşıtı güçlerin din gerekçesiyle gençleri ve siyasal örgütlenmeleri hedef göstermesinin; sol tandanslı örgütlenmelere ve gençlere saldırılar hazırlama ve kışkırtmasının başlaması da bu dönemdedir:

Ağustos 1968'de 6. Filo İstanbul'a geldiğinde, öğrenciler Teknik Üniversite binalarında toplandılar, 6. Filo'ya karşı eylemler yapıyorlardı. O sırada Emniyetten gelenler İTÜ Öğrenci Yurdunun üst katından TİP Eminönü İlçe üyesi, Hukuk Fakültesi öğrencisi Vedat Demircioğlu'nu pencereden attılar. Demircioğlu birkaç gün sonra hastanede öldü.

Şükran Kurdakul, üyesi olduğu partinin bu genç üyesinin ölümü için yazdığı "Vedat Arkadaşa Saygı Duruşu"nda bu öldürümün anti-empyrist bir savaşı başlatacağını söyler:

"Savaş kavganın son aşamasıdır
Yaratır her insanda
Kendi toprağının yeşilini
Gözlerimle gördüm
Vedat arkadaşın kanında

Zincirinden kopan halkalar gibi.

(...)

Savaş kavganın son aşamasıdır
Güneylerde bir ağaç denizinde
Uzak sahil fenerleri gibi yalnız
Bir yanıp, bir sönen çadırların ateşleri
Gözlerimle gördüm, kendini çizerken
Vedat arkadaşın direncinde parladı,
Bir destanın ilk dizeleri gibi.

Bu silah pazarı, bu demir ökçe
Saygon'u İstanbul'da ararken
Gözlerimle gördüm,
Kurşunu kendi ölümüne ateşledi
Vedat arkadaşı vurduğu gece."

Bu cinayet gerçekten bir savaşımın başlangıcı oldu. Vedat Demircioğlu'nun öldürümünü Ruhi Su söz ve müziğini yazdığı marşla yansıttı:

"Bir sabah uykusunda
Polisi saldırdılar
Demircioğlu Vedat'ı
Coplarla öldürdüler
Coplarla yumruklarla
Vurdular öldürdüler
(...)
Altıncı Filo derler
Belki siz de gördünüz
Kıbrıs'ta karşımıza
Çıktılar, durdurdular
Boğaz'da karşımıza
Çıktılar, öldürdüler
(...)
Demircioğlu bir değil
Halkımız gibi çoğul

Geliyor çağıl çağıl
Geliyor çağıl çağıl...”

1968 yılı, pek çok şairin daha sonraki tarihlerde yazılmış şiirlerinde de yer alacaktır. Örneğin Behçet Aysan'ın (1949-1993) 1978 tarihli “Üç Anı Üç Şehir”inde:

“sığırcıkların altından geçiyorduk, kara
bir güneşle beraber ve caddelerde
yalnız kuş ölüleri, yıkık evler, büyük
düşlerim, güz yaprakları, sinema afişleri
eski
bir çınar,
yağmura duruyor kalabalıklar
'avare yıllar'ı imzalıyormuş
sergi kitapevinde
orhan kemal
(...)
yağmur hızlandı, sığınsam yağmur duraklarına
ah, sevgilimse sevdiğim bir dize gibi aklımda
belki nâzım'dan
belki rembo, neruda.

Bin dokuz yüz altmış sekizdi, ankara.
(...)
bir işçi kızı bekliyordum sevgilimdi
içimde grev fırtınalarının
estirdiği uğultularla

bin dokuzyüz altmış sekizdi, istanbul.
(...)nasıl da
düşenler üst üste yığılıyordu
ve uzakta yabancı bir filonun çelikleri
parlıyordu
ve kalbim derin çırpıntılarla
bir sürü şeyi üst üste yığılıyordu.

(...)

bin dokuz yüz altmış sekizdi. İzmir.”

6. Filo'nun bir sonraki gelişi için yapılan ve öncekinden çok daha yoğun, sürekli protestolar (1969 Şubat eylemleri) “Kanlı Pazar” diye adlandırılan olayla sonuçlandı. Aralıksız süren 6. Filo karşıtı eylemlerin doruğa vardığı tarihi bir yürüyüş 16 Şubat 1969'da DİSK ve üniversitelilerin birlikte düzenlediği Taksim Mitingi ile gerçekleşti. Tanıklar 35 bin kişinin Beyazıt'tan Sultanahmet-Sirkeci-Tophane-Dolmabahçe yoluyla Taksim'e kadar yürüdüğünü, İstanbul'da daha kalabalık gösteriler yapılmışsa da böyle bir kalabalığın bu kadar uzun güzergâhı yürümediğini söylerler. Yürüyüş kolunun başı Ayazpaşa'dan Taksim Alanı'na girip Ankara Pazarları (bugünkü The Marmara Otel) önüne ve Kazancı Yokuşuna inen Osmanlı Sokağı'nın başına geldiğinde, Taksim gezisinin ağzında toplanmış olan bir kara kalabalık “Allah Allah” haykırılarıyla, taş ve sopalarla saldırıya geçti. Bu topluluk ibadete kapalı olan Dolmabahçe Camii'nde namaz kılıyordu. Meydandaki Emniyet kuvvetleri onları durduracaklarına, Gümüşsuyu-Ayazpaşa'dan gelen kortejin önüne ses ve sis bombaları atarak yolu kestiler, kalkanlı, coplu polisler yasal yürüyüş yapan korteji dağıttılar, böylece hem meydana girmiş olan 2-3 bin kişiyi saldırganların karşısında yalnız bıraktılar, hem de bombalar makineli tüfek sesi izlenimi verdiğiinden belli bir paniğe yol açtılar.

Güvenlik güçlerinin seyirci kaldığı olayda Ali Turgut Aytaç ve Duran Erdoğan adlı biri mühendis, diğeri öğrenci 2 genç bıçaklanarak öldürüldü.

Yaklaşık iki yüz kişi yaralandı. Ertesi gün Günaydın gazetesinde Ali Turgut Aytaç'ın bıçaklandığı anın fotoğrafı yayınlandı ve o sırada yanında duran polisin hiçbir müdahalede bulunmadığı görülüyordu, fakat bu olayla ilgili çok kısıtlı bir soruşturma yapıldı.

Olaydan önce Bugün gazetesinde Mehmet Şevki Eygi; “Büyük fırtına patlamak üzeredir, Müslümanlar ile kızıl kâfirler arasında topyekûn savaş kaçınılmaz hale gelmiştir... Müslüman kardeşim, sen bu savaşta bitaraf kalmazsın. Ben namazımı kılar, tespihimi çekirim... Etiliye, sütlüye karışmam deyip de kendine zulüm edenlerden olma, gözünü aç, bak!.. Onlarda taş, sopa, demir, molotof kokteyli mi

var? Biz de aynı silahları kullanmaktan aciz değiliz... Cihat eden zelim olmaz. Sağ kalırsa gazi olur, canını verirse şehitlik şerefini kazanır." şeklinde kışkırtıcı yazılar yazmış, "Komünizmle Mücadele Dernekleri" Genel Başkanı İlhan Darendelioğlu Milli Türk Talebe Birliği'nin Çağaloğlu'ndaki merkezinde şu yolda bir konuşma yapmıştı: "... Pazar günü komünistler miting yapacak, biz bu mitingde savaşacağız. Silahı olan silahıyla, olmayan baltasıyla gelsin..."

Miting tarihe "Kanlı Pazar" olarak geçti. Ruhi Su, bu olayı marşlaştırarak, sanata taşıdı:

"ellerinde pankartlar
gidiyor bu çocuklar
kalkın ayağa, kalkın
gidiyor bu çocuklar

(...)
bu meydan kanlı meydan
ok fırladı çıktı yaydan
kalkın ayağa, kalkın
biz şehirden, siz köyden"

FKF'lilerin ve solda örgütlenen öğrencilerin miting konuları arasında üniversite harçları ve özel okullar da vardı. Türkiye'deki sorunlarla ilgilenen sol görüşlü öğrenciler, çözüm önerileri getiriyor, bazen bu önerileri kendileri gerçekleştiriyorlardı. Örneğin gençlerin "İstanbul Boğazı'na değil Zap üzerine köprü " kampanyası bir gazete tarafından desteklenince, öğrenciler bu köprüyü kendi emekleriyle yapmışlardı. Bu tür somut girişimleri halktan desten almalarına yol açıyordu. (Bu köprü Devrimci Gençlik Köprüsü adıyla anıldı yıllarca ve 1999'da kimliği belirsiz kişilerce bombalandı.)

Birbirini izleyen bağımsızlıkla ilgili gösteriler, kırsal alanlarda toprak reformu ile ilgili taleplerin yer aldığı gösterilere dönüşüyordu. Bu tür gösterilere gençlerin öncülük etmesi kimi çevrelerce zamansız bulunuyorsa da kamuoyunun geneli bu kanıda değildi.

1950 öncesi Amerikan uçak gemisi Missouri'ye hoş geldin man-

zumesi yazan Fazıl Hüsnu Dağlarca da 1960'la birlikte ulusal çıkarlara sahip çıkma bilincine ulaşmış, bu nitelikteki şiirlerini (Kazmalama, Yer Yağ) Kitap Kitabevi'nin vitrinine astığı Karşı Duvar dergisinde sergilemektedir. Bu bilinçlenme onun 1968 yılında Tüm, Dost ve Dört dergilerinde yayımlanan "İkili Antlaşma Anıtı" şiirinin Ankara Birinci Ağır Ceza Mahkemesi'nde cumhurbaşkanına hakaretten yargılanmasına yol açtı. Bu davadan aklandı. 18 Şubat 1969 tarihli Yön dergisinde yayımlanan "Horoz" şiiriyle gençlik hareketlerini destekleyecektir:

"Erken öten güzel horoz
Öt söküp giden gecede bir daha.
İnlesin sessizlik,
Korku girsin yüreğine karanlıkta çalanların
Öt ki kara dağlar allana
Yiğitlerin amacına yollana.

(...)

Erken öten horozun başı kesilirmiş
Bitmez tükenmez ki başın kesile kesile
Her çağda her yüzyılda her gün
Senin altın sesindir getiren ışığımızı
Öt ki kara dağlar allana
Aç eller tok tarlalara çullana"

(Horoz, Karşı Duvar dergileri 9, 1977)

Horoz da Ağır Ceza Mahkemesi'nce yargılandı. Dağlarca savunmasını "Savcı"ya adli şiirle yaptı:

"(...)

Savcı nedir düşündün mü,
Bıçakları uçlu kılan?
Bir eski hak alınmamış, bir dere kan sorulmamış,
Şunun bunun alın teri,
Alınları taçlı kılan.

Savcı nedir düşündün mü?
Yazıları suçlu kılan?
Usla, yürekle büyümüş, gündüzler geceye karşı,
ama nedir çağlar üze,
Beni sendin güçlü kılan?"

(Dört Kanatlı Kuş, 1970)

Bu arada Türkiye’de ilk kez bir başörtüsü olayı yaşandı. ODTÜ’den İlahiyat Fakültesine geçen/geçmesi desteklenen bir kız öğrenci, başörtüsü ile İlahiyat Fakültesi’ne devam edemeyince “örtünme özgürlüğü” için üniversite bahçesine çadır kurdu.

Gençlik hareketlerinin 1968 yılında bütün dünyada yükseldiği tarihi bir gerçektir.

Türkiye’deki yükselen gençlik hareketleri o dönemdeki dünya gençlik hareketleriyle paraleldir. Ne var ki bu hareket bir Batı özentisi değil Türkiye gerçeklerinin yarattığı fiili bir durumdur. Bu hareketin anti-emperyalist ve anti-kapitalist tutumu pek çok aydın için yeni bir Kurtuluş Savaşı coşkusu verdi. Bu coşku Şükran Kurdakul’un Halk Orduları (1969) adlı kitabındaki şiirlerde de görülür. Kurdakul’un tüm şiirlerini kitaplaştırırken “Özgürlük Alanlarından (1961-1969)” bölümünde yer verdiği şiirlerden “İkinci Dokuz Eylül’e Doğru” şiirinin bitiş dizeleri şairin bu hareketin başarıya ulaşacağı inancını vurgular:

“..."

Götürün İzmir’lere doğru bizi, dünyalar kadar
Kitabınızın ardından inancınızın ardından
Aydın yüzünüzün bilince ulaştığı yerde
Bütün kitapların eyleme dönüştüğü yerde
Sesiniz geliyor özgürlük alanlarından
Bir bayrak yarışı bu, mutlaka geçeceksiniz
Güzel başladınız çocuklar, güzel bitireceksiniz”

Bellibaşlı Olaylar

1968 olayları denilen ve 15-16 Haziran 1970 olaylarıyla sıkıyöne-

timle noktalanan olayların en önemlileri şunlardır:

25 Ocak 1968: Fikir Kulüpleri Federasyonu İstanbul Sekreterliği tarafından düzenlenen Doğu Gecesi faşist eğilimli öğrencilerin saldırısına uğradı.

24 Şubat 1968: Ankara'da düzenlenen Anayasa mitinginden sonra yürüyüşe geçen aralarında Çetin Altan ve İlhan Selçuk'un bulunduğu topluluk Cebeci alanında taşlı sopalı bir saldırıya uğradı. Toplum polisi çatışmaya pek çok kişi yaralandıktan sonra müdahale etti.

25-26 Şubat 1968: Fikir Kulüpleri Federasyonu'nca İstanbul ve Ankara'da "Uyanış Mitingleri" düzenlendi.

Mayıs 1968'de bütün Üniversite ve yüksek okullarda "Natoya Hayır" kampanyası başladı. Kampanyayı baltalamak isteyen faşistlerle çatışmalar çıktı.

14 Mayıs 1968: 106 öğrencinin gözaltına alınması yüzünden Taksim'de bir gösteri düzenlendi.

10 Haziran 1968: Ankara Üniversitesi Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi öğrencileri, fakülte yönetimiyle ilgili reform isteklerinin hemen gerçekleşmesi talebiyle fakülte binasını işgal etti.

Bu işgali yaşayanlardan, o tarihte DTCF Fikir Kulübü üyesi olan, öykücü Gün Zileli, Yarılma 1954-1972 adlı anılarında o günü anlatırken işgal gününün öğrencilerin sınav sisteminden yakınmasıyla başladığını anlatır. O andaki yakınmalar "Talebe Cemiyeti Başkanı Celal Kargılı"ya yapılmakta ve "cemiyetin" müdahalesini istemektedirler. Tartışmalar arasında önce boykot sonra işgal sözcükleri telaffuz edilir. Öğrenci çoğunluğu bu kavramları kabul eder ve olay gelişir:

"Bundan sonra ne yapılacaktı? Benim ve o sırada işgalci kalabalığın içinde olduğunu gördüğüm Ali Orhan Yücealp'in de aralarında bulunduğu, harekete 'önderlik' edenler, bundan sonra yapılacakları planlamak üzere okul binasına çekildiler, okulun hemen girişinde, ayak üstü bir görüşme yaptık. Kürt devrimcilerinden Özgün Nas ve Nezir Şemikanlı, derhal bir 'İşgal Komitesi' kurulmasını önerdiler. Bu öneri kabul edildi. Ali Orhan ve ben hiç tereddüt etmeden 'İşgal Komitesi'ne girdik. İşin ilginç yanı, 'İşgal Komitesi'ne, AP (Adalet Partisi) yanlısı Hür Düşünce Kulübü üyelerinden üç kişinin de girmesiydi. Hatırladığım kadarıyla, Kargılı'nın başkanlığında on kişilik bir komite oluşturulmuştu. Komitede Kürt devrimcilerinden iki kişi,

Fikir Kulübü'nden iki kişi, Hür Düşünce Kulübü üyelerinden üç kişi yer almıştı. İlginçtir ki, işgali fiilen başlatan öğrenciler, sanki görevleri bitmiş gibi ortadan yok olmuş, dışardaki öğrenci kalabalığının ya da kapılarda nöbet tutan eli sopalı diğer öğrencilerin arasına karışmışlardı. İşgalin fiili önderliği anında, işgal konusunda hiçbir hazırlık yapmamış oldukları gibi, işgalin başlaması anında da 'sıradan' dediğimiz öğrencilerin atak eyleminin açtığı yoldan ilerleyen, birbirine rakip politik grupların eline geçmişti" (Yarılma (1954-1972), anı, Ozan Yayıncılık, 2. Baskı, s. 509.)

11 Haziran 1968: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi işgali.

12 Haziran 1968: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi işgali.

17 Haziran 1968: İTÜ ve Maçka Teknik Okulu işgalleri.

17 Temmuz 1968: 6. Filo'yu protesto gösterileri çatışmalara yol açtı. İTÜ Gümüşsuyu Öğrenci Yurdu'nu basan polisler Vedat Demircioğlu'nu ikinci kattan aşağı attı. Demircioğlu bir hafta komada kaldıktan sonra 24 Temmuzda öldü.

25 Temmuz 1968: Demircioğlu'nun cenazesi öğrencilere verilmemesi için bir tabutla yapılan sembolik cenaze töreninde polisler öğrenciler arasında çatışma çıktı. 35 öğrenci gözaltına alındı. Deniz Gezmiş aranmaya başlandı.

Eylül 1968: Devrim için Hareket Tiyatrosu kuruldu. Oyunlarını sokaklarda sergileyen bu tiyatro kimi mitinglerde de yer aldı. Köprü, Amerika, Grev ve Gecekondu adlı oyunlarını 12 Mart 1971 Muhtırası'na kadar yaklaşık 360 kez sergiledi.

20 Ekim 1968: Hüseyin Cevahir'in de aralarında bulunduğu 22 öğrenci ve 2 işçi, Samsun'dan Ankara'ya "Tam Bağımsız Türkiye" sloganıyla "Mustafa Kemal Yürüyüşü"nü başlattı.

26 Aralık 1968: İstanbul Üniversitesi devam eden öğrenci olayları nedeniyle süresiz kapatıldı.

31 Aralık 1968: Siyasal Bilgiler Fakültesi öğrenci yurtlarına komando diye adlandırılan sağcı öğrencilerin ilk büyük saldırısı.

(1968 yılı bir grup üniversite öğrencisinin İstanbul Boğazı'na yapılacak Boğaz Köprüsü projesine karşı çıkarak, Hakkari'deki Zap üzerine bir asma köprü inşası için kampanya başlattığı yıldır. Yapılan bu köprü otuz bir yıl sonra 1999'da kimliği bilinmeyen kişilerce

bombalandı.)

10 Ocak 1969: Alparslan Türkeş, 1968’de kurulan 34 kampta yetişen ve “komünizme karşı mücadele yemini etmiş” komandoları kendilerinin desteklediğini açıkladı.

Şubat 1969: İzmir’in Atalan ve Göllüce köylüleri 600 kişilik bir işgal komitesi kurarak, hazineye ve toprak ağalarına karşı toprakları işgal edip işlemeye başladılar. Bu işgal jandarma müdahalesiyle kırıldı.

7 Şubat 1969: Akhisar’da köylü mitingi.

11 Şubat 1969: Yeniden İstanbul’a gelen 6. Filo’yu protesto gösterilerinde yaralanmalar.

16 Şubat 1969: 6. Filo’yu protesto mitingi için toplanan işçi ve öğrencilere sağcılar saldırdı. İki kişi öldü (Kanlı Pazar).

7 Mart 1969: Akhisar’da ilk büyük üretici köylü mitingi. Bu mitingin örgütlenmesi için Fikir Kulüpleri Federasyonu (FKF) çalıştı.

8 Nisan 1969: İstanbul Üniversitesi öğrencileri rektörlük binasını işgal etti.

10 Nisan 1969: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi işgali.

12 Nisan 1969: ODTÜ işgalinin ardından üniversite ekim ayına kadar kapatıldı.

16 Nisan 1969: Aydın Söke’de toprak reformu ve bağımsızlık mitingi.

31 Mayıs 1969: Deniz Gezmiş önderliğinde İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi işgali.

1 Ağustos 1969: İstanbul Silahtar Türk Demir Döküm Fabrikası’ndaki 2300 işçi toplu sözleşme görüşmelerinin sonuçlanmaması üzerine önce oturma grevi yaptı, ardından fabrikayı işgal etti.

Eylül 1969: Tarsus üretici mitinginde Ankara-Mersin-Adana yolu iki saat süreyle trafiğe kapatıldı. Askerî birliklerin müdahalesiyle miting bitirildi.

29 Aralık 1969: İstanbul GAMAK Topkapı Elektrik Motorları Fabrikası’nda ücretlerini almaya gelen işçilerle polis arasında çıkan çatışmada Şerif Aygül isimli işçi şehit düşerken 2’si ağır olmak üzere 4 işçi yaralandı. Daha önce 514 işçiden 504’ünün Maden İş’e geçmesi yüzünden patron 350 işçiye işten atma kararı almış, bu işçilerin ücretlerini de 29 Aralık’ta ödeyeceğini bildirmişti.

GAMAK olayları ve Şerif Aygül’ün öldürülmesi birçok işçi, memur

ve öğrenci örgütleri ve mesleki kuruluşlar tarafından protesto edildi. Şerif Aygöl'ün cenazesi ise dönemin önemli gösterilerinden birine dönüştü. Şerif Aygöl'ün katledilmesini anlatan, anonimleşen bir ağıt ise daha sonraki yıllarda âdeti bir marş haline geldi:

“Mezarlardan çıktılar
Bayram benim neyime
Çekip Şerif'i vurdular
Kan damlar yüreğime

İşte Şerif şehit oldu
Bayram benim neyime
Patronların gönlü oldu
Kin damlar yüreğime

Ezilip duruyoruz
Bayram benim neyime
İktidara yürüyoruz
Gül damlar yüreğime”

23 Eylül 1969: ODTÜ öğrencisi Taylan Özgür İÜTB kongresi sırasında Beyazıt'ta bir polis tarafından vurularak öldürüldü.

“VIII
Saat 19 Haberlerinde Taylan Özgür'ü vurdular
Bütün yanaklarım sapsarı
Güneş aklında tut bunları
Matematik, hesapla bunları”

(Ergin Günçe, Kış Dörtlükleri, 1969)

Kasım 1969: Silivri'nin Değirmenköy köylüleri Esenceli Çiftliği'nin beş bin dönümlük bölümünü işgal etti. Olaya 65. Tümen müdahale etti.

14-19 Mayıs: “Nato'ya Hayır” haftası.

15-16 Haziran 1970: Çıkarılmak istenen sendikalar yasasını pro-

testo eden işçilerle güvenlik güçleri çarpıştı. Sıkıyönetim ilan edildi.

68' Olaylarının Yorumları

Ferit Edgü Eylül 1968 tarihli Yeni Ufuklar dergisinde gençlik olaylarıyla ilgili soruları yanıtlarken Batıdaki hareketlerle Türkiye'deki hareketlerin ayrı nitelikte olduklarının altını çizer:

"İleri Batı ülkelerinde ve sosyalist ülkelerin gençleri için sorun daha başkadır. Batı toplumlarında gençler içinde yaşadıkları toplumdan umutsuzdurlar. Orada eylemi doğuran umutsuzluktur. Bu toplumlarda emekçi sınıfın ve onun örgütlerinin devrimci niteliklerini yitirir gibi oluşları öğrencilerin umutsuzluk kaynaklarından biridir. Öğrenciler gençler bu toplumlarda yeni bir bilinçlendirme eylemi içindedirler. (...) Bu hareketler, her ülkenin özel koşullarına bağlı bunalımlardan doğmaktadır. (...)Türkiye gibi az gelişmiş ülkelerde öğrenci-gençlik hareketleri kaçınılmaz olarak kendi öz sorunlarına, toplum içindeki durumlarına bir başkaldırma olarak belirmektedir ilk aşamada. Ama bunun yanı sıra gençlik, ülkemizin siyasal-ekonomik bağımsızlığını istemekte, iç ve dış sömürüye Amerikan baskısına karşı olduklarını her fırsatta açıklamaktadırlar. Üniversitelerimizdeki işgalin bitiminin hemen ertesinde, 6. Filo'nun, İstanbul'u 'ziyareti' sırasında, Amerika'ya ve NATO'ya karşı yapılan gösteriler gençler tarafından düzenlenmiştir. Birçok konuda gençler yalnız neyi istemediklerini değil, neyi istediklerini de ortaya koymaktadırlar: Örneğin 20 Temmuz Beyazıt mitinginde en çok duyulan bağırışlardan biri 'Sosyalist Türkiye' olmuştur."

Edgü'den bir sonraki kuşağın üyesi sayılabilecek Ataol Behramoğlu'nun yıllar sonraki yorumu da pek farklı değildir:

"1968 Türkiye'sine topluca bakıldığında görülen, Türkiye İşçi Partisi'nin on beş milletvekili ile Mecliste olduğu, gençlik ve işçi hareketlerinin; işsizlik, pahalılık ve sömürüye karşı bağımsızlık ve demokrasi istemleriyle yükselişe geçtiği, bu dönemde 'gericiliğin' de aynı hızla örgütlenmeye ve karşı eylemlere başlamasıdır. 19 Şubat'ı 20 Şubat'a bağlayan gece yarısı, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde AP milletvekillerinin Türkiye İşçi Partisi milletvekillerine fiili saldırısı; Ankara Yüksek

Öğrenim Gençliği'nin 24 Şubat'ta Tandoğan Alanı'ndaki mitingine yapılan (...) saldırı, ülkeyi hızla 1970 Martina ve daha da sonrasına götürecek oluşumların işaret fişekleri sayılabilir" (Türkiye'nin Çıplak Tarihi, Editör: Cem Mumcu, Okuyanuş)

1968 yılı Martının ilk günlerinde TBMM'deki oylamayla "milli bakiye sistemi" kaldırıldı. Bu oylamanın gerekçesi TİP'i bir tehdit olarak görmek ve onu engellemekti. Bu "engelleme" tasarısı başarıya ulaştı. 1969 seçimlerini büyük çoğunlukla AP kazandı. TİP'in seçimlere katıldığı 28 ilde 155.191 olan oy sayısı 219.860'a yükselmesine karşın TBMM'deki milletvekili sayısı 2'ye düştü.

9-10 Ekim 1969'da yapılan olağanüstü kurultaydan itibaren Fikir Kulüpleri Federasyonu (FKF), "Türkiye Devrimci Gençlik Federasyonu" (TDGF/ Dev-Genç) adını aldı. Bu oluşumun yeni tüzüğünde örgütün amacının "emperyalizme ve feodal kalıntılara karşı verilen halkımızın Milli Demokratik Devrim Mücadelesinde sosyalist gençliğin düşünce ve eyleminin geliştirilmesi" olduğu belirtiliyordu.

CKMP ise 8-9 Şubat 1969'da Adana'daki kongresinde adını Milliyetçi Hareket Partisi olarak değiştirmişti. Başkanlığını artık "başbuğ" sanını taşıyan emekli albay Alparslan Türkeş üstlenmişti. Bu parti gençlerini örgütleyerek "komando" kurslarında silahlı vurucu güç olarak yetiştiriyordu.

Fanatik dincilerin gençleri de 1967'de kurulmuş olan Mücadele Birliği'nin gelişmesiyle "Sağda Genç Cephe"yi oluşturmuşlardı. Bu grup "beynelmilel (uluslararası) Yahudiliğe, beynelmilel Hristiyanlığa, Komünizme, Masonluğa ve Kozmopolitizme" karşıydı. İnançlarını "ilmi sağcılık" olarak tanımlıyorlardı.

Ülkü Ocakları ve MTTB milliyetçi/muhafazakâr cephenin öteki öğeleriydi. Gençlik örgütlenmelerinin sola yakın bir bölümü de Sosyal Demokrasi Dernekleri Federasyonu'ydü. Sol örgütlenmeler düşünce farklılıkları yüzünden sürekli bölünürken bu kesimdeki atak kişilerden kimilerinin (Örneğin Mahir Kaynak) görevli MİT ajanı olduğu daha sonrakı yıllardaki yargılamalarda açığa çıkacaktı.

9 Temmuz 1969 tarihinde Kayseri'de TÖS'ün ikinci genel kurulunun yapıldığı sinema kundaklandı, kongreye katılanlar diri diri yanmaktan son anda kurtarıldı. Dışarı çıkarılanların linç edilmeleri de yine son anda önleildi. Olaylara iki cami avlusunda, imam hatip

okulu ve bir kültür derneğinde dinamitlerin patlayışı ve özellikle dinamitleri kurultay yapan "komünistler"ın attığı söylentileri yol açtı. Olayı AP Kayseri Milletvekili M. Ateşoğlu, Türk milletinin "milli varlığı ve imanını korumak için meşru müdafaa hakkını kullanmak" saydığını söyleyerek destekledi.

O dönemde öldürülenlerin anısına yazılmış şiirlerden en güzelinden biri Metin Demirtaş'ındır:

ONLAR ÖLDÜ

Onlar öldü.
Öldürüldü.
Uzun söz gerekmez.
Her devrimci yaşarken zaten biraz
Hayata nişanlı
Ölüme sözlü.
Yalın sözlerle anlatılmalı bu ölüm.
Onlar nasıl gittilerse ölüme
Yiğit ve sade
Fırtınası sessizliğinde
Sözcüklerle.

Metin Demirtaş (Hızırol Kalbim, Toplu Şiirler)

68'liler, Dünya ve Güney Amerika

68-69 yıllarını yaşayanlar, Türkiye'de yürüyüşlerdeki olaylarda atılan sloganlarla bile, dünyada olup bitenlerin nasıl yakından izlendiğini anımsarlar:

Ho Ho Hoşimin
Bir iki daha fazla Vietnam
Ernesto'ya bin selam

Vietnam üzerine yazılan şiirler ayrı bir seçki yapılacak yoğunluk-tadır. Hele Dağlarca'nın bu konuda bağımsız iki kitap yazdığı düşü-

nülürse: Vietnam Savaşımız (1966) ile destan-oyunu Vietnam Körü (1970).

Enver Gökçe'nin çevirerek 1960'larda tanıttığı Neruda'nın yanı sıra, anti-emperyalist savaşımla da yakınlık duyulur Güney Amerika'ya, Fidel'e. Özellikle Che Guevara'ya.

Ne var ki, savcılar Vietnam'a aynı yakınlığı duymamaktadırlar.

Arif Damar, 1967'de Türk Solu dergisinde yayımlanan "Che" adlı şiiri yüzünden yargılanacaktır:

CHE

Bir sesti O
Bütün sesler içinde ayrı
Yürü diyen bir ses
Savaş diyen bir ses
Katıl diyen bir ses

Dağlar yadırgamaz en yüksek sesi
Sesi dağlara uygundu

Elleri vardı akan
Durmaya okşamaya alışamayan
Çiçekten sudan yapraktan
Kaleme silâhlara açılan
Elleri sesine uygundu

Saklardı kentin sevincini avuçlarında
Saklardı bir sıcaklığı
Geleceğin güneşini andıran

Hey Hey Hey
Kaç Köroğlu birden göçtü
Kaç Dadaloğlu indi dağdan
Kaç ırmak durdu kaç yıldız aktı
Düştü yere kaç bin tüfek

Gün gelecek Gün gelecek
Bir köyde yağmur dinecek
Çocuklar güneşte sevinecek
Yolu açık Guevara'nın

Yolu açık Guevara'nın
Çocuklar kadar kim bilecek
Yürüyecek Yürüyecek

Evimize konuk olsa
Yolu da var gidilecek
Sesler ışıklar dursa
Yolu da var gidilecek

Gün gelecek Gün gelecek
Yolu da var gidilecek

1975 yılında yayınlanan ve hiçbir soruşturma geçirmeyen Seslerin Ayak Sesleri kitabındaki "Vietnam" şiirini, 1983'te Sakarya gazetesini alıntılarken 7,5 yıl ağır hapis istemiyle dava açılacaktır.

Metin Demirtaş da 1968'de Che için yazdığı şiiri yüzünden bir süre tutuklu kalacaktır. Kendisi bu süreci şöyle anlatır:

"Che Guevara'nın öldürümü üzerine yazdığı, Ulusal Kurtuluş Savaşı'na göndermelerde bulunan bir şiiri, Ankara'da, Türk Solu dergisinde (Kasım 1967 sayı 2) yayımlandı. Tutuklandı. Ankara Cezaevi Koğuş 9'da bir süre yattı, yargılandı, (Avukatı, Halit Çelenk) içlerinde Şair İlhan Berk'in de bulunduğu 2. bir bilirkişiye dayanılarak serbest bırakıldı. Mahkemeleri sürdü, beraat etti."

CHE GUEVERA

Bizim de dağlarımız vardır Che Guevera
Bakma şimdi durgunsa, bir şahan gibi duruyorsa
Yorgundur, savaşlar görmüştür, çeteciler barındırmıştır
Yani satılmış değıllerdir hiç tüfek patlamıyorsa

Alaçamın, mor meşenin ardına silah çatıp yatmağa
Bizim de dağlarımız vardır Che Guevera

Bizim de halkımız vardır Che Guevera
Unutulmuş uzak tarlalar yalazında
Sazıyla, türküleriyle kardeşliğe vurgun
Bütün ulusların halkları gibi
Ve yalnız büyük fırtınalarla kımıldayan
Bizim de halkımız vardır Che Guevera

Bizim de ozanlarımız vardır Che Guevera
Sağ çıkmış güneşsiz taş odalardan
Yüreğiyle barışa, sevgiye yönelmiş
Çelik öfke bir yanı, bir yanı uysal mavi
Eğilmeden dimdik geçmiş demir kapılardan
Bizim de yiğit insanlarımız vardır Che Guevera

Bizim de delikanlılarımız vardır Che Guevera
Yokluklardan biyol kopup gelmiş
Üç zeytin, az ekmek üniversitelerde
Su gibi kızlar çarpar önce, alkol vurur
Öfkeli dolanırlar caddelerde
Ve başkaldırırlar akılları suya erende

Çünkü Vietnam hepimizin Vietnam'ı
Kongo hepimizin Kongo'su
Bir kere özsu yürümüşdür dallara
Patlayacaktır ağır sancılarla karanlıklar
Varmak için o güzel yarınlara
Bizim de dağlarımız vardır Che Guevera

Her iki şiir de 2007 yılında İngiltere'de yayımlanan Che İçin Dize-
ler adlı seçkide yer aldı.

Che için yazarken, o dönem gençliğinin özlemlerini dile getiren-
lerden biri de Ataol Behramoğlu'ydü:

ONUN TÜRKÜSÜNÜ, GUEVARA'NIN

Dağların ve nehirlerin
Türküsünü söylemek istiyorum
Büyük gökyüzünün ve kırların.
Mavi çiçeğin türküsünü söylemek istiyorum
Umutun ve sevdanın.
Kahraman bir yüreğin türküsünü söylemek istiyorum
Aslan türküsünü Guevara'nın.

Odalar ve sofalar kuşatmış beni
Sandalyeler, masalar, tabaklar
Gökyüzü kuşatmış beni, içim daralıyor
Gelenekler, korkular, kuşkular
Kuşatmış beni.
Rotatifler, silahlar, yasalar
Ah, akşam diyor
Sevgilim, aşkım benim
İniyor dağlara
Örtüsü gecenin
Bir çocuk durmadan
Büyük nehirleri özlüyor
Kaybolmuş sevinçleri özlüyor.

Bu yürek durmadan
Geçiyor dağlardan
Gölgesi çetelerin
Körlerin ve yetimlerin
Türküsünü söylemek istiyorum
Yavrusu ölmüş ananın
Hastaların türküsünü söylemek istiyorum
Hapiste yalnız bir adamın.
Sevgili bir yüreğin türküsünü söylemek istiyorum
Kardeşimin, Guevara'nın.

Ah, nasıl da acı
Böyle susup durmak
Kötüler, cellatlar elinde
Bunalırken güzelim halk
Fabrikalar yanlış çalışırken
Yanlış ekilirken toprak
Ayak, olmuşken baş
Baş, olmuşken ayak
Kavganın ve hürriyetin
Türküsünü söylemek istiyorum
Gür bir akışla akacak kanın
Eşitliğin türküsünü söylemek istiyorum
Halklar adına yükselen sancağın.
Sadeliğin, inceliğin, onurun
Türküsünü söylemek istiyorum
Onun türküsünü, Guevara'nın.

Che Guevara 7 Ekim 1967'de öldürüldükten sonra daha yıllarca Türk şiirinde soluk alacaktır. Yalnız şiirde de değil, Orhan Duru, onu son resmiyle Türkiye'ye getirecekti 1970'te Cumhuriyet gazetesini Sanat Eki'nde yayımlanan Ernesto adlı öyküsüyle. Ernesto Che Guevara'nın son fotoğrafının yer aldığı öyküde Orhan Duru'nun ince alaysılığı baskındı:

"Görünüşte çelimsizdi ama güçlüydü yüreğinde Ernesto, sakalları ve bıyıklarıyla birlikte, sırtında Hergele meydanında satılan ucuz ve eski bir parka, ayağında Amerikan botu. Müthiş bir yoksulluk içindeydi ama alıyordu yaşama gücünü inancından ve kadınlar katındaki çekiciliğinden. Gene de sonu hüznü bitiyordu bütün aşklarının. (...)

Uzattılar Ernesto'yu bir soğuk morg masası üstüne. Bir flaş patladı ve dünyaya yayıldı alınan fotoğraf. Birkaç resmî elbiseli adam. Bir köylü, şaşkın. Beline kadar soyulu, göğsünde kurşun delikleri ile Ernesto gökyüzüne bakıyor. Morg masasının kenarında lastik bir boru. Martir İsa'nın fotoğrafı bu." (Ağır İşçiler, 1974)

Bu öyküdeki mizahın dozu, Erdal Öz için ağırdı. Hemen aynı gaze-

tenin sanat sayfasında yine bir öyküyle yanıt verdi Orhan Duru'ya: "Ernesto'ya Sataşma Var".

15-16 Haziran

Siyasal iktidar, sınıf bilincini engellemek, sermayenin hareketlerini kolaylaştırmak için sendikal bir tekelleşmeye gitme gereği inancıyla 274 ve 275 sayılı yasaları değiştirme kararı aldı. Bu karar için hükümete verilen Türk-İş desteği, amaçlardan birinin de DİSK'i etkisiz bırakmak olduğunu gösteriyordu. DİSK, Anayasa'daki "direnme hakkı"nı kullanacağını açıkladı. Bu durum, Fakir Baykurt'un Kara Ahmet Destanı'nda şu biçimde anlatılır:

"1965-70 döneminde (...) 539 grev. Her grev bir öğrenme. Bu yüzden bilmem haberiniz var mı; iktidar 1963'te yürürlüğe giren Sendika ve Grev yasalarını değiştirmek istiyor. Tasarı komisyonlardan geçti, Genel Kurul'a geliyor. Dokuzuncu Maddesi: Bir işyerindeki işçilerin 1/3'ünden azını temsil eden sendikalar kapatılacak. Bu demek, gelişen devrimci sendikaların ezilip, Amerika'nın kılavuzluğuyla kurulan patron yanlı sendikaların büyütülmesi! (...) sendikacılıkta, sendika çokluğu zaaf tabii. Büyük sendikaların küçükleri yutması iyi. Fakat, bu durum bizim ülkede tersine. Büyüklerin çoğu sarı. O yüzden eriyorlar. O yüzden yasa çıkartarak ayakta tutmak istiyor sermaye bunları. Bilmem haberiniz var mı, Türk-İş pek razı bu tasarıya. Halk Partili milletvekilleri de sevinçli: 'Tasarı komisyonlardan geldiği gibi geçecek. Kırılacak Disk'in beli '. (...) Bilmem haberiniz var mı; aylardır yayın yapıyor: 'Sendika ağalığı, grev hakkının kötüye kullanılması, bu yüzden üretimin düştüğü...' gibi yayınlar. Ama yüzde 100, yüzde 106'dır son üç yılda net kârı sanayicilerin. Tüccarlarınkini bilen yok. (...) Çalışma Bakanı Türk-İş'in Erzurum kongresinde Disk'i kapatacaklarını söyledi. (...) Üniversite öğretim üyeleri, tasarının karşısında! Ankara'dan dört anayasa profesörü Cumhurbaşkanı'na mektup yazmış. İstanbul'dan otuz öğretim üyesi bildiri yayımlamış. (...) İşyeri temsilcileri karar almış 17 Haziran'da miting var Taksim Alanı'nda. Fakat direniş 15'inde başladı."

İşçiler, 15-16 Haziran'da üretimi durdurarak alanlara çıktılar. Köp-

rülerin açılması, deniz taşıtlarının ulaşımından alı konması işçilerin karşı yakaya geçişini engelleyemedi. Kadıköy meydanında sayısı on binleri geçen işçilerin üstüne polisin açtığı ateş sonucunda üç işçi bir esnaf ve bir polis öldü. Sıkıyönetim ilanına karşın İstanbul ve büyük şehirlerdeki işçi direnişleri sürdü. Bu olay hem öykülere hem de şiir- lere konu oldu.

15-16 Haziran olaylarının ilk şiirini “Yürüyen İşçiler Kapılarında İstanbul’un” başlığıyla Fazıl Hüsnü Dağlarca yazdı:

“Yürürüz devrim gününde
Bütün Ulusun önünde
(...)
İşçi yürür mü yürür ya
Koca illere varır ya
Ağayı beyi görür ya
Kalmadı gerçeğe uzak
Bu yurt benim elim aya’m
Bu yurt benim elim aya’m la kurtulacak.
(...)”

Dağlarca, yürüyen işçileri şiirlerinde kimi zaman yalnızca ayaklar biçiminde yansıttı, kimi zaman eylemleriyle; “Eylemin gücü neden büyük /Biris eklenir birisine mi” diye sorarak.

Kemal Özer eylemin son gününü yazdı:

“16 HAZİRAN AKŞAMININ ŞİİRİ”

...

Birlikte baktılar her şeye,
tek tek bakınca göremedikleri,
içine giremedikleri evlere baktılar,
bir yabancı gibi sığındıkları parklara,
bir ucundan geçip de yalnızlık çektikleri
koca koca alanlara,
tutamadıkları inceliklere baktılar
ellerinin nasırıyla,
kaçırılan değerlere baktılar, korunan bankalara.

Önlerine çıkarılan parmaklıklar
demirden değildi artık,
kendi sesleriyle konuşuyorlardı
ağızlar karşılarında,
ve yerlerinde başka bir şey
dikilip duruyordu engellerin.
Yani korunan ve kaçırılan neyse
oydu yollarını tıkayan da,
üstlerine çeviren de oydu namluları.

Apaçık gördüler kim neyin hizmetinde,
gördüler kendi eğittikleri demir
düşman edilmiş ellerinin emeğine,
suyuna ter kattıkları çeliğin
gördüler çevrildiğini göğüslerine.
Ürettiği ne varsa, daha özgür,
daha yoğun, daha anlamlı yaşamak için,
esirgendiğini gördüler insandan
ve kavgasız elde edilemeyeceğini hiçbir şeyin.

...

Ama 15-16 Haziran, hikayeleştiğinde de bir ilk kitaba ad olmak

için 1977'yi bekleyecekti: Kurtarılmış Haziran.

Hulki Aktunç, Kurtarılmış Haziran'ın ilk öyküsü "Beyoğlu'nun Kirli Tarihi"nde; Beyoğlu'nu ve bankerler çevresindeki kirli oluşumları anlatırken "Buraya gelebilecekler mi" sorusunu çeşitli dillerde sorup, hareketin gelişmesini habercilerin ve haberlerin anlatımıyla veriyordu:

"Şimdi uzaktalar, köprüdeler, Ankara yolundalar, Londra asfaltındalar, Sanayi mahallelerinin oralarda.//

Bir kalabalık Çağaloğlu'ndan indi. Ona pek az orali katıldı. Sirkeci'den Eminönü'ne geldiler. Köprü açık olduğundan Unkapanı'na yöneldiler. Oradaki köprü de açıktı. Böylece Fatih'e döndüler. Aralarında buyruk alıp köprüleri açanlar da vardı.// Kuşkusuz bu son cümle kadar gerçekçi biçimde 15-16 Haziran direnişi anlatılamaz:

Görevini aksatmayan ama işçilik bilincini de koruyan birey... "Aralarında buyruk alıp köprüleri açanlar da vardı."

"Nasıl, neden, hangi düzenlemeyle bir araya gelip direndiği" çözümlenememiş, sınıfsal kökenli direnişin anahtarı bu cümledir. "Ayazağa yolunda da 3 bin kadar işçi vardı. Zincirlikuyu yönünde yürümeye başladılar. Oradaki polis ve asker barikatını yararak Şişli'ye yöneldiler. Ama Şişli'nin surları vardı. O Beyoğlu'nu korur.// Bakırköy ve çevresinden binlerce kişi geldi, Ömüryoğurdu önünde toplandılar. Orada büyük sapaklar vardır. Onlara şiddetli ihtarlar yöneltildi. Ama Bakırköy'e kadar yine yürüdüler. Türölü yönlele dağıldılar.// Silahtarağa çevresindeki fabrikalardan birçok işçi çıktı. Eyüp yolunu izledi. Taşlılarla alanına geldiklerinde onlara çok kişi katıldı. 7 binden fazla oldular. Alibeyköy üzerinden Silahtarağa'ya döndüler. Bir kazan fabrikasının önünde olaylar oldu. Polis Yusuf Kahraman ile İşçi Yaşar Yıldırım, Mehmet Gıdak ile Lokantacı Abdurrahman Bozkurt öldü. Hastaneye kaldırılmış olan İşçi Mustafa Bayram da öldü.//"

"- Ne var ne yok orada?

- Adam madam ölüyor işte buralarda.

- Ne zaman öldü?

- Profilo'da galiba, jandarma ateş açtığında işçi filan ölmüş.

- Alo Namık, teferruatıyla anlatsana ne olur?

- İşçiler yürüyüşe geçiyor.

- Evet.

- Polis saldırıyor, önce polis dağıtıyor, sonra işçiler toplanıp polisi kovalıyor, polis ateş açıyor ve polis kaçıyor sonra.”//
“- Bizim gelenlere tembih et, polis ateş açıyor, dikkatli davranınsınlar.

- Hı hı.

- Olur mu?

- Olur.

- Olur mu?

- Olur.”//

“Çayırova’dan, Pendik’ten gelen binlerce işçi, İstanbul’a doğru kurt yasalarının yasal bulmadığı bir yürüyüşe geçti. Bostancı’ya vardı. Bağdat Caddesi’ne çıktı. Onların burada yürümesi şaşkınlık yarattı. Suadiye’de bulunan bir kafeteryanın önündeki birtakım kişileri kovalamak suretiyle yürüyüşü sürdürdüler. Şaşkınbakkal’a geldiler ve oradaki barikatı da yardılar.”//

“- Ha İlkay, şimdi bak, Arı Büsküvi’nin önüne toplanmış işçiler, yürüyüşe geçmişler, çatışma ihtimali varmış, çoğu kadınmış bu işçilerin.

- Ha, gidiyorum ben oraya şimdi. Tamam.

- Buradan on-on beş kişi çıkıyor, on-on beş kişi de Maçka’dan çıkıyor.

- İyi, gelecekler oraya yani.

- Geliniyor.

- Sen şimdi gelenlere tembih etsen, polis ateş açıyor.”//
Hulki Aktunç, Beyoğlu’nun kimliğini anımsatarak bağlar öyküsünü:

“Gerçi Cadde-i Kebir hiçbir zaman iş dünyası olmadı ama, buradan çok çok şeyler yönetildi (...) diyelim; sesleri, davranışları yönetildi insanların. Ankara bilem buradan yönetildi. Ya Düyun-u Umumiye, ya Union-Française, ya Osmanlı Bankası nereden yönetildi? Ya altın sesleri içinde öksüren İgnace Corpi’nin oturmak için yaptırdığı saray yavrusuna Amerikan Büyükelçiliği ne zaman taşındı? Bütün bunlar olarak, orayı da yapmadı mı? Ey okur, bunlar ve bunların yaptığı Beyoğlu hiç küçük soru sorar mı?”

Sorulan soru yine “Buraya gelebilecekler mi?”dir.

“Akşam oluyor. Silah sesleri geliyor. Çılgınlıklar, teslim bağırması geliyor. Belki de İstanbul’un yeni bir haritası çıkarılacak. Orada birçok

sokak ve yol, yeniden yerini alacak. Beyoğlu yerini nasıl alacak?//”

Beyoğlu kirlenmişliğiyle, merakla bekler. Buraya gelebilecekler mi? Gelirlerse tüm ezilenler katılacaklardır onlara. Ama gelmezler/gelemezler.

Sol kesimden gençlerin, sokak ortasında, güpegündüz saldırıya uğramaları, öldürülmeleri, öldürenlerin ya kimliklerinin bulunamaması ya en küçük bir soruşturulma geçirmemesi solda da silahlanmaya ve silahlı saldırılara aynı biçimde yanıt verilmesine yol açtı. Saldırıların silahlı çatışmalara dönüştüğü günlerde Ülkü Ocakları Birliği’nin Başkanı Nihat Çetinkaya şu öngörüsünü açıklıyordu:

“Artık kahraman, vatansever ve milliyetçi Türk ordusunun sabrı taşmıştır. Komünist Kürtçüleri tepeleyip geçecektir.” (30/6/1970) Bu sözlerin bir dilek ya da öngörü değil bir darbe duyumu olduğu o günlerde düşünülmedi.

Bu arada Konya’da aşırı dinciler Arap harfli sloganlı dövizler ve yeşil bayraklı bir yürüyüş gerçekleştirdi.

14 Ocak 1971’de Türk-İş’in işçi sınıfına ters düştüğü görüşündeki Türk-İş’e bağlı dört sendika yönetimi eleştiren “Dörtler Raporu”nu yayımladı.

2 Mart 1971 tarihinde Dağlarca’nın Yön dergisinin devamı olan Devrim dergisinde yer alan “Bir Eski Gelecekte Olmak” başlıklı şiiri de “orduyu ayaklanmaya teşvik” savıyla Kara Kuvvetleri Mahkemesi’nde yargılanıp aklandı. Bu tür suçlamaların savunularını şiirle yaptı mahkemelerde. Sonra bu şiirler dergilerde yer aldı:

“(…)

De ki kapadın beni sen
Üzerimde yüz bin kilit
Yüzbin demirler içine
Yazılarım dışardadır.”

(Kanama, Varlık, Ekim 1972)

12 Mart 1971’de Türkiye Cumhuriyeti Genelkurmay Başkanı ve Silahlı Kuvvetler komutanları Cumhurbaşkanı, Meclis ve Senato baş-

kanlarına “Anayasa’da öngörülen devrimlerin Atatürkçü bir görüşle gerçekleştirilmesini sağlayacak ‘partiler üstü’ yeni bir hükümetin kurulmasını” isteyen bir muhtıra verdi.

Ordu komutanları bu muhtırada “gereken, demokratik kurallar içinde ve hızla yapılmadığı durumda” Türk Silahlı Kuvvetleri’nin yönetimi üstlenmeye hazır olduğu bildiriliyordu. Bu muhtıradaki kimi suçlamaları hiçbir siyasal lider kendisiyle ilgili saymadıysa da kısa sürede 2. Demirel hükümeti çekildi. Cumhurbaşkanı’nın parti başkanlarıyla görüşmeleri sonucu hükümeti CHP’den istifa ederek bağımsız kimliği edinmiş milletvekili Prof. Dr. Nihat Erim’in kurması kabul edildi. Üniversite işgalleri ve benzeri gençlik olayları sırasında ordunun sessiz bir onayı seziliyordu. Bu çoğunlukla tavırla belli edilen onayın devamı olarak algılanan, Konya’da yeşil bayraklarla kimliği belirlenen dinsel/tutucu duruma karşı sanılan, Anayasada öngörülen devrimlerin gerçekleştirilmesini isteyen muhtıra kısa sürede kimlik değiştirecek ya da gerçek kimliğini sergileyecektir.

O günlerde yaşanan olayların yakın tanıklarından Erdal Öz, durumu şöyle özetler:

“Hatırlıyorum, 68 gençlik olayları sırasında arkadan bir ses, devrimci, ilerici, özgürlük isteyen kuşaklara –sessizce de olsa destek bir ses getiriyordu. Ordunun sesiydi bu. Sonradan açıkça görüldü bu ‘Siz başlayın, biz arkanızdayız; istediğiniz özgürlükleri getiren hareketi yapacağız’. Bu arkadan gelen ses, gençlik hareketlerine ivme de kazandı. Gençlik yürüyüşlerinde ‘Ordu gençlik el ele!’ sloganları boşuna değildi. İşte 9-10 ve 11-12 Mart günlerinde son dakikada el değiştiren bir askerî darbe yaşandı. Özgürlüklerin önünü açacağını, demokrasiyi getireceğini belirten askerî kesim, son anda ve kendi içinde ihanete uğradı. Aralarındaki birkaç üst komutan saf değiştirip, en yakın arkadaşlarını oyuna getirip hainliklerini ortaya koymakta hiçbir çekince göstermediler. 12 Mart faşist darbesini böylece hayata geçirdiler.” (Türkiye’nin Çıplak Tarihi)

Bu günler işkencenin tutuklanmanın neredeyse doğal sonucu biçimini aldığı günlerdir. Edip Cansever’in “Suçtur Çocuğun Olmak” şiiri bu işkenceleri, Erdal Öz’ün aynı dönemi anlatan öyküleri kadar belirgin çizgilerle çizer:

" ...

özlem ki bir başkasının özlemine tutkunluksa
bir yerde hep aynı şeyi özlüyoruz
ayaklarımız karıncalanıyor büsbütün
büyük ayaklarımız, küçük ayaklarımız,
ayaklığını yitirmiş ayaklarımız
kanıyla ölçüyor besbelli, kendi kanıyla
kör karanlıkta, bir ayak büyüklüğünde kan
iki ayak büyüklüğünde, üç ayak büyüklüğünde,
ayak dizileri halinde
ıslak betonların üstünden denize dökülüyor
bir çavlan, bir şelale gibi coşarak değil
usulca sessiz
kıpırmızı ve iniltiyle
demek oluyor ki sarışın bir çocuğun ayaklarıdır deniz
terlemiş yüzü, ıslanmış saçlarıdır
ve demek oluyor ki; suçtur bir çocuğun olmak
suçtur daha başka şeyler gibi
ve düşün bir de, ya bütün o çocuklar seninse
ister doğu beyazıtta karlar içinde büyüsün
ister bir düzlükte tatvandan vana doğru
ve isterse izmirin تنها bir semtinde
kim ne derse desin, suçtur çocuğun olmak
akarsuyunu kendi, denizini kendi yaratan bir çocuğun
gittikçe kararan o kırmızılıktan
ki biraz sonra paçaları kıvrık adamların
çeşme suyuyla yıkayacakları
su
sağıtılmış gibi düşecektir gündüzün saydamlığından
su
utanmış gibi kayıp gidecektir
geceyle gündüzün olmadığı bir zamandan.
(...)"

Hükümet Adalet Partisi'nden 5, CHP'den 3, Güven Partisi'nden 1
milletvekili ve eski 27 Mayıs harekâtçılarının oluşturduğu Tabii Sena-

törlerden 1 üye ile meclis dışından 14 uzmandan oluşturuldu. Baskın Oran, bu hükümetteki uzmanlara bağlanan umutları, şöyle açıklar:

“(…) Muhtıra’nın meşruluk kazanması için metne eklenen ‘reformcu’ içeriğin yanı sıra, eski Devletler Hukuku profesörlerinden Nihat Erim tarafından kurulan hükümete ‘Beyin Takımı’ diye anılan ve bazıları ‘solcu’ ve ‘devrimci’ olarak bilinen teknisyen ve bakanların dahil edilmesi büyük beklenti doğurmuştu: Yön dergisi ve Sosyalist Kültür Derneği çevresinden Atilla Karaosmanoğlu, Büyükelçi Osman Olcay, Prof. Türkan Akyol, 27 Mayısçı Sadi Koçaş, vb. Üstelik bunlardan birincisi ve sonuncusu başbakan yardımcılığı yapmıştı. Bu, büyük iyimserlik yarattı. Örneğin Karaosmanoğlu, toprak reformunun 1972’de uygulanmaya başlanacağını ilan etmişti. (...) Müdahalenin turnusol kâğıdı 17 Mayıs 1971’de İsrail Başkonsolosunun kaçırılması oldu. Hükümet sola karşı bir ‘Balyoz Harekâtı’ ilan etti. (...) sola karşı sempati duyduğu düşünülen ve çoğunun yaşları 60’ın üzerinde ne kadar bilim insanı, gazeteci, yazar, öğretmen, sanatçı vb. varsa gözaltına almaya başladılar: Yaşar Kemal, Tilda Kemal, Azra Erhat, Vedat Günyol, Sabahattin Eyüboğlu, Sevgi Soysal, Mümtaz Soysal, Muammer Aksoy, Cahit Talas, Bahri Savcı, Mete Tunçay, saymakla bitmez.” (Nerde O Eski Mahpushaneler)

Kurulan hükümetin ilk işi 11 ili kapsayan 6 bölgede sıkıyönetim ilanı oldu. Buna paralel olarak “asayiş sağlayacak önlemlerin alınabilmesi için Anayasa’da yapılması gereken değişiklikler”le ilgili çalışmalar başlatıldı. Meclis’te Erim hükümetince önerilen 37 Anayasa maddesinin değiştirilmesini ve 9 maddenin eklenmesini yıl sonuna doğru kabul etti. Ayrıca 12 Mart’ta verilen muhtıradaki yönergeye uygun reformların (toprak, eğitim, maliye, enerji ve tabii kaynaklar vb) yapılabilmesi için çalışmalar hızlandırıldı. Ancak bir yılda Meclise sunulan 93 reform tasarısı, özellikle toprak reformu, tabii kaynakların devlete devri Mecliste hükümet üyelerini hedef alan büyük tartışmalara neden oluyordu. Sonunda Baskın Oran’ın “12 Mart müdahalesine meşruluk ve umut kazandırdığı”nı söylediği 11 “teknisyen bakan”ın reformlar gerçekleşmediği için 3 Aralık 1971’de istifası Birinci Erim Hükümetini çekilmek zorunda bıraktı. Hükümeti kurma görevi yeniden Erim’e verildi. Erim bu kez bakanlar kurulunu Meclis üyelerine dayanacak biçim-

de tasarlayıp 11 Nisan'da göreve başladıysa da 17 Nisan 1972'de çekilmek zorunda kaldı. Hükümeti kurma görevi önce Senatör Suat Hayri Ürgüplü'ye verildi. Hükümet kurulması gerçekleştirilemeyince kabineyi Ferit Melen kurdu.

Bu arada siyasal yargılamalar olarak adlandırılabilir davalar başladı.

Bu davaların birinci grubunda yasalara göre kurulan ve tüzüklerinde belirtilen amaca uygun faaliyet gösteren işçi, gençlik ve öğretmen örgütleri (Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu / DİSK, Devrimci Gençlik Dernekleri Federasyonu / DEV-GENÇ, Devrimci Doğu Kültür Ocakları / DDKO, Türkiye Öğretmenler Sendikası / TÖS) ile Basın Yasası'na göre yayımlanan kitap, dergi ve gazeteler için, ikinci grupta ise gençlik olaylarıyla bu olaylara katılan siyasal gruplar yargılanmaya başlandı.

İddianamelerde olaylar varolan yasalar karşısındaki durumlarından saptırılarak değerlendirildiği için pek çok genç için 146/1 maddeden ölüm cezası istendi. Dönemin gençlik olaylarıyla ilgili açılan davaların başlıcaları Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu (THKO), Türkiye Halk Kurtuluş Partisi-Cephesi (THKP-C), Türkiye İşçi Köylü Partisi (Şafak), Türkiye Komünist Partisi/Marksist-Leninist (TKP-ML) davalarıdır.

Bu dönemde TİP ve Milli Nizam Partisi Anayasa Mahkemesince kapatılmıştır.

Rasih Nuri İleri, 12 Mart darbesine neden gösterilen "anarşik olaylar"ı kışkırtanın aslında iktidarın ve CIA'nın provokasyonu siyasi cinayetler olduğunu yazar:

"AP militanları ve onların idareci kadrodaki destekçileri Ülkü Ocakları, Nurcular el ele vermişler bu ortamı yaratmışlardır, meşru savunma haline sokulan delikanlılık çağındaki gençler bu nedenle silahlanmak zorunda kalmışlar, bırakılmışlardır." (Haziran Hareketi Davası)

İleri, Demirel hükümetinin hiçbir yasal önlem almadığını, tersine gençlerin arasına görevli kışkırtıcılar sokulduğunun da altını çizerek THKO gerekçeli kararında yer alan 27 siyasal cinayetten 25'inde TİP'liler, sosyalist işçiler ve öğrencilerin öldürüldüğünü, öldürülen iki aşırı sağcıdan birinin katilinin kendi arkadaşı olduğunu, ötekinin edebiyat fakültesine yaptığı saldırıda öldüğünü de belirtiyor.

Yargılanan gençlik liderlerini idamdan kurtarma girişimleri de (İsrail konsolosunun kaçırılışı, Kızıldere, Nurhak) bu girişimlerde bulunanların kitle halinde ölümleriyle sonuçlandı.

Askerî Yargıtay İkinci Dairesi THKO davasında yargılanan gençlik liderlerinden Deniz Gezmiş, Hüseyin İnan ve Yusuf Aslan'ın idam cezalarını kesinleştirdi, öteki sanıklar hakkındaki cezaları bozdu. TBMM'nin idamları onaylaması üzerine İsmet İnönü Anayasa Mahkemesi'ne başvurarak bu kararı bozdurdu. İdamlar TBMM'de yeniden onaylandığında Esas hakkındaki kararını saklı tutan Anayasa Mahkemesi'ne yeniden gidilmediğinden üç delikanlı 6 Mayıs 1972 günü idam edildiler.

İdamları engellemek için yurtdışından girişimler yapılmış, yurtiçinde de yirmi iki bin imza toplanmıştı...

Bu imzalar için öncülük edenler de (Erdal Öz, Emil Galip Sandalcı) "uçak kaçırma" suçlamasıyla bir süre tutuklanıp yargılandı.

Bu dönem gündeme haksız tutuklamalar ve işkencenin en çok geldiği dönemdir:

"Özgürlük isteyen, sınıflar arasında denge isteyen, demokrasi isteyen, sosyalist bir düzen isteyen, daha güzel bir Türkiye isteyen, insan haklarından yana, düşünce özgürlüğünden yana ne kadar öncü, ilerici, aydınlık insan varsa birer birer toparlanıp cezaevlerine tıkıldı. Askerî mahkemelerde binlerce insan sorgulandı, yargılandı, binlerce insan işkenceden geçirildi." (Erdal Öz, a.g.e.)

Rasih Nuri İleri de dönemi şöyle özetler:

"Balyoz Hareketleri solun başına iniyor, Anayasa profesörleri, sendikacılar, Türkiye İşçi Partisi yöneticileri, TÖS (Türkiye Öğretmenler Sendikası) yöneticileri, öğrenciler ve en sonunda 27 Mayısın hazırlayıcısı eski öğrenci liderleri bile eziliyor, işkence odalarını boyluyor. Tüm CHP hatta Atatürk dönemi bile iddianamelerinde suçlanıyor, suçlanabiliyor."

İleri, saptamalarına kültür tarihi bakımından trajik bir ek yapar:

"Sola karşı yapılan baskı, aramalar, tutuklamalar, dayak sonunda yaşları dolayısıyla buna dayanamayıp ölenler de vardır." Yazarın bu tür ölümlerle ölenleri saptadığı "eksik liste"sinde yer alanlar arasında çevirmen Hasan Ali Ediz, Kemal Tahir, tarihçi Prof. Mustafa Akdağ,

Sabahattin Eyüboğlu, Suat Derviş, Rasih Güran, çevirmen Nevzat Hatko vardır.

Deniz Gezmiş, Hüseyin İnan ve Yusuf Aslan'ın idamları, gençlik olayları, işçi olayları hem halkı hem edebiyatı etkiledi.

Dağlarca'nın "Horoz Ağdı", onun daha önce yazdıklarıyla birleşerek bu devinimin süreceğini haykıran bir çığlık biçimini alır:

"Erken öten horozumu aldılar
Yüreğimi kırk milyona böldüler
Sanki bütün türkülerim sildiler
Erken öten güzel horoz öten ey
(...)
Tanrım üç ses sever imiş biri bu
Davranmanın yürümenin yeri bu
Yaşamalar getiren öldürü bu
Erken öten güzel horoz öten ey."

(Horoz, 1977)

1971 Muhtırasını izleyen günler aydınların büyük bölümünün çeşitli suçlamalarla hapiste oldukları günlerdir. Bu aydınlardan şair ve çevirmen Can Yücel hapishaneyi, tutukluluk koşullarını mizah sesinin ağır bastığı şiirlerle yansıttı. "Bir Siyasinin Şiirleri" hem kendi şiirinin hem de Türk şiirinin bir dönemecidir.

Hükümlülerin bir hapishaneden bir başkasına nakillerini anlatan şiirleri, yaşananların tanığıdır:

"Bileklerimizi morartmış yeni Alman kelepçeleri,
Otobüsün kaloriferleri bozuldu Kaman'dan sonra,
Sekiz saat oluyor karbonatlı bir çay bile içemedik
(...)
Bi sen eksiktin ayışığı
Gümüş bir tüy dikmek için manzaraya!"

(Bi Sen Eksiktin Ayışığı)

Can Yücel'in şiirleri direnç duygusu taşırlar. Aynı hapishaneyi paylaştığı Sabahattin Eyüboğlu'nun anısına yazdığı "Sabahattin Emmi İçin"den örnekleyelim:

"(...)
Bir uçurtma... aman! aman!
Avlu duvarlarının telli objektifine
Salına salına onur verdi...
Mahkemeye son anda yetişmiş
Yine de telaşsız
Ve alabildiğine ciddi
Bir görgü tanığı gibi...
Ve çayırın, çocukların, gelinciklerin
Dünyada hâlâ var olduğuna dair
Yeminli (yani üç kez kuyruk attırarak)
Ve de allı yeşilli
İfadesini verip
Yine geldiği gibi salına salına
Ve alabildiğine ciddi
Avlu duvarlarının telli objektifinden
Çıkıp gitti.
(...)"

Halk çocuklarına hem idam edilenlerin adlarını hem de olaylar-
da öldürülen gençlerin adlarını bazen soyadlarını ad olarak koyarak
yaşatmaya çalıştı. Öyküler, romanlar ve şiirlerde bu olaylar ve olayla-
rın yarattığı hava anlatıldı.

Bu şiirlerden kimilerinde Deniz, Yusuf, Hüseyin'in adı anıştırılır,
kimilerinde olay simgelerle verilir. Ece Ayhan'ın "Yort Savul" adlı şii-
rinde imgeler bu üç halk çocuğunu işaret eder:

1. Atlasları getirin! Tarih atlaslarını!
En geniş zamanlı bir şiir yazacağız
(...)
3. Bir, Yeryüzünde nasıl dağılmıştır
Tarihi düzünden okumaya ayaklanan çocuklar?

4. İki, Daha yavuz bir belge var mıdır ha
Gerçeği ararken parçalanmayı göze almış yüzlerden?
(...)
6. Nerede kalmıştık? Tarihe ağarken üç ağır yıldız
Sürünerek geçiyor bir hükümet kuşu kanatları yoluk

Turgut Uyar 1970 tarihli Divan adlı kitabındaki şiirlerinde kan, tüfek benzeri sözcüklerin çağrışımlarıyla günceli anımsatır:

“ben kan diye başlamak isterim oysa gülün derdi başkadır
lâle bahardan yanadır çiğdem güneşten konu değişir
(...)
hoş olsun bütün verdikleri aldıkları şu çiçeklerin
gül susar çiğdem uyanır tüfek başlar konu değişir

hep böyle süreceği sanılır bu gül hikâyesinin
hep böyle sürer amma bir gün sonu değişir”

(Ne Değişir)

“1970-73 Notları” alt başlığını taşıyan “Toplandılar”da olaylara somut biçimde tarih düşülür:

“Bir kahvede bir iskemleye oturdum
Güzeller güzeli bir çarşıda
Vakit biraz akşamdı
Dağlardan birer çığlık gibi geldiler
Üçer beşerdiler, onbeşerdiler
Elleri kalın ve silaha alışkın
Çiçeksiz ve tırnaksız parmaklarıyla
Elleri kalın kalın ve duaya alışkın
-en güzel döneminde aşkın-
Dağlardan geldiler
Çul çaput ve saç sakal halinde geldiler
Garları, otobüs duraklarını, otelleri,
Pazarları, bankaları, caddeleri

Ve zoraki karmaşıklığını gördüler
Kan dökmenin ve ucuza gitmenin

Hatırla beni!
Hep onları bekledim
Ağzımda kullanılmamış bir ses
Elimde bir bıçak
Şehir bir ihanet gibi karşımda
Ah tarlalar tarlalar tarlalar

(Yanık Tarlalar'a)

Bu tarih düşmeler gitgide acı bir ses tonu kazanır:

"(...)
yukarda dediğime bakma aslında
başarısız boktan bir kış geçirdik
kanımız bile doğru dürüst akmadı
bir sürü çocuğu öldürdüler

(Kıştan Kalan Soğukluk)

Turgut Uyar'ın dönemin bütün aydınları adına konuştuğu, daha doğrusu aydınlarının seslerini yansıttığına inanarak belleklerine aldığı dizeleri de bu dönemde yazılır sanki:

"(...)
ilaç milaş bok püsür
şuramda bir şeyler var
sahiden bir şeyler var
haykırmadan anlatamam."

(Kavşakta)

Şiirler, kamunun kıyımları kanıksamasını da yansıtmaktadır:

"(...)
ama pazarlıksız günlerdeyiz
evet gün bir ölüyle ve kötü bitti

pazarlıksız

(Pazarlıksız)

Dönemin bungun havasını yansıtan şiirlerden biri de Edip Cansever'in "Mendilimde Kan Sesleri"dir:

(...)

Boynu bükük duruyorsam eğer
İçimden öyle geldiği için değil
Ama hiç değil

(...)

İnsan yaşadığı yere benzer
O yerin suyuna, o yerin toprağına benzer
Suyunda yüzen balığa
Toprağını iten çiçeğe
Dağlarının, tepelerinin dumanlı eğimine
Konyanın beyaz

Antebin kırmızı düzlüğüne benzer
Göğüne benzer ki gözyaşları mavidir
Denize benzer ki dalgalıdır bakışları
Evlerine, sokaklarına, köşebaşlarına

(...)

Minibüslerine, gecekondularına
Hasretine, yalanına benzer
Anısı işsizliktir
Acısı bilincidir
Bıçağı gözyaşlarıdır kurumakta olan
Gülemiyorsun ya, gülmek
Bir halk gülüyorsa gülmektir
Ne kadar benziyoruz Türkiye'ye Ahmet Abi.

(...)

Biz eskiden seninle
İstasyonları dolaşırdık bir bir
O zamanlar Malatya kokardı istasyonlar
Nazilli kokardı

(...)

Diyeceğim Şu ki
Yok olan bir Őeylere benzerdi o zaman trenler
Oysa o kadar kullanışlı ki Şimdi
Hayalsiz yaşıyoruz nerdeyse
Çocuklar, kadınlar, erkekler
Trenler tıklım tıklım
Trenler cepheye giden trenler gibi
İŞçiler
Almanya yolcusu işçiler
(...)
Bir tutsak ağaç gibi yanlış yerlere büyüyenler
Ah güzel Ahmet Abim benim
Gördün mü bak
Dağılmış pazar yerlerine benziyor Şimdi istasyonlar
Ve dağılmış pazar yerlerine memleket
Gelmiyor içimden hüzünlenmek bile
(...)

(Mendilimde Kan Sesleri, Sonrası Kalır)

Ergin Günçe (1938-1983), dönemin işkencesini de işkencecisini de acı bir alayla çizer:

Celladın arkasında kimler var?
Maaşını kaç kapıdan alır ve hangi para birimi?
Amerika'da kursu kaçınıcı bitirmiş?
Dönerken buzdolabı ve otomobil getirmiş mi?
Gümrüğünü ödemiş mi bunların?

İşte günün soruları bunlar

Yoksa bu celladın çift ödeneğı mi var?
Niye olmasın bir bütçe oyunu bütün bunlar
Kızını kolejde mi okutur, keman dersi de aldırır mı?
Oğlu hayırsız mı çıkmış, esrar da mı kullanır?
İster misin karısı kaçmış olsun
Çok mu dayak yemiş çocukluğunda

İşte günün soruları bunlar

(...)

Cellat olmasa nasıl kazanırdı ekmeğini?
Uzmanlığı her alanda, her yerde geçerli mi?
Yoksa aç mı kalır bu işinden atılsa?
Bu yüzden mi çalımını, büyük bir korkuyu örten?
Bir gece onun kapısı da çalınacak mı?

İşte günün soruları bunlar

(Bir Celladı Tanımak İçin İlk Akla Gelen Sorular,
1972 -Yeni a s. 22)

22 Mayıs 1972-12 Nisan 1975

Prof. Erim'den sonra başbakanlık görevine atanan Milli Savunma Bakanı Ferit Melen'in başkanlığındaki hükümet 22 Mayıs 1972-10 Nisan 1973 arasında yaklaşık 11 ay çalıştı. Dönemin en önemli olayı cumhurbaşkanlığı süresi dolan Cevdet Sunay'ın yerine cumhurbaşkanı seçimidir. Anayasaya göre devletin en üst makamı olan cumhurbaşkanlığı güçlü bir konumda değildir. Ancak bu makam çoğunlukla değişik siyasal çevrelerin çekişmesine sahne olmuştur. Bu dönemdeki çekişme de "müdahaleci eğilim" temsilcileriyle sivil rejimi kurallarına göre sürdürmek isteyen bunun için ordunun kışlasına çekilmesini savunanlar arasındadır.

AP, bu seçimlerde, yeni lideri Bülent Ecevit ile sola daha çok açılan CHP ile işbirliği yaparak yine emekli bir askerin, Oramiral Fahri Korutürk'ün cumhurbaşkanı seçilmesini sağlamışlardır. Korutürk, siyasal çevrelerin "kendi halinde" biçiminde tanımladıkları ve eşî dolayısıyla kültür ve sanata yakın bir kişiydi.

Ordunun adayı Faruk Gürler'in safdışı edilmesi, kimi yorumcularca parlamentonun 12 Mart'ta demokratik yollarla iktidara gelmiş bir hükümetin fiili durumla görevden uzaklaştırılmasına yanıtıdır. Parlamento 12 Mart'taki fiili durumu iki yıl boyunca sineye çektikten sonra ikinci bir dayatmaya karşı tavır geliştirmeyi başarmıştır.

Yeni cumhurbaşkanı hükümeti kurma görevini Naim Talû'ya verdi. Talû'nun kurduğu hükümet 13 AP'li 6 CGP'li 3 Bağımsız ve parlamento dışından 2 teknokrattan oluşuyordu. CHP Talû hükümetine bakan vermemişti. Yeni hükümetin programında ordunun istediği

reformlardan söz edilmiyordu ve hükümet kendini “ülkeyi seçimlere götürecek geçici seçim hükümeti” olarak tanımlıyordu. Gerçekten 14 Ekim 1973’te genel seçimlere gidildi. Böylece iki yıla yakın egemen olan 12 Mart yönetimi 6 aylık “geçiş süreci”yle tamamlanacak, sivil yönetime geçilecektir.

1973 Genel Seçim Sonuçları ve Önemi

14 Ekim 1973 genel seçimleri CHP’nin 450 sandalyeden 185’ini alışıyla sonuçlandı. AP ise 149 sandalye kazanabildi. CHP’nin zafesinde 1965 yılından başlayarak geliştirdiği orta-sol stratejisiyle, 1972’de değiştirdiği parti önderinin (İnönü yerine Ecevit) payı vardır.

1972’de toplam grev sayısı 48’dir. Ayrıca sağ kanattaki seçmenin oyu da AP yanında Milli Selamet Partisi, Demokratik Parti köktenci sağ görüşleri gençlik arasında yaygınlaştırmayı başaran Milliyetçi Hareket Partisi arasında bölündü: MSP 48, DP 45, MHP 3 sandalye kazandılar.

Merkezde sayılabilecek Cumhuriyetçi Güven Partisi ise 13 sandalye kazanmıştır.

Seçimlerden sonra hükümetin kurulabilmesi ancak üç ay sonra gerçekleşebildi. Sağ partiler CHP ile ortaklık kurarak, ona destek oldukları görüntüsünden kaçtılar. CHP’nin MSP ile ortaklık kurması düşüncesi gündeme geldi. Bu ortaklığın gerçekleşebileceğini öne sürenler her iki partinin de tabanının aynı olduğunu savunuyorlardı. 26 Ocak 1974’te CHP ile MSP Bülent Ecevit’in başkanlığında koalisyon yaptı.

Bu ortaklık, İslami bir düşüncüyü savunan bir partiyi laik bir partinin ortaklığında iktidara taşıyarak ona “meşruiyet” kazandırmasıyla önemli bir değişim noktasıdır.

CHP’nin iktidar olabilmek için tek şansı olan MSP, koalisyon kurarken gösterdiği esnekliği hükümet etme sırasında gösteremeyince ortaklıkta çekişmeler başladı. Özellikle 12 Mart 1972’nin zararlarının giderilmesi için çıkarılacak af yasasının oylanmasında kimi MSP’li üyelerin öteki sağ kanat partileriyle birlikte oy kullanması iki parti arasındaki anlaşmazlıkların su üstüne çıkmasına yol açtı. 1974 yazı

ise Ege ve Kıbrıs sorunlarıyla bu anlaşmazlıkların artışı sağladı.

Ecevit hükümetinin 12 Mart 1971 yönetimlerince yasaklanan haş-haş ekimini serbest bırakışı, ABD tarafından askerî yardımın kesilmesi ve ambargo kararıyla yanıtlanmıştı. ABD'nin bu tutumuysa Türkiye genelinde ABD karşıtı bir havanın doğmasına yol açmıştı.

EOKA'nın Cumhurbaşkanı Makarios'a darbe yapıp iktidara gelişi sonucu çoğunluğu adanın kuzeyinde yaşayan Kıbrıs Türk halkının durumu zorlaşmıştı. ABD karşıtı havayı da bir destek olarak kullanan koalisyon hükümeti, adadaki Türk halkının demokratik haklarını korumak için daha önceki garantör antlaşmalardan doğan yükümlülük ve haklarını, öteki garantör devlet İngiltere'yle birlikte kullanmak istemişti. Bunun engellenmesi üzerine 20-22 Temmuz ve 14-16 Ağustos günlerinde Kuzey Kıbrıs'a kara ve denizden iki harekât gerçekleştirildi.

Bu harekât, iktidarın iki ortağı arasında yeni çekişmelere yol açtı.

Ecevit'in erken seçime gitme koşuluyla aradığı hükümet ortağını bulamayışı, Demirel'inse Demokratik Parti'nin muhalefeti yüzünden sağ partilerle ortaklık kuramayışı 213 günlük bir krize yol açtı. Cumhurbaşkanı'nın hükümet kurmak için görev verdiği kontenjan senatörü Prof. Dr. Sadi Irmak ve partiler üstü kabinesi yalnızca 17 güven oyu aldığı halde başka hükümet kurulamadığından görevi sürdürmek zorunda kaldı. Sonunda Demirel bir kutuplaşma politikası olan Milliyetçi Cephe kuruluşuyla ve Demokratik Parti'den ayrılan 9 milletvekilinin desteğini alarak hükümeti kurdu ve 12 Nisan 1975'te 218'e karşı 222 güvenoyu ile göreve başladı.

Bu hükümet "Milliyetçi Cephe" hükümetlerinin ilkidir.

Bu tarihten sonra 12 Eylül 1980'e kadar ülke adım adım bir iç savaşın koşullarını yaşamaya gidecek, halkın güvenlik güçlerine ve hükümete güveni kalmayacak, pek çok mahallede, özellikle işçi mahallelerinde "direniş komiteleri/savunma birimleri" kurulacaktır.

Ülkedeki sol dünya görüşlü ve ilerici çevreler ortak bir "demokratik cephe" ve eylem birliğinin duruma egemen olacağı sonucuna varmışlarsa da bu tür bir cepheyi oluşturacak ve kamuoyu oluşturabilecek güçler bir araya gelmeyi başaramayacaklar. TBMM'nin ülke genelinde yaşanan şiddet olaylarına parlamentonun duyarsızlığı Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı'nın 7 Temmuz 1979'da yaptığı basın toplantısındaki sözlerinden de anlaşılabilir:

“(…) Meclislerimiz devamlı olarak çalışmakta veya çalışır görünmektedir. Ama toplumun ihtiyaçlarına uygun yasaların çıktığını da maalesef söyleyemediğimizi içtenlikle itiraf etmek isterim. (...) Parlamento’ya pek çok yasa tasarısı ve teklif verilmektedir (...) beşte biri kanunlaşabilmektedir (...) Halkın gereksinme duyduğu yasalardan pek çoğu yıllar yılı Meclisin gündeminde kalmakta, kadük olmakta, tekrar edilmektedir. (...) İkinci yasama yılında (1978-1979 yaz başı) Millet Meclisi Genel Kurulu 110 birleşim yapmış, 40’ında çoğunluk sağlanamamıştır.”

“Sağ-sol çatışması”, “faili meçhul” adı verilen kıyımlar hızla artıyor, katiller bulunsa da/teslim olsa da rahatlıkla hapisten kaçıyordu. Bu durumun en tipik örneği Milliyet gazetesi başyazarı Abdi İpekçi cinayetidir.

Aydınlara yönelik cinayetler özellikle Abdi İpekçi gibi barış ve sükunet yanlılarından seçiliyordu. Yalnızca Server Tanilli’nin hayati bir bölgeden yaralanarak, yatalak kalma pahasına sağ kaldığı bu suikast listesinde 12 Eylül’e kadar yer alan ve kimi zaman bir bu yandan bir öteki yandan mantığı yaratılmak istenerek katledilen aydınlardan ilk akla gelecekler: Savcı Doğan Öz, Hacettepe Üniversitesi Sanat Tarihi Doçenti Bedrettin Cömert, Karadeniz Teknik Üniversitesi öğretim üyesi Doç. Dr. Necdet Bulut, Adana Emniyet Müdürü Cevat Yurdakul, gazeteci-yazar İlhan Darendelioğlu, İstanbul Üniversitesi’nden Prof. Dr. Ümit Doğanay, Prof. Dr. Cavit Orhan Tütengil, yazar ve TRT Kültür Bölümü çalışanı Ümit Kaftancıoğlu, eski gümrük ve tekel bakanı Gün Sazak, İstanbul milletvekili Abdurrahman Köksaloğlu, eski başbakan Prof. Dr. Nihat Erim, Türk Tabipler Birliği yönetiminden Dr. Sevinç Özgüner, Töb-Der Genel Başkanı Talip Öztürk, DİSK eski genel başkanı ve Maden-İş Genel Başkanı Kemal Türkler’dir.

Olaylar 12 Mart 1970’ten daha büyük bir kıyıma yol açacak olan 12 Eylül 1980’le noktalanacak, işkence ve idamlar yeniden edebiyatın konusu olacaktır.

Edebiyatın Tanıklığı

Dönemin bir özelliği de edebiyata yön veren edebiyat dışı siyasal dergilerdir. 1945 yılında yayımlanan ve köy edebiyatının yaygınlaşıp

yerleşmesini sağlayan Köy Enstitüleri dergisi ile 1961’de yayınlanmaya başlayan Yön dergisi bu tür siyasal dergilerin örnekleridir. Türkiye İşçi Partisi’nin yayın organı Sosyal Adalet de sanat sayfasını yöneten Asım Bezirci’nin o sayfada yazdığı yazılar ve yaptığı tartışmalarla ilgi odağıdır.

27 Aralık 1961’de Doğan Avcıoğlu, Mümtaz Soysal ve Cemal Reşit Eyüboğlu’nun kurduğu aylık Yön dergisi, yayımladığı 531 imzalı bildiriyle ilk büyük ve geniş paydalı aydın buluşmasını sağlamıştır. Çoğu Sosyalist Fikir Kulüplerinin kurucuları olan imzacılar, “demokrasinin kitlelere mal edilmesi, kültür düzeyinin yükseltilmesi ve kültür seferberliği” talep ediyor, toplumun acilen çözülmesi gereken sorunları arasında işsizlik ve gizli açlığı anıyorlardı. Taleplerden biri de “Batılılaşmadan verilen ödünlerin son bulması”ydı. Yön’ün asıl önemi Nâzım Hikmet’in şiirlerini yayımlaması, böylece toplumcu edebiyatı yeniden gündeme getirmesidir.

1967 Ocağında yayımlanmaya başlayan dönemin sosyalist dergilerinden Ant da düzenlediği açıkoturumlarla edebiyatta yansımaları olan dergilerdendir. Yaşar Kemal, Fethi Naci ve Doğan Özgüden tarafından kurulan Ant dönemin etkin şiir anlayışıyla ilgili soruşturmasını açıkoturum biçiminde düzenledi: Bu soruşturma/açıkoturumların en önemlileri, dergide yayımlanış tarihlerine göre şunlardır:

Mart 1967, Fethi Naci’nin yönettiği açıkoturum “Yazdığınız şiirin okurdan koptuğu, şiir okuru sayısını gitgide azalttığı, şiire ilgiyi gevşettiği ileri sürülüyor. Bu konuda siz ne düşünüyorsunuz?” sorunun yöneltildiği şairler: Ece Ayhan, Edip Cansever, Ahmet Oktay, Cemal Süreya, Ülkü Tamer, Turgut Uyar.

Nisan 1967, Ant dergisi, Fethi Naci İkinci Yeni şairlerine sorduğu soruyu, şairleri konu ederek Asım Bezirci, Cevat Çapan, Memet Fuat, Selahattin Hilav’a yöneltti.

Aralık 1969 Osman Arolat’ın yönettiği açıkoturuma Özkan Mert, Süreyya Berfe, İsmet Özel ve Ataol Behramoğlu katılarak İkinci Yeni’yi eleştirip, artık “devrimci” bir şiir anlayışının gerektiğini savundular. 1968’i yaşayan gençliğin duyguları, varolan şiiri toplumcu olmamasıyla değil devrimci olmamasıyla eleştiren bu edebiyat grubunun şiir kitaplarının adlarının yan yana dizilmesinden oluşan sloganla da açıklanabilir: Evet İsyen, Günola, Kuracağız Her Şeyi Yeniden. Bir Gün

Mutlaka!

Bu dönemde de toplumcu sanat savunucularının yayımladığı dergiler arasında “Alan”, “Yeni Eylem” gibi dergiler de var. Fakat bu dergilerin önemli bir etkisi olamadı. “Alan” dört, “Yeni Eylem” iki sayı yayınlanabildi.

Ancak demokratik koşullar 12 Mart Muhtırası ile son bulunca hemen hemen tüm yazar ve şairlerin anti-faşist, anti-militarist kimlikleri, baskıya karşı koyuşları daha bir açıklıkla yer aldı dergilerde.

Aslında 1950’den günümüze uzanan çizgide edebiyat hep tarih düşmüş, resmî tarihin alternatifi olmuştur. 12 Mart 1971 Muhtırasını izleyen fiili durum işkenceleri, infazlarıyla edebiyatta yer aldı. Bu durumu, edebiyatın artık bir tanık ve bir silah olmak zorunda olduğunu Ergin Günçe “Arındıkça” adlı şiirinde (Yeni a dergisi, Ağustos 1973) bir meydan okuma biçiminde belirtir:

“Şiir tabanca olalı
Bir tarih koyalım şuraya
Kelimededen ve ustadan kurtulduk
Aşk düştü. Başka kaleler kaldı geriye”

1973 yılında grev sayısı 55’e ulaştı. Grevlere karşı işverenin yanıtı lokavttı. Kemal Özer, 1 Ağustos 1973 tarihli “Bir Lokavt Şiirine Hazırlık”ta işçi sınıfı içindeki dalgalanmayı yansıtır:

“(…)
Biriken sessizliktir alanlarına kentin
Kapanmış tezgâhlarla tütmeyen bacalardan
bir çare düşünürüm, açlığı çözümlerin.
Ama derim ki bir başına çözüm aramak,
daha zorlu kılmaz mı atılan düğümü?
Biriken sessizliktir alanlarına kentin.

Birlikte savunalım öyleyse yaşamı
Hep birlikte söyleyeceksek
başlayalım türküye,
Yan yana getirelim çözümler üreteceksek

umutlar sağacaksak katalım birbirine
Mekikler mi vurmuyor, ocaklar mı soğumuş?
Birlikte savunalım öyleyse yaşamı.”

Ergin Günçe de, Kemal Özer de dönemin önemli direniş dergilerinden Yeni a'nın kadrosundaydılar. Yeni a dergisinde yer alan önemli şiirlerden biri de Ahmed Arif'in “Kalbim Dinamit Kuyusu”dur. Bu şiir uzun süre şiir yayımlamayan şairin ilk yeni şiiri olması özelliğini taşıır. Derginin 22. sayısında (Ocak 1974 tarihinde) yer alan bu şiirde 68 hareketinin izleri görülür:

“Beni baskınlar götürür
Gerillanın şahdamarı halkıma
Korkunç ve soylu bir tutkudur dayatma
Yalnız bu kadar da değil,
Yarin hayâli gibi üstelik
(...)
Biz ki ustasıyız
Vatan sevmenin
Umut, saklımızda ölümsüz bayrak
Kırmızı-kırmızı
Dalga-dalgadır...
(....)
Nicedir
Kahpe ağzında
Bir salgın,
Bir deprem gibi künyemiz
Nicedir,
Başımıza zindan dünyamız
Biz ki, yarınıyız halkın
Umudu, yüz akıyız
Hıncı, namusu...
Şafakları,
Taaa şafakları
Hey canım,
Kalbim, dinamit kuyusu...”

12 Mart 1971 muhtırasından sonra yaşananları yansıtan öykü ve romanlar hem edebiyat yapıtı olarak hem de resmî tarih alternatifi olarak önemlidir. Bu yapıtlardan hemen akla gelenler:

Erdal Öz Kanayan'daki (1973) öyküleri, romanı Yaralısın (1973'te Cumhuriyet'te tefrika, 1974 kitap) yanında anılarını da kitaplaştırdı (Deniz Gezmiş Anlatıyor 1976, genişletilmiş baskı 1986'da Gülünün Solduğu Akşam adıyla).

Sevgi Soysal, Barış Adlı Çocuk (1976) adlı öykü kitabıyla Şafak (1975) adlı romanında dönem tanıklığı yaptı. Tutukevlerinde yaşananların yer aldığı anılarıysa Yıldırım Bölge Kadınlar Koğuşu (1976) adıyla kitaplaştı.

Füruzan, dönemi olaylara katılan varlıklı bir ailenin çocuğunun açısından anlattığı Su Ustası Miraç öyküsü yanında 47'liler (1974) adlı romanında da gençlik ve dünyayı değiştirmek isteğinin yan yana getirdiği değişik sınıflardan gençleri anlattı. İşkencecileri de:

"(...)

"Artık konuşsanız iyi olur."

Emine aylar sonra bu gece, o duygusuz yüzü tanımaya, çözmeye yaklaşıyor gibi.

Bu odur.

İşte o...

Güzel ağzı ağır çizgilenmelerle aşağıya doğru çekilmeye yüztutmuş, kırkını aşkın, gözlerinin yeşili hemen seçilen yakışıklı bir adam bu. Onun o saygılı dinleyenlerine buyuruyor.

"Ben çıkınca üreme organlarına bağlayın bu kez."
"Kanama artıyor. Bazan kadınlarda kanama engellenemiyor."

"Ölmez. Ölmüyorlar kolaylıkla. Üstelik bu epey dayanıklı gibime geliyor. Gürbüz bir kızmış. Güzelmiş de galiba."

"Öyleydi ya pek bir şey bırakmadık."

"Gülüşüyorlar."

Bu işkenceci, işkencedeki Emine/Semra'nın ablasının eski sevgilisi bir subaydır. Mutsuz yaşamını alkol ve gelgeç aşklarla renklendiren ve işkenceciliği âdeta zevkle yapan biri. Hem Emine onu hem de o Emine'yi tanımıştır. Ama bu tanışıklık durumu değiştirmeyecektir.

Adalet Ağaoğlu, dönemin genel havasını Bir Düşün Gecesi'nde

(1979) işledi. Düşünün bir sanayici aileyle bir asker aileyi akraba durumuna getirişi simgesel bir özellik taşır. Ağaoğlu, toplumsal çözölüşün ağır bastığı dönemde, umarsız kişi ve kesimlerin sevgisiz ilişkilerini acı bir alayla sergiledi.

Nihat Behram Hayatımız Üzerine Şiirler’de (1972) neredeyse sıcağı sıcağına yansıttı duygularını:

Hava nasıl da puslu
bulutlar yumak yumak yığılmış ağaçlara
incecik boynundan süzölen ter
karışırken böğründen fıskıran kana
öyle derin öyle berrak ki
üstelik: çayır kuşlarının gözleri kadar

pusudan gövdene alçakça sokulmuşlar
dehşet aç kurtlar gibi ellerinde -sinsi ve kirli-

oysa onların göremediği bir şey var:
kanınla yıkadığın toprağa
kalbinden rüzgâra usulca ilişerek savrulan isyan filizleri

Fırtınayla Borayla Denenmiş Arkadaşlıklar (1974), belgesel- anlatı kitabıyla da dönemin tanığı olmayı seçti: Darağacında Üç Fidan (1976). Bu anlatı toplandı ve uzun süre yasaklı kaldı.

Onun hapishanede olduğı yılda yurtdışındaki ağabeyi Ataol Behramoğlu, bir “Kardeşim Aylardır Hapiste” şiirinin içindeki çığlıkla savunuyordu, tüm içerdikleri:

“Acımı duyurabilmek için
Uykusuz
Aç
Susuz
Öylece
Durabilirim.
(...)
Ve durup dört yol ağzında

Durdurup gelip geçenleri
Kendi halinde
Yaşayıp gidenleri
Tutup yakalarından
Haykırabilirim
Nefesim
Bitene dek
Bütün gücümle
Haykırabilirim
Bütün dünyaya.

Kardeşim
Hapiste
Kardeşim
Aylardır hapiste.
Kardeşim
Dövüldü orada.

İyi ve güzel şeyler dışında
Hiçbir şey taşımayan
Ve sadece bir insan varlığına değil
Yaşayan
Yaşayamayan
Bütün varlıklara
Bir ota
Bir taşla
Sevgiyle
İlgiyle
Dolu beyni
Orada
Sarsıldı elektrikle
İnce bedeni
Tekmelendi

Acımı duyurabilmek için
Çıldırabilirim

Biz özgürlüğün
Güzel günlerin
Savaşçıları
Bize eziyet ediyorlar bugün
Ama bu
Şiirimize
Biraz daha çelik
Katılacak demektir
Biraz daha karar
Ve zafer umudu

Kardeşim
Aylardır hapiste
Ve yıllarca sürebilir bu
Çünkü o halkının omuz başına
Koydu omzunu”

Tiyatro alanında ilk akla gelenlerse Adalet Ağaoğlu’nun Kendi-
ni Yazan Şarkı (oynanışı 1976, kitaplaşısı 1977) ile Vasıf Öngören’in
Zengin Mutfağı’dır (oynanışı 1977). Zengin Mutfağı’nda, 15-16
Haziran Olayları, işçi olaylarının bir fabrikatörün mutfağına yansıyışı
içinde, çalışan sınıfın bilinci tartışılır. 68 eylemcilerinden birinin bir
iki arkadaşıyla kırsal kesimdeki ailesine sığınışıyla başlayan Kendini
Yazan Şarkı’da yeni bir dünya kurmayı hedefleyen gençlerin düşle-
riyle karşılaştıkları gerçekler arasındaki çelişkiler işlenir.

Daha çok Güneydoğu ve Almanya öyküleriyle tanınan Bekir Yıldız, Denizlerin İdamı’nın halktaki etkisini, idam edilenler ve idam kararını veren yargıcın yaşlarını karşılaştıran alegorik bir öyküyle yansıtır:

“... Dilsiz, üç kibrit çöpünü tek tek idam sehпасının altından geçi-
rip yan yatırdı. Düşünmeye çağırdı karşısında oturanları. Sonra yavaş
yavaş anlatmalarını istedi.

Bir sa-bah halk-tan ya-na o-lan üç ki-şi-yi as-tı-lar.

Gözleri doldu dilsizin. Bunun dili yoktu işte. İlk kez bir çırpıda
anladılar, dilsizin için için ağladığını...

...

Taze gece, dilsizi daha bir duygulandırdı. Biçimleri sertçe anlatmaya başladı. Pencere kenarından kalkmadan önce, altı çöpün üzerine, elinin birisini açarak, hele bunlar burada dursun der gibi yaptı. Ayağa kalkar kalmaz, maymuna benzeyen çirkin, zengin ve hain ihtiyarın ameliyatına geçti. Bıçaklar, makaslar, narkoz, doktor ve hemşirelerle özenli bir ameliyatın sonuna gelmeden önce durdu. Yaşını parmaklarıyla gösterdi. Yet-miş al-tı, dediler. Asılmış olan ya da asılacak olan üç kişiyi de parmaklarıyla belirtip yaşlarını topladı. Dudaklarını açıp kapadı. Genç olan, bunu bir dilek sayıp yavaş yavaş dudaklarını da konuşmasına kattı.

Has-ta-ne-ye ya-tan may-mu-na ben-zi-yen çir-kin, zen-gin ve ha-in ih-ti-ya-rın ya-şı, bir sa-bah a-sı-lan halk-tan ya-na üç gen-cin yaş top-la-mın-dan faz-la..."

Dilsizin Anlatamadıkları
(Dünyadan Bir Atlı Geçti, 1975)

Dönemi Şükran Kurdakul'un şiir kitaplarının adları da özetleyebilir: Nice Kaygılardan Sonra (1963), İzmir'in İçinde Amerikan Neferi (1963), Halk Orduları (1969), Acılar Dönemi (1977).

Leyla Erbil, Eski Sevgili (1977) adlı öykü kitabının adını taşıyan 1973-1976 yılları arasında yazdığı 120 sayfalık öyküsünde 1971 muhtırasından sonra olup bitenleri 1946 ve 1951 tevkifatlarıyla karşılaştırır. Öykünün kahramanı Nigar, gerçeklerin halktan saklanmasına kızar. Televizyonuyla, gerçek bir kişiymiş gibi, tartışır:

"Bir gün önce Hacettepe'de üç öğrenciyi öldürmüştü iktidar, Ortadoğu'yu polis ve komandolarına bastırmış bir çoğunu coplamış, bir çoğunu yaralamıştı. 'Erkekseniz onları da göstersenize halka' diye bağırıyordu televizyona".

1940'ların eylemcisi olan eski sevgilisinden dinledikleriyle, yeni işkenceleri canlandırır. 68 olaylarına katılanların çoğunu adlarıyla anarak, onlar için yapılan edebiyatın nasıl olması gerektiğini tartışır. Gerçeği yansıtmanın aşırı duygusallaşmaması gerektiğini de savunur.

Aynı kitapta yer alan Bunak adlı öyküdeyse bilinç dengesini yitirmiş zengin ve soylu bir kadın Che'nin ölümüyle eylemlere katılan oğlunun ölümünü karıştırarak anlatır. 1969-1972 tarihlerini taşıyan öykü yer yer şiirsel ve simgesel bir nitelik kazanır:

"(...) Diz çökmüş, bağdaş kurmuş, oğulları seyreden ve ne düşündüğü belli olmayan onu-bini kalktılar oğulların bıraktıkları kazmalara sarıldılar. O vakit yamalarının, yırtıklarının arasına sızmış güneşin onları da oğullarla eş biçimlerde damgalamış olduğunu gördüm. Güneşten bir ışık kaydı oğlumun başı üstünde kaldı. Hiç sönmeden ışıklı kaldı oğlumun başı. Canlı bir insan yüzü gibi değildi, cansız da değildi; yüksek alnının, düzgün burnunun, umutlu ufak ağzının bıyıklarına kavuştuğu kesiminde bilenmiş bir başka pırıltı yanıp sönüyordu. Başını çevreleyen, aklı-sarılı gümüş şakımanın ortasında milyonlarca insan yüzünün oynadığı tek bir kabartma gibiydi yüz. Kazma kürek sesleriyle uyandım. (...) Yiğit oğlumdu benim (...) tek başına erkekçe çarpışarak vuruldu."

Selim İleri, 68 olaylarını, bunlara katılmayı göze alamayan bir gencin anlatımıyla, bir tür iç sızısıyla yansıtır. Pastırma Yazı (1971) adlı kitabına adını veren öyküsünde iki ayrı sınıftan üniversite öğrencisinin biten sevdasının eşliğinde iki ayrı dünyayı ve 68 olayına katılan gençlerin dünya anlayışını sergiler. Olayları anlatan bir üst sınıftan kıza tutkunluğuyla iki yüzlü bir yaşama biçimi deneyecektir. Dostlukların Son Günü'nde (1975) yer alan "Yarın Olsun" adlı öykü, 1971 Muhtırasıyla yaygınlaşan kendi kitaplarını yakma dönemini ve o dönemin getirdiği yabancılaşmayı, dönemin devrimci gençlerinin mekânlarından biri olan Beyazıt Meydanındaki kahveyi odak alarak anlatır. Aynı kitapta yer alan Kırangıç Fırtınası'nda, yine olaylara katılmayı göze alamayan bir delikanlı, sevgilisi tutuklanmış bir kız arkadaşının sevdıyla direnişini anlatır. Delikanlı kız arkadaşının kimliğinde tüm eylemcilere yakınlık duymaktadır: "Sizleri seviyorum. Ekrem'i seni, ötekileri, yüzlerini bile göremediklerimi. İşkence edilenleri, dövülenleri, tırnakları sökülenleri, tartaklananları, sövülenleri, parmakizleri alınanları. Kitapları yakılanları. Nüfus kâğıtları olmadığı için götürülenleri. Umutsuz bir bekleyişe göğüs gerenleri. Yani seni Meral" Meral'in sevdiğini, kaç yıl olursa olsun bekleyecek olması, sevdanın yok edilememesidir. İnsanlığın direnebilmesi: "Bekleye-

cek. Kimsenin önleyemeyeceği, yok edemeyeceği bir şey bu. Meral'i
yolundan döndüremeyecekler. (Başka sözler bulmalıydım sana. Bek-
leyeceği, yılmayacağını biliyorum. Biliyorum çabalarının hiçbirini,
onlar başaramayacaklar. Apartmanlara doluşsalar da, radyolardan
haykırsalar da, gazeteleri ele geçirseler de. Bağışla beni; sayısız acıy-
la, kederle yalnız bırakıyoruz, budalaca sözlerimizle hele."

12 Mart 1971'den sonraki günler, kültür cephesinin de derlenip toplanma günleridir. 1 Nisan 1972'de yayımlanan Yeni a dergisi bu tür direniş odaklarından biridir. İlk kez 15 Ocak 1956'da Demokrat Parti'nin iktidar dönemindeki temel hakları hiçe sayan tavrına bir tepki olarak, ortaklaşmacılıkla yayımlanan dergi, amacını "İnsanın yozlaştırılması ve kişi özgürlüklerinin baskı altında tutulmasına karşı çıkmak" olarak belirtmişti. Çağdaş edebiyatın yeni akımlarına ve yeni adlarına yer veren derginin başlıca yazarları: Asım Bezirci, Edip Cansever, Konur Ertop, Selahattin Hilav, Onat Kutlar, Erdal Öz, Kemal Özer, Demir Özlü, Adnan Özyalçiner, Cemal Süreya, Ülkü Tamer, Ergin Günçe, Doğan Hızlan, Ferit Öngören, Önay Sözer, Hilmi Yavuz'du. Dergi 27 Mayıs 1960 harekâtından hemen sonra yayımlanıp parasız dağıtılan "Özgürlük Armağanı" sayısı (Haziran 1960, 29 sayı) yayınına son vermişti. 12 Mart darbesinden sonra Yeni a dergisinde bir araya gelen ana kadroya, Refik Durbaş ve Nurer Uğurlu katıldı. Ana kadro yanında pek çok yazar ve şairin yazdığı bu dergi, pek çok genç yazarın (Hasan Kıyafet, Işıl Özgentürk, Aysel Özakin, Çetin Öner) ilk ürünlerini de yayımladı. Can Yücel'in ve Erdal Öz'ün tutuklu olduğu dönemlerde ürünleri bu dergide yayımlandı. Can Yücel'in kimi şiirleri Hasan Can adıyla yayınlanabildi.

Bu bölümde 12 Mart dönemini yansıtan şiir ve öykülerden örnekleri Yeni a dergisinden alıntılıyoruz.

Özdemir İnce'nin şiirini, kendi de tutukluluğu yaşadığından, tutukluların görüş bekleme duygularını çok iyi yansıttığı için seçtik.

Direnme Odağı
Dergilerden Biri
Yeni a

ŞİİRLER

Edip Cansever

MENDİL MENDİL MENDİL

NE KADAR MENDİL VARSA O KADAR ACILIYIM

Her iki gün arasında
Bir titreyiştir yüreklerimiz
Ve artık her şey
Her yere bir çocuktur
Elma dilimlerine ve pencerelere
Otomobil farlarına ve cep fenerlerine
Gece karanlığına ve güneşe
Ve kapıyı çalan herkese
Kendine bile bir çocuktur

Ben kederlerin vardığı yeri severim
Bir çiçeğın vardığı yeri sevdiğim gibi

Unutmam
Gözlerime işlemişim bütün yaşadıklarımı
Neye baksam hatırlarım artık
Değişmez olanı bile, kan portakalını
Görünce hatırlarım
Bir silahın bir gövdeye usulca patlamasını
Sigara dumanı kaçsa gözlerime hatırlarım

Unutmam
Çürümeyi taşıdığını domatesin
Unufak olmayı bir taş parçasının
Ölse de geleceğini taşıyan insanı
Unutmam unutamam
Her iki gün arasında
Bir titreyiş olsa da yüreklerimiz

Cemal Süreya
SEVİŞ YOLCU

3

Barış demiştir ve güvercin tıkmışlardır boğazına
Bu yüzden edep kuralı gözetmez Anadolu ermişi

4

Bu yüzden kimi zaman zordur ayırmak
Üstünü başını yırtmış ağıtlardan şiiri

6

Öyle durur bir kıyının serüveninde ceset
Odan öyle sevinçsiz yüzün öyle serin ki

11

Anımsar mısın toros ekspresinden inmiştiniz
Biletlerinizden ibaretti ikinizin de kimliği

Ercüment Uçarı
BİR DİZİ VİTRİN

(...)

hangi polis romanını okursan oku
için kanayacaktır belki bir telefona
bir sese yusuvarlak bir ağızdan
uçan bir kuş beyaz karlar üstünde

ellerimi bir çeşmede yıkadım
sımsıcaktı bir fırının içi
bir otobüs ezmiş gitmiş yürekleri
elbet kanar bir yerlerinden gül

hangi şiiri söylersen söyle insan
yaz kış başkalaşıyor denizin rengi
kar yağarken kurumuş bir dal
ademin elma ağacı çiçeği

bütün borazanları sonuna dek üflüyoruz şimdi

Süreyya Berfe

SON İLK YAZLAR İÇİN

(....)

Kapa radyoyu. Gazeteleri de. Bu konuyu ve bütün konuları.
Kapıyı perdeleri kitapları dergileri
Umutsuzluğun umuda bakan mazgalını aç kalbim
Hıncın bağışlamaya dönük yüzünü kapa
Bazan yanılta bir şey mi balkıyor ordan burdan. Onu da
Şehirlere sızan kanı gördüm
Taze güzel haberler aldım. Mavi haberler dünyadan
Her pencereden dünyaya baktım.
Az şey istedim. Çok şey bekledim. Gölgesini gördüm
Burada
Ateşin ortasında
Bir başına
Yalaz gibi
Ölüm gibi

Yaşayan ve biriktirenim
Duruyorum yerimde
Dinmeyen düşünüyorum. Büyüyen
Depreşeni yazmak istiyorum
Ve doymayan toprağı
Daha taşıyor gövdesinde
Eriyip bitmiyor öğüte öğüte

Yaşlanmış olmalı artık diyor, utanıyorum ondan
Zamansız bir aşıydı o. Aldatan.
Bir fırtına. Gelip geçen belki
Zamansız mı? Yanlış mı? Güçsüz mü?
Burada
Kitapadamların arasında
Bir başına
Hayat gibi
Ölüm gibi

Çıldırtaacak bir durgunluk, yokluyor günleri geceleri
Yurdundaki ırmakların sesini duyuruyor
Bir doğum sancısından doğar
Bir kurşun yarasından akar onlar
Göğe özenen dağlar olsun
Bulutlar üzerinden aşırır efsaneleri
Görünmeyen sabrı yeraltından akıtır onlar
Pişman olan yokuşların ıçığığını duyuyorum
Islanır geçit vermez
Dövünen koyakların iniltisini duyuyorum
Kapanır sır vermez
Düşer yola. Kana alışkın bir kağıdı
Söyler söylemediğim ağıdı
Burada
Bir başına
Sürgün gibi

(Yeni a, 1 Nisan 1972, s. 1)

Sennur Sezer

KIŞLAR YEŞİLİ TÜKETEMEZ

Erkenci erikleri bekler
Pusuda rüzgâr
Dudaklarımızda kan tadıyla
Donar ısıklar

Kuşlar aç mı kaldı
Nerde mısırcı çocuk
Ve bu okulun öğretmeni
Soğuk soğuk soğuk

En güzel sözün ortasında
Dondu mu parmaklar
Kırıldı mı kalem
Öğrenmeden mi kaldı çocuklar
Öğrenemeden

Kışlar yeşili tüketemez
Buğday bekler toprakta
Şarkımız sürgün verir
Sesimiz çocuklarda

Dağ koyaklarına uğra
Baharı özlersen
Menekşeler kar altında da açar
Ve yollarda kardelen

Can Aksın

YÜREĞİM GENİŞ

Haydin dostlar,
şimdi tam sırası...
Gümüş bir bıçak alalım elimize,
kabzasında ölü güller
ve tomurcuklar bulunan,
bir yanı aşk,
bir yanı, kan kokan,
gümüş bir bıçak alalım elimize...

Ne söyler,
bu alaca karanlıkta
gökyüzüne bakıp da
usuldan dudağı kımıldayan analar...
Taze bir güvercin hasretine koyan yavuklusunu
gül yüzlü, şimşek gözlü
yirmi üç yaş hasreti güden kızlar
ne söyler şimdi?

"Bir elin kanda da olsa..."

Beş elim kanda sevgilim,
Bedenimde tam seksen beş kurşun
yüreğim geniş
ama
koyup gelemem sana bu dağ kıyılarını.
Bu ırmak,
yarım kalıp sabunla yıkandığım
bu ırmak,
bu çocuklar,
her birinin gözlerine taze sevinç
ve bir parça korkunun olduğu
çocuklar...

Bırakıp gelemem bunları sevgilim

Şimdi bir dağ evindeyiz
ama yarın,
yarın mutlaka...

(Yeni a, Şubat 1973, s. 11)

Refik Durbaş

BAHARIN VAKTİ

Bu bahar erken geldi ölümün vakti
çiçeği açmamıştı henüz günlerin
ecel erken geldi, acı da, hüzün de
ama hiç sönmedi umudun alevi
ağıyor işte aydınlığın bedeninden su
ve daha canlı inancın yüreği.

(Yeni a, Mart 1973, s. 12)

Ülkü Tamer

“Kurtuluş Savaşı”ndan

DAĞ

3
Yüreğin örtülmesin.
Onlar kendi kendilerini korurlar.
Üstelik onları çok seven vardır.
Onlar güneş altında rüzgârdır,
ince uzun vadilerde ırmaktır,
tarlalarda başaktır, berekettir,

kılıfında ısınmış tabancadır,
belde terleyen bıçaktır,
doruklara atılmış halattır onlar,
sevda tanımış yavukludurlar,
terhis bekleyen nişanlıdırlar,
kollarlar kendilerini,
kuşlar uyanmadan uyumazlar.

Yavrum,
sen bir dağsın,
kanlı göğüslere üfleyen serinliksin.

Sevgili dağ,
büyük yolculuklarımızın hanı,
aç kucağını onlara iyi davran,
günü gelince ver azıklarını,
onları şehirlere yolla yeniden,
unutma onları,
onlar da seni unutmayacaklar,
otobüslerde götürecekler seni,
sofralarına oturtacaklar seni,
ağaç altlarına serecekler seni,
yataklarında konuşacaklar seni,
yıllarında taşıyacaklar seni.

Seni hep anacaklar,
alıp yavrusunu karşısına
onurla gülümsemeyi öğreten
bir ana kartal gibi.

AMA UMUDU DEĞİL

Acı neyi siler?
Acı ancak acıyı siler
Umudu değil
Açlık neyi siler?
Açlık bir acıyı
Bir de kendini siler
Umudu değil
Ölümse dostlar
Acıyı, açlığı ve her şeyi siler
Ama umudu değil

(Yeni a, Nisan 1973, s. 13)

Ülkü Tamer

“Kurtuluş Savaşı”ndan şarkı sözleri

AĞIT

Bu toprakta kalır adın
Tohumların arasında
Yeşilinde tarlaların
Başakların sarısında

Yıllar geçse de aradan
Kopar gelir ırmaklardan
Işır yine kurşunlanan
Dostlarının yarasında

Günü gelir dağa çıkar
Yıldızlardan şiir çeker
Kanımızı siler yıkar
Suların en durusunda

Bir annedir bir kardeştir
Ovalarda bir ateştir
Sırasında hayat verir
Ölüm saçar sırasında

Bayrak olur bize yarın
Rüzgârıyla ilkbaharın
Dalgaları genç kızların
Gözlerinin karasında

(Yeni a, Mayıs 1973, s. 14)

Refik Durbaş
HASAT

Dar kapı, dar pencere, geniş yürek
kapamışlar baharı bir hücreye
ak alnında binlerce söz demeti
hasadını devşiriyor şafağın
sanki ölüm değmemiş bedenine
uçuyor alevinde aydınlığın

Refik Durbaş
GÜLAĞBI

Kış gitti, eridi zulmetin kârı
çiçek açtı kışların gülağbisi
zaman uryan, gün aziz, yürek yangın
ama hâlâ dinmedi zalım sancı
hâlâ avlanıyor bedende ölüm
kanımdan kanı damlıyor baharın

(Yeni a, Haziran 1973, s. 15)

Hasan Can*

SARDUNYAYA AĞIT

İkindiyn saat beşte
Başgardiyan Rıza başta
Karalar bastı koğuşa
İkindiyn saat beşte

Seyre durduk tantanayı
Tutuklayıp sardunyayı
Attılar dipkapalıya
İkindiyn saat beşte

Ataklık etmiş ki zaar
Suçu tevatür ve esrar
Elbet bir kızılığı var
İkindiyn saat beşte

Dirlik düzenlik kurtulur
Müdür koltuğa kurulur
Çiçek demire vurulur
İkindiyn saat beşte

Can'ın gözleri yaşta
Aklı idamlık gardaşa
Yeşil ölümle dalaşa
Sabahleyin saat beşte

(Yeni a, Temmuz 1973, s. 16)

12 Mart Muhtırasıyla başlayan dönem, insan haklarının ihlalinin doğallaştığı ve kural haline geldiği bir süreçtir. Bu ihlallerden biri işkence öteki de işkence yüzünden hastalananların tedavi edilme-yiştir. Tutukevinden kaçan Mahir Çayan ve arkadaşlarına yardım

ve yataklık suçlamasıyla 4 Mart 1972’de tutuklanan 1946 doğumlu, mimar Hatice Alankuş, 24 Temmuz 1973’te Haydarpaşa Askerî Hastanesi’nde öldü. Sağmalcılar Tutukevi’nde uzun süre tedavisi engellenen Hatice Alankuş, işkenceden sonra tedavi edilmeyen/tedavisi engellenerek ölüme bırakılanların ilkidir.

Mimarlar Odası “gerekli sağlık koşulları sağlanmadığı için” ölüme bırakılan üyeleri ve öteki tutsaklar için bir bildiri yayımladı. Yeni a dergisinin Eylül 1973 tarihli 18. sayısında Alankuş için iki şiir yer aldı:

Yiğit Bir Genç Kızın Tabutu Önünde (25 Temmuz 1973 Kemal Özer) ve Bir Temmuz Gelini Toprağa Verildi Bugün (Ergin Günçe)

Her iki şiirde de Hatice Alankuş’un adı yerine mesleğiyle ilgili belirteçler/imalar yer alır:

Kemal Özer

YİĞİT BİR GENÇ KIZIN TABUTU ÖNÜNDE

nasıl sıralarsa bir ölünün ardından
yaşarken sahip olduğu şeyleri halkım
ben de sıralıyorum tabutu önünde
daha yeni durmuş gencecik bir yüreğin

diyorum bir cetveli vardı şafaklarını çizen
yalnız yapıların değil kavgaların da

bir gönyesi vardı dengede değilse
nasıl ezdiğini gösteren yaşamın

bir pergeli vardı ucunun biri emekte
öbürüyle belirleyen başka değerleri

mümkünken bütün bunları kullanıp
mimarı olmak yeni yabancılaşmaların
inandırıp bir şey yapamayacağına kendini
mümkünken omuz vermek kurulu düzene

baktı tarihe gerçeği kavradı gördü onurlu yaşamak
savaşmak demektir ezilmiş insanların yanında

sırt çevirdi bencil kaygıların ve acıların tümüne
aldı kavgada yerini sıradan bir er olarak

(25 Temmuz 1973)

Ergin Günçe

BİR TEMMUZ GELİNİ

TOPRAĞA VERİLDİ BUGÜN

Derilerime kazmış, müzelerime kaldırmışımıdır
Benim El Kitabım ve Sûrelerim olan gencölümler, yorgun
günler

Susmuş aklım, öfkelerin işlek türküsü olarak mühürlüdür,
yorgun günler

İçimde bir erkek, bir kadın söylenerek ağlar, yorgun günler
Toprağa verilirken kinasız kuzum, mor gelinim, yorgun
günler

Alnında somurtkan Temmuz çiçekleri okunuyor, yorgun
günler

Kırışıyor kağıtlar, bir T cetveli, bir gönye kırılmıştır, yorgun

günler

Çok yorgun günler, elimi şakağıma koyuyorum ve
düşünmüyorum

Ortaya ağıtlar koymalıyım, çünkü sızlıyorum, yorgun günler
Taşlara kazımış olduğum günler, müzelerim, yorgun günler

* Can Yücel'in bu şiiri hapisanede yaşadığı baskı yüzünden babasının adıyla yaptığı bu takma adla yayımlandı.

Özdemir İnce

SALI GÜNÜ ÜLKER GELECEK

Ülker salı günü gelecek
Kitaplar dergiler temiz çamaşırlar
Ülker salı günü gelecek
Yüzünde güneş bitimsiz ilkyaz
Deniz ve yeşillik getirecek

Bugün Pazar yurdumun hapisanesinde
Yarın Pazartesi sonra Salı
Salı günü Ülker gelecek

Salı'ya Ülker gelecek
Ülker dağların üstü
Ülker'in gözleri yeşil
Ama gölge ve güneşte değişir

Geçip gelecek zeytinlerin otların arasından
Eli dağlara denizlere bulutlara değmiş
Saçlarının dibinde buruk reçine kokusu
Duracak demir parmaklıkların gerisinde
Bir yenilmezlik gülü halinde
Salı'ya Ülker gelecek

Bugün Pazar hapisanede ve dışarda
Hapisanede Pazar kum dolu gözler
Dışarda Pazar denizin üstü atardamar
Ülker pazarı onurla karşılayacak
Düşünerek denizleşmesini bir coşkun ırmağın
Oğlum didikleyecek tozunu atacak
Ülker Salı'ya gelecek

Salı günü Ülker gelecek!..

1971 (Yeni a, Aralık 1973, s. 21)

Can Aksın

HOŞ GELDİN ÖLÜM

Hoş geldin ölüm
Bir eski kan mıdır
üzerinde dökülmüş duran
ve solgun bir gül tazeliğiyle
bir eski göz ağrısını andıran

Biliyorum,
kıramaz ışığını mutlaka
orada
o dağ evinde
bir nehir kıyısında
ölülerin
toprak kokusu sinen bedenlerine,
denize karşı bir sokakta
yani bir akasyanın altında
vurulan
ve şavkıyan ölülerin.

Bir kasabanın izini süren
savaşçıların ve ölülerin
varlığının ölümsüz çiçeği boy atarken kıraçta
hayata karşı koyan gücün
kıramaz ışığını mutlaka
ölülerin
o kutsal ölülerin.

İşte bir dağ gülü
bir grevi anlatır sessizce
"Bir silahtı
kuşandı işçiler üzerine
bir geceyarısı Ereğli'de
Bursa'da sabaha karşı..."

Zincire vurulur mu sesi
gür ve namuslu sesi
sokak aralarında, duvar diplerinde
kuytu bir köşede
bir bekâr odasında
sevdalı çiçekler yaratan ölülerin.

Zincire vurulur mu sesin
rüzgârı okşayan sesin
büyür
ve yankılanır doruğunda dağların.

Ey!.. varlığının toprağını süren savaşçı
nice filizler boy atıyor ardından
alinteri
emeğin namusu
bin yaratıp bir almanın hıncıyla
beslenen toprakta
nice filizler boy atıyor.

Bu bizim yüreğimiz
eski korkulardan süzölmüş,
namluların
ve süngülerin gölgesinde büyümüş
bir ilkyaz sevinciyle
adıyor kendini çiçeklere ve kırlara
kandan dağlar ve yıkıntılar üzerinde
adıyor kendini ölülere
bırakırken rüzgârın çığlığına sesini
soylu bir namusu yükselten sesini
sabah serinliği düşüyor yollara

(Yeni a, Aralık 1973, s. 21)

Yeni a dergisi yalnız 1968 hareketinin değil, emek kavgasını veren emekçilerin de tanıklığını etti. 1924 Harput doğumlu dizici Nurettin Sütkan da devrimci çalışmalarını sürdürmüş, Türkiye Sosyalist Partisi üyeliği yüzünden 10 yıl yargılanmış, emekçi örgütlenmesinde yer almış bir basın emekçisiydi. 12 Aralık 1973'te öldü. Yeni a dergisi Ocak 1974 tarihli 22. sayısında onun ölümünü, savaşımını da özetleyerek verdi. Aynı sayıda Kemal Özer'in "Basın İşçisi Nurettin Sütkan'a Ağıt" adlı şiiri yer aldı:

(...)

Böyle istemez miydin kardeşim?
Duyulduğu vakit bir silahın sesi,
vurulduğu vakit biri daha,
emek kavgasında bir işçi,
demez miydin bir an önce bitsin ağıt,
alsın dağılır dağılmaz barut dumanı,
ölümün yerini yaşam, ustanın yerini çıkar;
ne anlama geliyorsa bütün bunlar
daha belirgin çıksın ortaya.

Sıklaştıracamız sıraları şimdi,
boş bırakmayacak ardında kalan yeri,
biri daha adayacak gençliğini kavgaya,
otuz yıl önce yaptığın gibi senin.

Refik Durbaş
ÇEŞMİCİHAN

Ölüme adanmışsa kalbin
dağ mıdır konuşan sesinde
ağlasın suların annesi
ecelin sesi erisin deme
ölüme adanmışsa kalbin
sana vaadedildi işkence

Eşi yaratılmamış zulmette
kıyımlardan tüten bu kâbus
bu zehri boğulmuş kasırga
inkârın gündemidir deme
eşi yaratılmamış zulmette
sana vaadedildi işkence

Şafağı ören cesedinle
kanarken acının pınarı
zulmün cevheridir bu deme
uyansın çeliğinden sesin
şafağı ören cesedinle
sana vaadedildi işkence

(Yeni a, Eylül 1973, s. 18)

Öyküler

Adnan Özyalçiner

BULUŞMA'dan

1968 olaylarını izleyen günlerde sıkıyönetimin işçi liderlerinin çeşitli bahanelerle tutuklanması olağanlaşmıştı. Adnan Özyalçiner'in öyküsünde, tutuklu bir işçinin karısının kocasını bir dakika görebilmek için uğraşısı anlatılır. Kadın kocasının Harem'den arabalı vapurla karşıya geçirileceğini öğrenmiştir. Yüz yüze buluşacaklarmış gibi süslenir, giyinir. İskeleye gider:

"Sonra bir turist otobüsü geldi ağır ağır. Çoğu yaşlı yolcuların bir tanesi bile hiçbir yana bakmadan büyük ilgiyle önde bir şeyler anlatan tercümanı dinliyorlardı.

Tam onlara dalmışken kapalı bir araba durdu önünde. Vapura girmedi hemen. Ön taraftan iki polis atladı yere. Birinde el telsizi vardı. Üç yıldızlı bir komserdi telsizi tutan. Polis, koşarak arka tarafa geçip arabanın kapısını yokladı. Arabanın camları beyaza boyandığından üstüne de kalın örgü tel geçirilmiş olduğundan içerdekilerin gölgesini bile görmek olanaksızdı. Ama polis kapıyı yoklarken Aysel'e, birileri bağırıyordu gibi geldi. Yoksa martıların çığlıkları mı aldatmıştı onu? (...)

Başkomser, el telsizinin antenini çekti hemen. Aygıtı ağzına yaklaştırdı.

– Haremden hareket ediyoruz, saat on biri beş geçiyor! diye tek-milini, ses dalgalarına aktararak, kim bilir nerdeki kendi üstü olan bir başkasına ulaştırdı. O da dairedeki büyük telsizi çalıştırarak ayrı ayrı yerlerdeki birçok üst rütbeliye aynı haberi bir anda yaydı. Şimdi bütün antenler gerilmiş en küçük sesleri, en ufak bir tıkırtıyı, soluk alıp verirken titreştirdiğimiz hava atomlarını bile kuş gibi avlıyorlardı.

(...) Görebilirse vapurun karşıya geçişindeki bu kısa süre içinde görebilecekti kocasını. Şimdiye kadar neredeydi, nereden nereye, niçin götürüyorlardı? İkisi de hiçbir şey bilmiyordu. İkisi de birbirinden habersizdi. Şimdi bir tek isteği vardı. Onu görmek. Yalnızca görmek. Kalın camların, sık telörgülerin ardından bile olsa. Ta uzaktan

bir gölge gibi de olsa.”

Aysel, arabanın kocasını görmesini sağlayacak bir penceresi olup olmadığını araştırır:

“Pencerelerini tek tek, uzun uzun araştırdı gözleriyle. Camların beyaz, üst üste çekilmiş boyasında en küçük bir kazıntı, küçücük bir silintiyle karşılaşmadı. O kadar baktı, pencerelere, sivrisineklerin girmesinden ve içerdekilerin sıtmaya tutulmasından korkuluyormuş gibi sıkı sıkıya gerilmiş tellerde el kadar olsun bir delik, kopuk bir tel parçası göremedi. Kapalı arabanın camları, cankurtaran arabalarıyla, ameliyat salonlarının pencereleri gibi boyanmakla içerdekilerin neler çektiklerini, ölü mü, diri mi olduklarını göstermemekle, sözümona, dışardakileri, yersiz üzüntülerden koruyor, işleri altüst edecek, hastanın da durumunu büsbütün kötüleştirecek davranışlara girmekten alakoyuyordu. Sonuçta ya ölecekti hasta ya da iyileşecekti. Her iki durumda da yakınları serbestçe görebilirlerdi. Önceden gösterilen bu telaş da ne oluyordu yani. Bu düşüncelerle şoförün yanına kadar geldi. Gazetesini açmış yüzünü sayfaların arasına gömmüştü adam. Ne önüne, ne çevresine bakıyordu. Aysel’i göremedi bu yüzden. Aysel birden aradığını şoför mahallinin sağını solunu araştırırken buldu. Yüreği yerinden kopacakmış gibi oldu. Arkadaki kasayla şoför mahalli arasında boyasız bir cam, tel geçmemiş küçük bir pencere vardı. Ya arada kaldığı güçlüklerle el girdiği için boyayıp tellemeye yeltenmemişler, ya da götürülüp getirilen tutukluların şoför mahallinden içerde neler yaptıklarının izlenmesi kolay olsun diye, özellikle öyle bırakılmıştı.”

Aysel, arabalı vapurun kapalı kapağının üstüne çıkarak boyasız pencereden içeriye görmeye çalışır. O sırada vapur iskeleye yanaşır.

“Aysel arabanın önünden çekildikten sonra yan tarafa geçip durdu orda. Son bir umutla pencereden bir şeyler görebilir miyim diye bekliyordu. Kapak tam inmediğinden yüksekteydi, arabanın içini görebiliyordu. Komser konuşurken telsizin üstüne eğilmişti. İşte tam

o anda şoför mahallinin açık penceresinden, başkomserin iyice eğik sırtının arkasındaki boşluktan alabildiğine açık ve gergin bir elin beş parmağının ara yerdeki cama yapıştığını ve ona baktığını gördü. Hasan'ın gözlerini yüzünü görseydi bunca etkili olmayacaktı. Araba o sırada gazlayıp gitmişti. Ama Aysel görüntüyü uzatabilmek, bütün gövdesiyle duyabilmek için gözlerini yumdu. O gergin, alabildiğine açık beş parmak karanlıkla bütünlendi. Hasan, bütün gövdesi, bütün ağırlığıyla içindeydi sanki. Dipdiri, dimdik duruyordu karşısında.”

(Yeni a, Ocak 1973, s. 10)

Erdal Öz

SİĞİRCIKLAR'dan

"(....)

BİR

Bir otomobil hırıltısıyla yüreği ağzına geldi. Fırladı kalktı ayağa. Yırtık bir battaniyenin ortasında beliren çukurluğu gidermeye çalışmadan saatine baktı: On'a geliyordu. Dışarıya kulak kabarttıktan sonra küçük valizini yatağın altından çekti aldı, gürültü yapmamaya çalışarak yatağının üzerine, duvara yapıştırarak yerleştirdi. Yavaşça yatağına, oradan da valizinin üzerine çıktı; duvara tutunarak yükseldi, uzanıp gözünün ucuyla tepedeki el kadar hava deliğinden dışarısını görmeye çalıştı. Umduğuydu. Görülmek korkusuyla hemen atladi yere, valizini yerine kaldırıp battaniyesini düzeltti, uçlarını yatak altına kıvrarak iyice gerginleştirdi. Yine o otomobildi gördüğü: Şoförün yanında gözleri bağlı iki kişi vardı. Biri kadındı. Ya da ona öyle geldi. Baktığında, otomobil dönüşünü tamamlamış, köşeden dönmek, görüş alanından çıkmak üzereydi. Her motor gürültüsünde, özellikle bu saatlerde fırlayıp bakıyordu bu delikten. Gelen bütün arabalar delikten bakınca görülen iki boz duvar arasındaki boşlukta dönüşünü yapar, giriş kapısına giderdi. Titremekte olduğunu bildi, önleyemedi. Bilinçsizce iki adımlık voltalarına başladı. Birden kasıklarından doğan buruntu bütün bedenini çırpıttı. Çişinin geldiği düşüncesiyle kapıyı tıklatmak için elini kaldırdı, vazgeçti. Kendini toparlamalıydı. Bu kez götürülme sırası kendisinde olabilirdi. Bir an önce başlayıp bitmesi için istekli görüldüğü de oluyordu kendi kendine; beklemenin tedirginliği çok daha dayanılmaz oluyordu. Düşüncelerinde geliştirdiği bu sonuç yine de boşlukta kalıveriyordu: Motor sesiyle birlikte çirpınışlar da başlıyordu. En kötüsü kafası da bedeniyle birlikte dağılıveriyordu. Toparlamalıydı kendisini. Götürecek olurlarsa korkulu bir görünüş içinde olmamalıydı. Soğukkanlı davranmalıydı. Çıt çıkmıyordu koğuştta. Karşıdaki helanın hırıltıyla su akıtan musluğu bile susmuştu. Neredeyse demir kapı şangırtıyla açılacak, içeri gireceklerdi. Bu saatlerde geliyorlar, birilerini kapıp götürüyorlardı. Kimin alınıp götürüleceği, sıranın kimde olduğu, ancak hücre kapılarının açılışıyla anlaşılıyordu. Genç adam geçmişte, belirsiz bir zaman kesiti içinde, bir akşam üstü, insanların civil civil olduğu bir ana cad-

dede, sığircıklarla silme dolu kocaman ağaçlara tepeden hızla inen çaylakları anımsadı birden; sessiz bir bekleyiş içindeki sığircıkları. Odacıklar da öylesi bir bekleyiş içinde sessizdiler şimdi. Ne bir ayak sesi ne bir öksürüş. Kapılar da tıklatılmıyordu. Hava bile kıpırtısızdı şimdi, çekilip alınmış gibiydi. Saç diplerinin acı acı yandığını duydu genç adam. Az önce tırmanıp dışarı baktığı tepedeki el kadar küçük hava deliğinden içeri süzülen ışık çubuğunun kapının yanındaki duvarın dibinde yaptığı aydınlık lekenin köşesinde üst üste binmiş iki kara sineğin seviştiğini gördü. Yatıştı.

(...)

Kıpırtısız taşan soluğunu da tutarak hücrenin dibindeki duvara dayanmış, iki adım ötesindeki kapının deliğine gözlerini dikmiş duruyordu genç adam. Götürülecek olursa paniğe kapılmamaya, soğukkanlı görünmeye alıştıırıyordu kendini. Etinde sopaların, elektrik akımının bilmediği ağrılarını duyar gibi oluyor, sonra bütün bunları unutmaya zorluyordu bilincini. Önünden geçtiler. Götürülenin gözlerinde enli kara bir kuşak vardı. Görevliler götördükleri kişiyi kapıdakilere bırakıp geri döndüler. Ellerini dayandığı soğuk duvarın ıslak gibiliğinde gezdirerek bekledi. Ayak sesleri büyüdü. Büyüdü. Büyüdü. Geldiler. Neredeyse hücrenin önünde idiler. Geçip gidecek miydiler? Durmadılar. Geçtiler. Soluğu taşı. İlerlediler. Bir kapı açıldı. İçeridekine kısa bir şeyler dediler. Az beklediler. Aldılar geldiler. Önünden geçtiler. Götürülenin gözlerine kara kuşak bağlanıp bağlanmadığını anlayamadı. Yalnızca saçsız tepesi geçti kapının deliğinden. Kısa boy-lu biriydi anlaşılan. O da bırakıldı kapıdakilere. Anlaşılmaz konuşmalar kısa sürdü. Demir kapının yine yeri sıyrarak kapanışı, zincirin yuvasına akışı duyuldu.

Garip bir boşluk, büyük bir iç çekiş vardı koğuştta. Tek kıpırtı, tek ayak sesi, tek öksürük yoktu. Görevliler de bir yere ilişmiş olmalıydılar. Çekilen büyük bir azıdışının ağızda bıraktığı o kocaman, alışılmadık boşluğunu yaşıyordu koğuş sessizce. Ağrıyan dişten kurtulmuş olmanın bilinçsiz rahatlığı da vardı bu yadırgayıştta.

(...)”

Erdal Öz

KANAYAN'dan

ANA

Ilık bir nisan gecesinde gitti.

Yukarı çıktığımda, bıraktığı yanar sigarası, küllüğün kıyısında upuzun tütüyordu. Yandı durdu sigarası, yandı durdu, uzun bir küle dönüştü, bölündü kül, kırılıp dağıldı küllüğün ortasında; işte o zaman-.

BABA

İki kere onar yıl daha yaşlandı, başımdan iki kere geçti bu. Biri onu parasız yatılıya verdiğiimde, biri de yıllar sonrasında. Onardan yirmi yılım gitti.

(....)

ANA

Bir gece, geç vakit odasından çıkmış, beni salonda elimde kitapla görünce yanıma gelmişti.

"Bak anacığım-," demişti.

Böyle başlamıştı bir şeyler anlatacağı zaman hep böyle başlardı. Sonra da uzun uzun anlatmıştı bana.

"Peki ama ne yapmayı düşünüyorsun?" demiştim.

Gözlerini kaçırmıştı benden. Oturduğu yerde duramamış kalkmıştı.

"Bilmiyorum" demişti.

Arkası bana dönüktü.

"Tek başına ne yapabilirsin ki yavrum?"

"Tek başına değilim."

Titremiştim.

"Hadi yat artık," demişti odasına dönerken, "Geç oldu."

"Sen?"

"Ben de yatıyorum."

Odasının ışığı sönünce ben de gidip yatmıştım, ama uyku tutar mı artık.

O gecedен sonra kaç geceler sabahlara kadar oturup konuşmuştu benimle.

“Bak anacığım-,”

Böyle başladı mı arkası gelecek demekti, bu onun çözölüşü oluyordu, biliyordum artık.

Bir dost bir arkadaş gibi bana neler neler anlatmıyordu. Bu kadar çok şey bilmesine şaşıyordum. Aydınlik, pırıl pırıl bir kafası vardı. Her şeyi öyle açık öyle anlaşılır biçimde anlatıyordu ki, ben bile o yaşımda anlattıklarını kavıyor, birçok şey öğreniyor, onunla birlikte ben de birçok şeyi birbirine bağılıyordum artık. Bütün o kitaplarda yazılanlar, sanki kendi düşünceleriydi; oğlum kitaplar gibi konuşuyordu. Ama o zamanlar bile bütün bildiklerinin kitaplardan edinilmiş şeyler olduğunu anlıyordum. Kitaplardan çıktı oğlum. Sanırım en büyük yanılgısı da burada oldu, kendi kanını boşalttı da o kitaplarda dolaşan kanı aldı damarlarına sanki.

(...)

BABA

O gece ablasıyla eniştesi bizdeydiler, geç vakit kalktılar. O da o gece gitti.

ANA

Benden bir bardak çay daha istemişti. Boşalan bardağını aldım, dışarı çıktım, ardımdan mutfağa geldi.

“Bu gece gidiyorum,” dedi.

Çayı koyamadım. Çaydanlığı elimden aldı, bardağını kendi doldurdu, onun da elleri titriyordu, çayını koyarken gördüm.

“Hiçbir şey sormayacaksın,” dedi.

Hiçbir şey sormadım.

Çayını aldı, salona döndü. Oracıkta, yanan ocağın başında, bir şeyler düğümlendi şurama, tıkandım salona, yanlarına dönemedim.

(...)

BABA

Gidişi böyle oldu, geç kaldığı sinemaya yetişmek ister gibi gitti.

(Yeni a, Temmuz 1973, s. 16)

Adnan Özyalçiner

(...)

Bahçeye açılan sahanlık çamurluydu. Büyük büyük ayak izleri vardı, dün iyice temizledikleri taşlarda. Kapı açıktı. Bahçeye çıkınca büsbütün afalladı. Çiçeklerin hemen hepsi ezilmişti. Daha dün diktiklerinden, özenle suladıklarından bir teki bile sağlam kalmamıştı. On beş güne kalmadan her biri ayrı renkte açacaktı. Öbeklerin kara toprağıyla bulaşık içindeydi yeşil çimenler. Kara kara, lekeli. Basılmış. Gül fidanlarından ikisi, göbekteki, patlamaya yüz tutmuş tomurcuklarıyla yeri öpmüştü. Tutturuldukları sıriklar sökülerek bahçenin bir köşesine fırlatılıp atılmıştı. Sahanlıktaki büyük ayak izleri burda da vardı. Yumuşak toprakta daha da belirgindiler. Tam sayamadı. Altı, belki de yediydi. Bahçenin ortasındaki göbeğe kadar düzenli geliyor, orda birbirine karışıyordu. Çiçeklerin ezilmesi, öbeklerin bozularak toprakların sahanlığa kadar yayılmasının nedeni anlaşılıyordu şimdi. Beton duvarın üstünden birileri teker teker atlamıştı bahçeye. Sonra göbekte toplaşıp bir şey konuşmuşlar, üçü bahçe avadanlıklarının bulunduğu küçük kulübenin arkasına sinip orda beklemiş, ötekiler birbiri ardı sıra sahanlığa geçmişlerdi. İzlerin söylediğı buydu. Gelenlerin kimler olduklarını, niçin gelmiş olabileceklerini bir türlü çıkaramadı. Kulaklarını bu duruma getirenlere bastı küfürü. Çocuktu. Babası koyunları ona emanet edip karşı köye gitmişti. Kasım Ağa'nın adamları üstüne geldi o zaman. Hem koyunları götürmüşler, hem de izbandut gibi dört atlı onu aralarına alarak kamçılarıyla iyice dövmüşler, pestilini çıkarmışlardı.

Veysel çocuk acıdan yerlere kapandıkça, atlılar, kakhahalarla gülerek çemberi daraltıp insafsızca kamçılıyorlardı. Yüzünü gözünü kan örtmüştü. Güneşi de, gökyüzünü de göremiyordu. Topraktan yarı doğrulup artık dövmemelerini yalvarmak için atlıların ayaklarına yapıştı. Çizmelerini yaladı. Ama atlılar tekmeyle basıp yere düşerken bir de ata teptirdiler kafasını Veysel çocuğun. Kendini orda kaybet-ti. Ondan sonra da uzun bir süre ateşler içinde yatmış. İyileştiğinde gökyüzünü ve güneşi yeniden görebildi. Ama gökyüzünde uçuşan

kuşların civiltisini duymuyordu artık.

Allah kahretsin bu yüzden de yarım adamdı işte. "Tuh bel!" diyerek öfkeyle soludu. Nasıl olmuştu bu iş? Yönetici Firuz Bey'e ne diyeceklerdi şimdi? Karısı da sabaha karşı daldığı katı uykudan uyanamamıştı demek. Uyanıp onu uyarması gerekirdi. Terslik işte!

Sahanlığa koştu. Sahanlıktaki izler dört kişilikti. Üçü bahçede kaldığına göre kesin olarak yedi kişiydiler demek. Sahanlığın iki kapısı vardı. Biri bahçeye açılan kapı. Öteki bodrum katın merdiven boşluğuna açılan kapı. Kendi oturdukları kapıcı dairesinin kapısı bu sahanlığa açılırdı. Onun için kendi dairesinden çıkar çıkmaz bodrum katın merdiven boşluğunda ne olup bittiğini göremezdi. Çünkü iki kapıyı da çoğunlukla kapalı tutarlardı. Ama şimdi bodrum katın boşluğuna açılan kapı da, tıpkı bahçe kapısı gibi, ardına kadar açıktı. Ortalıkta kimse görünmüyordu ama merdivenlerin otomatikleri yanıyordu. Yukarda bir şeyler olduğu muhakkaktı.

Merdivenlerin ak badanalı duvarlarında oynayan birçok gölge vardı. Birileri konuşuyor, bağırsıyor, ya da gürültüyle gidip geliyor olmalıydı. Ama o pek bir şey duymuyordu. Duyuyor gibi olsa da kulaklarında sert yankılar bırakan o tek tük seçebildiği bağırs çağrışlardan da bir şey anlaması, ne olup bittiği konusunda bir sonuca varması oldukça güçtü. Merdivenleri bir iki basamak çıkarak gölgelerin kıpırdaştığı üst kata yaklaşmaya çalıştı. Daha basamakların yarısını çıkmadan koşarak geldiklerini gördü. Merdiven korkuluklarının ince parmaklıkları arasından gelenlerin koca koca ayaklarını bir şimşek hızıyla seçip kendini apar topar sahanlığa attı. Kapıyı iterek siper aldı. Gelenler su gibi aktı merdivenlerden. Öyle hızlı iniyorlardı. Çelik başlıklar vardı kafalarında. Silahlıydılar. Hızlı hızlı soluyorlardı. Merdiven boşluğu gelenlerle tıka basa doldu. Ordan merdivenin karşısındaki daireye doldular hepsi, kapıyı omuzlayarak. Boşluğu, aynı anda, yenileri doldurdu merdivenlerden akarak. Onun bildiği o dairede iki bekâr delikanlı kalıyordu. İkisini de çok az görmüştü. Gündüzleri okuldaydılar. Gece gelirlerdi çoğunluk. Zile basmazlardı, dış kapıyı anahtarlarıyla açtıklarından gidiş gelişlerinden kimsenin haberi olmazdı. Sabahları da çoğunluk bir şey aldırtdıkları yoktu. Son bir haftadır hiç dışarı çıkmamışlardı. Hep evdeydiler. Kimileri kız, kimileri de

erkek bir iki genç geliyordu ziyaretlerine. Kitap getiriyorlardı. Paketle yiyecek getiriyorlardı. Hastalar mı, neden hiç dışarı çıkmıyorlar diye merak etmiş ama soramamıştı. Hoş çıksalar da çıkmasalar da başka öğrenciler gibi gürültücü patırtıcı olmadıklarından varlıklarıyla yoklukları belli olmazdı. Kimseye bir kötülükleri yoktu. Yönetici Firuz Bey bile bu çocuklardan memnun olduğunu söylemişti.

Merdiven boşluğundakilerden birkaçı, yukardakilere haber ulaştırmak için olacak, acele acele basamakları çıkarken yukarda bulunanlardan bir ikisi aşağı iniyordu.

İşte bu sürekli gidiş gelişlerin sonunda yan yana gelerek karşılıklı iki sıra oldular orta yerde topluca duranlar. Merdivenlere de aynı biçimde sıralandılar. Sıranın ortasından önce sarışın olanını geçirdiler. Yüzü kâğıt gibiydi. İnceikti. Dudakları sımsıkı kapalı. Aralarından geçerken başını dimdik tutuyor, iki sıralı duranların yüzüne bakmaksızın gözlerini ilerde bir noktaya dikmiş yürüyordu. Merdiven başına kadar hiç sendelemeden geldi. Merdivenin başında tökezledi birden. Boştaki kolunun sarktığını o zaman gördü Veysel Çavuş. Kızılı kesmişti ak gömleği. Merdivenin basamağına şıp şıp damlıyordu kolun ucundan kan. Sağlam kolunu arkadan bükmüşler, öyle götürüyorlardı. Tökezleyince kaldırmaya çalıştı, sarsaladı götüren. Delikanlı yekindi, ama doğrulamadı. O zaman delikanlının arkaya bükülü kolunu hâlâ sıkı sıkı tutan adam, sıradakilere işaret etti. Sıradakiler, kollarından, bacaklarından, kafasından çekerek, kanlı elbiselerinden çekştirerek yüzükoyun sürüklediler baş yukarı. Basamaklarda kandan ince bir yol kaldı. İkincisini karga tulumba dört kişi taşıdı merdiven başına. Esmer olanıydı bu. Geniş omuzlu, yapılı bir delikanlıydı. Yanakları aldı daha. Gözleri açıldı ama donuk donuk bakıyordu. Göğsünde kapkara, küçük ama derin bir yara açılmıştı. Ceketini üstünden yarı yarıya sıyrılmış kolunun biri yerde sürünüyordu. Taşta kandan izler bırakarak. Sarkan kolunun parmakları betona değiyor, tırnakları çimentoyu çiziyordu. Merdiven başında boş bir çuval gibi ellerinden bıraktılar taşıdıkları yükü. Tok bir ses çıkardı gövde. Hiç kıpırdamadı, sırtüstü düşüp kaldığı yerde. Ölüydü. Taşıyıcılar tozlu topraklı, pis bir şeyi sürüklemişlercesine ellerini silktiler; biri cebinden ak bir mendil çıkarıp eline bulaşan kanı sildi. Ilıktı daha. Bir başkası badanalı duvara sürterek kireç tozuyla elini arıtmaya çalıştı. Üçüncüyle dördüncü

pantolonlarına sürttüler ellerini. Sonra ölüyle yaralıyı çıkardıkları daireye yöneldiler.

Karısı o sırada gelip Veysel Çavuş'un arkasında bitti. Belki ilk olarak kurallara aldırmaksızın, görenekleri hiçe sayarak erkeğinin gövdesine abandı. Dürttü onu. Az yana aldı gövdesini Veysel Çavuş. Elmas, başını kocasının omzu üzerinden sarkıttı. Şimdi yanak yanağaydılar. Soluklarını tutarak aralıktaki ölüye bakıyorlardı. Elmas, zangır zangır titriyordu.

Az önceki adam, bir daha işaret etti sıradakilere. Sıradakiler, kollarından tutarak, biri bırakıp biri tutmacasına, ağ çeker gibi sırtüstü sürdüler ölüyü basamaklardan yukarı. Elmas çığlığını güçlükle bastırarak odaya kaçtı. Başörtüsünü bağdırmamak için ağzına tıktırmıştı.

Ölü, merdivenlerin üst başını boylar boylamaz merdiven boşluğundakilerle merdivenleri dolduranlar iki sıralı düzenlerini bozdular. Merdivenleri itişe kakışa çıktılar. Dairede olanlar da ellerinde kâğıtlar, kitaplar, vurduklarının ufak tefek, gelişigüzel alınmış birkaç parça eşyasıyla merdivene koştular. Aşağıda yalnız başlarına kalmış olmaksızın korkar gibiydiler. Birbirlerini itekleyerek, biraz da yalpalayarak onlar da yukarıyı boyladı çabucak.

Bir dakika içinde merdivenler de, merdiven boşluğu da boşalivermişti. Gelenlerin iner çıkarken kaldırdığı toz, küçük boşlukta bir süre asılı kaldı. Tozlu havaya karışan keskin barut kokusu Veysel Çavuş'un genzini yakmıştı.

Çatışmanın geçtiği dairenin kapısı ardına kadar açıktı. İçerdeki birkaç parça eşya alt üsttü. Oda cam kırığı içindeydi. Gazete kâğıdı kaplı masanın üstünde birkaç zeytinle biraz beyaz peynir, ısırılmış ekmek dilimleri vardı. Yarılanmış iki bardak çay kan rengiydi. Masanın dibinde duran küçük aygaz tüpü devrilmiş, üstündeki karartık tavada pişmekte olan yumurta kilime dökülmüştü. Sarısı hemen oracığa göllenen kanla karıştı.

Parmaklıklılı pencerenin önünde bir sürü ayak birikmişti. Kimileri çömelip çömelip içeri bakıyordu. Veysel Çavuş, içeri bakanları elini kolunu sallayarak pencereden uzaklaştırmaya çalışırken pencerenin çıkıntı yaptığı duvarın üstündeki devrik bardağı gördü. İçindeki su, yol yol duvardan aşağı akıyordu. Su bardağının yarısı yoktu. Kurşun alıp götürmüştü.

Bağrı yandı, gözüne yaş yürüdü Veysel Çavuş'un. Kapıyı öfkeyle çekti. Kapanmadı. Kilidi paramparçaydı. Kurşunlar delik deşik etmişti. Eve koştu. Elmas odadaydı. Kilimi yumruklarıyla döverek ağlıyordu. Bir an durup karısına baktı. Kadın Veysel Çavuş'un geldiğini duymamıştı. Canından kopmuş çocuğuna ağıt yakarcasına kaybetmişti kendini. Başı açık, saçları dağınıktı.

Veysel Çavuş, toprak testiyi kaptığı gibi merdivenlerden yukarı koştu. Üst katlara çıkan merdivenleri, girişteki sahanlığı apartman-dakiler doldurmuştu. Öyle put gibi duruyorlardı. Olanları görmemiş, hiçbir şey duymamış gibiydiler. Öyle bakıyorlardı. Kimsenin yüzüne bakmadan aralarından geçti. Büyük camlı kapıya doğru ağır ağır yürüdü. Kapı açıktı. Sokak güneş içindeydi. Bi an orda durup soluklandı. Gözleri kamaştığından bir şey göremedi önce. Sonra ölüyle yaralıyı karşı tarafta duran cipe sürüklediklerini seçti. Kendileri de büyük, açık bir otobüse doluştular. Üç basamaklı merdiveni ağır ağır indi. Sokağa çıktı. Sokağın iki başı, yaya kaldırımları insanlarla tıklım tıklımdı. Sokağa bakan bütün pencereleri kadın erkek başları karma-karışık doldurmuştu. Kıpırdamadan bakıyorlardı. Veysel Çavuş, ortası boşaltılmış sokağın güneşli boşluğuna tek başına yürüdü. Apartman yöneticisi Firuz Bey, soluk soluğa yetiştii arkasından. Kolunu tuttu.

– Ne yapıyorsun Çavuş, diye bağırdı. Dön geri!

Veysel Çavuş'un yüzünde önce sağirlara özgü o garip gülümseme dolaştı. Sonra aynı yüz, birdenbire gerildi, öfkeyle karardı. Kolunu hızla çekip Firuz Bey'in elinden kurtardı. Firuz Bey, hiç beklemediği bu silkinişle sendeledi, gerisin geri döndü söylenerek. Veysel Çavuş, boş sokağın ortasından cipe doğru yürüdü. Herkes soluğunu tutmuş ona bakıyordu şimdi. Cipe yaklaştı. Kimse umurunda değildi. Elindeki toprak testiyi, sürükleyerek, daha doğrusu ite kaka içeri almaya çalıştıkları yaralının ağzına tuttu. O sırada hareket etti cip. O da ciple birlikte araba hızlanana kadar koştu. Ciptekilerden biri, Veysel Çavuş'un göğsüne ayağıyla hafifçe dokundu. Veysel Çavuş kık üstü kaldırıma oturdu. Cip uzaklaştı. Yaralının dudaklarını ıslatabilmişti. Ayağa kalktı. Testide kalan suyu yola boşalttı. Boşalınca da kaldırımın kenarına vurup parçaladı toprak testiyi. Gene kimsede bir kıpırtı olmamıştı. Çevreyi dolduran kalabalık, onun yaptıklarına da delikanlılar vurulurken baktıkları gibi bakıyor, götürülüşlerini izle-

dikleri gibi izliyorlardı olanları. Veysel Çavuş'un testiği parçalayışına, cambazhane seyircisi gibi hayretle bakmışlar, ilgiyle seyretmişlerdi.

Evet, seyretmişlerdi, hepsi o kadar.

İçinden bağırmak geçti Veysel Çavuş'un. Alabildiğine bağırmak.

Böylece hem içine yıllarca gömülü olduğı kendi iç sessizliğini, hem de çevredeki durgunluğu yırtabilecekti. Ama yapamadı. Boğazına bir yumruk oturdu. Gözleri sulandı. Yaşlar domurlandı. Aktı. Şimdi yağmur gibi ağılıyordu.

(...)

(Yeni a, Ağustos 1973, s. 17)

Erdal ÖZ

URGANIN UCUNDA'dan

Evinden alındığın, götürölüp o daracık pis yere kapatıldığının gecesinde, duvarın üstündeki küçücük pencereden gördüğün, dışarıda, boşlukta sallanan bir ampulün ürkünçlüğünü anımsıyorsun. Nereden sarkıtıldığı belirsiz bir ampul, nereye bağlı olduğu anlaşılmayan uzunca bir kordonun ucunda sönüp sönüp yanarak sallanıp durdukça, sen kafanda, gönlünde değişik ürpertici görüntüleri geliştirip yaşamaktan kendini alamıyordun. Önceleri bu görüntüler alabildiğine korkunçtu, giderek alışır gibi olmuştun, sonunda bir oyun biçimine bile soktun. Kolay olmadı ama o ilk fırtınalı geceyi de, yaşadığın sürece unutamayacağını pek iyi biliyordun. Çok mu önemliydi o geceyi yaşamak? Önemliydi belki. Ama yalnızca önemli oluşu muydu geceyi unutulmaz kılan? O gecenin artık bir durum olmaktan çıkıp bir bilinç olduğunu açıkça seziyordun içinde. Oraya tıklandığının ilk gecesinde, dışarda birdenbire fırtına patlamıştı. Oysa alınıp, o karanlık kapana tıklandığında, gün sonunda fırtına getireceği önceden kestirilemeyecek kadar aydınlıktı, dupduruydu, güneşliydi; güzel vazgeçilmez bir günde bırakmıştın dünyayı. Gönlünde kopan fırtına doğaya yansımıştı sanki. (...)

İşte o sırada dışarıdaki tek ampul yanmıştı, fırtınanın önünde savrulan bir ampul. Pencerenin iki üç metre kadar ötesindeydi, acınası bir durumu vardı, umutsuzdu, kendini parçalayıp yok etmek için başını çarpıp vuracağı bir yer arıyor gibiydi bir boşlukta. Yanıp söndüğü de oluyor, amansız esintinin önünde görüş alanına girip girip çıkıyordu. Sekinin üzerine çıkmıştın, arkanı ıslak terli duvara vermiştin. Gün boyu, nedense hiç gözüne ilişmemişti; gece olunca mı getirip asmışlardı onu oraya? Üşüyordun, titriyordun, çenelerin birbirine vuruyordu. İyi ki yalnızdın. Görülmeyi istemezdin. Oysa bir canlının olağan tepkileriydi bunlar. Hiçbir şeyin olağan olmadığı o ortamda, o koşullar altında, bir canlının titremeye, ürpermeye, korkuyu yaşamaya hakkı vardı. Ama her canlının, titrerken, ürperirken, korkuyu yaşarken, bu durumu kimsenin görmemesini isteme hakkı da vardı.

Ampul, bir uzun kordonun ucunda çırpınıp duruyordu; gırtlğının uygun olmayan bir yerine, rasgele oturtulan bir urganın ilmiğinden kurtulmak, az sonra uçup gidecek olan canını kurtarmak isteyen bir canlının çırpınışları gibi görünüyordu sana. İlmik gırtlğa iyi oturmamıştı. Dili dışarı sarkmış, gözleri büyük büyük açılıp pörtlemişti. Bir türlü bitmiyordu, tamamlanmıyordu ölüm. Yaşam, gizlice kendini sürdürüyordu urganın ucunda, çırpınıyor, boşlukta dönüp duruyordu. Yelin anlık kesilmeleri oluyordu. O zaman ipin ucunda savrulup dönen beden bütün ağırlığıyla sarkiveriyordu aşağıya, yer çekimi etkisini gösteriyor, olanca gücüyle asılıp çekiyordu direnen gövdeyi. Urganın ucundaki kalın ilmiğin tam gırtlğa 'hart' diye oturup gömölüşünü duyar gibi oluyordun. Ete gömölüyordu urgan, beyin kansız kalıyor, omur ilik açılıveriyor, bilinç yok oluyordu bir anda. Beden ne kadar kıvranıp direnirse dirensin, gelen ölümdü. Bilinçsiz bir etle kemik yığınıydı ipin ucunda çırpınan, dönen, direnir, yaşar gibi görünen. Görevliler, sanki urganı kesip ölüyü boynundaki ilmikle birlikte aşağıya alıyorlar, çakıllı toprağın üzerine boylu boyunca uzatıyorlardı. Bir ingene bulunurdu her zaman, ucu ilmikli bir urgan da. Urgan mı ingeneyi, ingene mi urganı kullanıyordu ayırd edemiyordun, ama görünmez birileri, orada kolları arkasından bağlanmış, uzun beyaz ölüm gömleğini giymiş, yeni birini sürükleyerek getirip kaldırıyor, ya ingenenin ya da urganın ucundaki ilmiğe takıveriyorlardı. Yaşamla ölüm arasında kıpırdayan ayakların bastığı iskemleye inen bir tekmeyle boşlukta ağırlaşan, şaşırان ürperen, direnen gövdeye, fırtına, olanca basıncıyla yükleniyor, ısıklar alarak, ipin ucunda dönen canlıyı ölüme savurup duruyordu boşlukta.

Fırtına, gecenin ortalarında bir yerde, başladığı gibi bitivermişti. Öğüre öğüre kusmuştun ayaklarının ucuna. Sonra da uzanmıştın tahta sekinin üzerine. Göğsünde derin bir çukur açılmıştı sanki. Bir ara kocaman bir göğüs geçirmiş, açılan büyük çukuru kapatır, giderir gibi olmuştun, ama göğsündeki çukur, günler boyu, içten içe sızladı durdu, onu yaralı bir yürek gibi taşıdın durdun içinde. Dışarda, çakılların üzerinde, kapının ötesinde dolaşan bir çift ayak sesi vardı. Bir deniz kıyısının yıkanmış, iri çakıllarını özleyecek kadar insanca duygularla doluydun o anda yinede.

Orada kısırıldığın daracık kapanda geçen geceli gündüzlü uyku-

suz beş gün içinde bir daha fırtına çıkmamıştı; ama o ampul, boşlukta, gündüzleri, ince demirlerle örülü mavi bir göğün ya da küçük bir ak bulutun önünde, saydam, belirsiz bir görüntü olarak sarkmış durmuş, geceleri de karanlık bir sonsuzluğun önünde hafif hafif sallanarak yanmış, bir yerleri sözde ısıtmaya çalışmıştı sabaha kadar. Artık urganın ucunda sallanan canlı görüntüler, yerlerini cansız nesnelere bırakır olmuştu. (...)

(Yeni a, Eylül 1973, s. 18 –sonradan Yaralısın adıyla yayımlanan bu roman dergide bu adla ve “Yazarın Yakında Yayımlanacak Romanından Bir Bölüm” notuyla yayımlandı.)

Erdal Öz

ÇAĞDAŞ İŞKENCECİLER ÜZERİNE NOTLAR'dan

YILGI SALARLAR

Beklersin. Alınıp götürülmeyi beklersin. (...)

GELİRLER

Gelişleri de, alıp götürüşleri de gülünçtür, yalınçtır, korkunçtur. Bağlarlar gözlerini. (...)

GİZLİ YERLERDE ÜSLENMİŞLERDİR

Bindirildiğin arabada yön duygunu yitirirsin. (...) Döverler götürürken, aşağılarlar, söverler.

İLKELDİRLER

Gelişmiş yanları yalnız gereçleridir, yöntemleridir. (...)

SORARLAR

Soruları bile ilkeldir. O ilkel soruları bile ezberlemek zorunda kalmışlardır. (...)

BİLGİSİZDİRLER

Dar gelirli olanları vardır. Görevlidirler. Kızılmaz. Okumuş olanları vardır. Çok tehlikelidirler. Bilgisizliklerinin bilincindedirler çünkü. En korkunçlarıdır. (...)

YENİKTİRLER

Daha işin başındayken bile yeniktirler. (...)

HER ŞEYİ YAPARLAR

Her şeyi her şeyi her şeyi yaparlar. Yapmayacakları kötülük yoktur. (...)

KARANLIĞI SEVERLER

Korkarlar aydınlıktan. Bu yüzden gizlerler yuvalarını, yüzleri gibi. (...)

KORKUNÇ ACILAR VERİRLER

Her saniye bir yüzyıllık acılar çekersin. (...) Direnirsin. Etinle, kemiğinle, kafanla, yüreğinle. (...)

UTANMAZLAR

Utanmak insana özgüdür çünkü. (...)

BİLİRLER

Bir gün bırakılsan, ellerinden kurtulsan bile artık o eski sen değil-

sindir, olamazsın. Başkalarından utanacağını bilirler. Dostlarından utanacağını bilirler. (...) Bunu isterler. Aşağılanmış, ezilmiş, çiğnenmiş biri olarak topluma sunmaktır seni amaçları.

KİMSİN SEN?

Sen, tarihin değişmez yasasına uyansın. Büyük çarkı doğru yöne çevirensin. Halksın yani, halkın büyük kavgasına katılansın, namuslu aydınısın sen, emekten yana olansın. (...)

KİM Mİ ONLAR?

Onlar insan değiller. Belki yalnızca insan biçimindeler. (...)

ZAVALLIDIRLAR

Maşalardır. Özgür değillerdir. (...) Organik değil sentetiktirler. İnsan biçiminde yapılmış içleri boş kılıflardır.

EFENDİLERİ VARDIR

Asıl onlardır o maşaları ellerinden tutanlar. Halka karşı yönetenler, halksız kalanlardır. (...) Odur asıl işkenceci. Ne yazık ki egemendir. Sıcacık koltuğunda oturmakta, el altından yönetmektedir. (...) Ancak ve ancak terördür, silahtır, yıldırma, öldürmedir, yok etmedir onu biraz daha ayakta tutacak olan. Faşizmdir. Bunu bilmeyen kaldı mı ki.

İŞTE GÜNEY VİETNAM

İŞTE ENDONEZYA

İŞTE ŞİLİ

İŞTE YUNANİSTAN

İŞTE-,

Budur dünyada çağdaş işkencenin güncel anlamı.

KAVGA KİŞİSEL DEĞİLDİR

Amaç öç almak hiç değil. Coplarla, sopalarla değil kavga. Yeldeğirmenlerine savaş açılmadı. (...)

KAVGA, KİRALANMIŞ SERMAYEYE KARŞIDIR

Namuslu ve bilimseldir bu kavga. Gündemde görülecek en önemli madde budur. Artık görüşmeye geçilebilir.

(Yeni a, Ocak 1974, s. 22)

Yeni a dergisi demokrasiye geçildiği varsayılan 1974 yılında toplanarak noktalandı. Haziran 1974 tarihli 27. sayıda Kemal Özer-Ergin Günçe, Asım Bezirci, Charles Dobzynski ve Hikmet Altınkaynak imzalı inceleme ve söyleşilerin oluşturduğu “Nâzım Hikmet İçin Özel Bölüm” de vardı. Dergide yer alan yazı ve şiirlerin başlıkları şöyle:

Sağ Varsa Sol da Vardır. Geçen ayın olaylarının özetlendiği bu baş yazıda yer alan bir açıklama önemlidir:

“Devrimci Yayınevlerinin Bildirisi”

Düşünce suçlarının af kapsamı dışında bırakılmasından sonra 15 devrimci yayınevi bir bildiri yayınlayarak baskılardan yılmadan yayınlarını sürdüreceklarını açıklamışlardır. Bildiride şöyle denmektedir:

“İşçi sınıfına ve onun siyasi örgütünün oluşacağına inanan biz devrimci yayınevleri emperyalizmin ve onun egemen güçleri finans kapitalin devrimcilerin daima karşısında olacağının bilincindeyiz. Bu bilinçle emekçi halkımıza duyurmak isteriz ki:

1- Fikir suçu diye bir suç yoktur.

2- Bundan böyle faşizmin her türlü baskısına rağmen devrimci yayınlara bütün olanaklarımızla devam etmeye kararlıyız.

3- Egemen sınıfların işkencesinden ve de hapsinden korkmuyoruz.

4- Egemen sınıfların 141.-142.-146. silahlarının işçi sınıfının bilinçli mücadelesiyle ortadan kaldırılacağına bilincindeyiz.”

Anayasa Değişiklikleri Anayasaya Aykırı, Sabah Ajansı (Adnan Özyalçiner), Kederle (şiir, Refik Durbaş), Halkın İçinden Gelmek (Nurur Uğurlu), “İkinci Yeni Olayı” (Halil Şahan), Bir Kurtuluş Savaşından/ En Köklü Yorumdan En Küçük Anıya (şiir, Kemal Özer), “Yedi Asılmışların Hikâyesi” (Veysel Çolak), Saçma Sapan Bir Şiir (Ergin Günçe), Yalçın Çetin’in Karikatür Albümü (Ferit Öngören), Öğretmen Dostlar Arasında Büyük Soruşturmamız, Parti Biziz (şiir, Brecht), Korkuluk (öykü, Fahri Erding) Keban (şiir, Süreyya Berfe), Çocuk (şiir, Necati Cumalı).

Necati Cumalı’nın “Çocuk” adlı şiiri “şehit bir üniversite öğrencisine” adanmıştır:

Neydi o öfken çocuk

Neydi çılgınlığın

Kurşunların üstüne yürüdü

Cesaretin yanında akıl hiç kaldı
Sana ne yaptın
Neden yaptın diyemem
O günler öfke günleri
Öç günleriydi
(...)
Hepimiz seninleydik
Hepimizi geldi geçti öfken
(...)
Vuruldu
Seninle vurulduk
Seninle yarım kaldı
Dudaklarımızdaki çığlık
(...)
Sen ellerin boş
Göğsünde her gün
Taze bir yara gibi kanayan
Sevdiğin mayıs gülleri
Gülerdin
Göklere açılan
Birer güvercinlikti
Gözlerinden yüreğin
(...)

Elinde tek silahtı ölüm
Ölürüm dedin
Öldün

Durur dinlerim
Düştüğün yerde
Büyür ölümün getirdiği sessizlik
Vurur kardeş yüreğin
Bir bayrak olur gövden
Dalgaları delik deşik

Dergi “suçu övmek” maddesiyle suçlandı. Bilirkişi, bütün dergi-deki yazıları inceledikten sonra yalnızca Adnan Özyalçın’ın yazısını suçlu buldu. Derginin yargılanması Basın Mahkemesi’nde başlayıp

Sıkıyönetim Mahkemesi'ne yönlendirilip, Ağır Ceza Mahkemesi'ne ulaştı. Bu arada yazı üç kez bilirkişice incelenip suçlandı. Suçun nite-
liğinin suçu överek suça katıldığı yargısıyla derginin aynı zamanda
yazışleri sorumlusu olan Adnan Özyalçiner, Sabah Ajansı başlıklı
yazısıyla 141. maddeden yargılandı ve aklandı. Ancak dergi yayınına
uzun süre ara verdiği için yeniden yayınlanmadı.

Yargılanan yazı, 15 Mayıs 1974'te çıkan genel affın düşünce suçla-
rını (141 ve 142. maddeler) kapsamamasıyla ilgiliydi. 19 Mayıs Genç-
lik Bayramı'nın da düzene karşı bir başkaldırı eyleminin kutlanması
olduğunu anımsatan yazıda çıkartılan af şöyle tanımlanmaktadır:

“Çünkü af kapsamına alınan suçların yeniden işlenmesinde ege-
men güçlerin çıkarı vardır. Çünkü bozuk düzenin sürüp gitmesinde-
dir onların çıkarı. Onun için hırsızlıkların, kaçakçılıkların, adam öldür-
melerin, ırza geçmelerin arkası gelmemelidir. Bugün af edilenler,
ekonomik ve toplumsal koşulların elverişsizliği yüzünden yarın aynı
ya da benzeri suçlarla hapishaneleri boylayacaktır. Çünkü koşullar
değişmemiştir. Değişmeyen, değişmesine izin verilmeyen koşullar
da hep aynı koşulları doğuracaktır ister istemez: Böylece hırsızlık-
lar, adam öldürmeler, kaçakçılıklar, ırza geçmeler sürüp gidecektir.
İşte bu yüzden koşulları değiştirmeye kalkarak hırsızlığın, adam
öldürmenin, kaçakçılığın, ırza geçmenin olmadığı eşitçi bir toplum,
özgür bir ülke, yalnız halkın söz sahibi olduğu gerçek bir demokrasi
isteyenler, bunca namuslu, adaletli, haklı bir düzenden yana olanlar
dışarı bırakılmamıştır. İçerde tutulmaktadır. Yazık ki yazarı, aydı-
nı, gençliği, işçisi ve köylüsüyle yurtsever devrimciler parmaklıklar
ardındadır bugün de. Hem de Kurtuluş Savaşı'nın başlatıldığı 55 yıl
sonraki bu 19 Mayıs gününde.”

1968 Olayları, Liderleri
ve İdamlar İçin Yazılan
Şiirlerden Örnekler

ÂŞIK MEVLÜDE (Şarkışlalı)
(Mevlûde Günbulut)

N'OLAYIDIM N'OLAYIDIM

Şarkışla'ya düşürmesin
Allah sevdiği kulunu
Gemerek'te çevirmişler
Deniz Gezmiş'in yolunu

Gece Elmalı'da kalmış
Hamamcı Ali'yi sormuş
Uzatmalı erin biri
Aslan'ı gaflette vurmuş

Yaşa Türk ordusu yaşa
Ben de şaştım böyle işe
Ordu madalya göndermiş
Yusuf'u vuran çavuşa

Kalçasından değmiş kurşun
Harıl harıl akar kanı
Gelen giden tekmeliyor
Aslan senin anan hanı

Yurdun düzeni bozuldu
Yolumuz uğradı kışa
Tarihlere kayıt olsun
Nihat Erim geçti başa

Huzursuzum ki şu sıra
Sanki sarhoş yaşıyorum
Daha yüklenmen üstüme
Eskiye zor taşıyorum

N'olaydım n'olaydım
Okur yazar olaydım
Deniz Gezmiş'i savunan
Avukatı ben olaydım

(N'olaydım N'olaydım, 1998)

A. KADİR (1917-1985)

MUTLU OLMAK VARKEN'den (1976)

KANLI ŞİİRLER

1

Dağlardan devedikeni getirdim bir avuç,
bir avuç kanlı devedikeni dağlardan.
Kanlı toprak getirdim dağlardan bir avuç,
bir avuç kanlı toprak dağlardan.
Sustum, hıncımı bastım kanıma
açarken zındanların avlusunda kanlı güller.

Kan içinde sarıldım dört yanımdan.

2

Dört yanımda kan içinde birleştiler.
Kan içinde gözleri ölümün.
Bakamaz o gözler aydınlığa,
aydınlıklar kanlı değil.

Ölülerim diri diri, kan yeleli.
Ölülerim doludizgin şafaklarda.

3

Batıramam lokmamı ben bu aş,
kanla beslenirken tarlalarda tohum,
ağaçlar kanlı kanlı düşünürken,
şıp şıp damlarken kan yapraklardan,
kanlı alın teri kururken ışığında suyumun.

Batıramam lokmamı ben bu aş.

1971

İLHAN BERK (1918-2008)

ACININ DUVAR YAZILARI

Birer birer gelip duruyorlar cam duruluğunda
Gelip vuruyorlar acının duvar yazılarına.

Bir ala ırmağın pırıltısında görünüyorlar
Ağırbaşlı uğultusunda bir ormanın.

Kitaplara yazılara kalemilerin uçlarına düşüyorlar
Beyazlığına kâğıtların.

Okula giden çocukların rengine Sadun Aren
Okuldan dönen çocukların sevincinde Can Yücel.

Denize çıkan sokakların ağızlarında buluşuyorlar
Sessizce hazırlanışında bir günün.

Bir suyun elinden tutup geliyor Behice Boran
Bir suyun sesini alıp dönüyor Muzaffer Erdost

Ateşe suya havaya çıkıyorlar
Dış mahallelerde bir çiçeğin suyunu değiştirip geliyorlar.

Bir kumsaatini, halkının eğik bir dalını kaldırıyor Çetin Altan
Bir sokağı geçip geliyor Süleyman Ege.

Hattatlar marangozlar yapı ustaları kılığında görünüyorlar
Tanıdık otlar kokular çayırlar tadında.

Uzun güzel bir göğe bakıyor Fakir Baykurt
Uzun güzel kalıyor.

Kapıları ardına kadar açık evlere dönüşüyorlar
Alanlara dört yol ağızlarına taç yapraklarına ya da

Yerdeki bir kitabı kaldırıyor Aptullah Nefes
Bir göğü, kalemleri, hüznün kâğıtlarını diziıyor.

Bir rüzgârın tam büyüme vakitlerinde
Dünyada tam orada oluyorlar.

Kalabalıkların sessiz yalınkat tarihinde
Ünlemler noktalar soru işaretleri halinde duruyorlar

Birer birer gelip dönüyorlar sonra yeniden yerlerine
Birer birer gelip vuruyorlar yeniden acının duvar yazılarına.

ENVER GÖKÇE (1920-1981)

UYAN ALİM

Yıllardır susmuşum lâl
Yanım yörem Tepegöz, Şahmaran!
Yürek çın çın eder ama,
Erdemli ve yiğit
Bir gerilla bıçağıdır, çatal
Derman sorar kurda kuşa derman!
Dağlar gül gülistan içinde
Al al!
Bir ben kalmışım
Rüsvay, malamat, üryan!
Adı görklü Marx yadıma düşende,
Uyan derim Alim
Uykudan uyan!

(Türk Solu, 7 Ocak 1969)

BİR MİLLİ KURTULUŞ TÜRKÜSÜ

Zalim!

Hemi de kötü dinli gvur,
Nasıl da bağdaş kurmuş toprağıma
Glm harmanımı savurur!

Kara gözlerini
Sevdiğim oğlan,
Bize oldu olan
Topla Antep'i, Çukurova'yı
İzmir'i, Urfa'yı, Konya'yı
Haydi ha!
Ne durursun Munzur!

Engini de deli gönül engini
Kutlayalım şol kurtuluş cengini
Hayını,
Kompradoru, pezevengini
Vur
Kara yeğenim vur!

(Türk Solu, 28 Ocak 1969)

ARİF DAMAR (1925)

SESLERİN AYAK SESLERİ'nden (1975)

AKAN AYDINLIK

Nereden geldi nereden
Mustafa Suphi'den geldi

Nereden geçti nereden
Che'den geçti Che'den

Nereye gitti nereye nereye
Hiçbir yere her yere

Akan bir aydınlıktır O da şimdi
Karadeniz'de dipte

Usunda emeğin
Usunda yüreğinde

(Kitaplar Kitabı)

ÖLÜM YOK Kİ'den (1980)

ÖLÜM YOK Kİ

-Şevki Akşit'e-

Gözü arkada kalmaz devrimcinin
Bilir ki
Ölüm yok ki
Su
Sudur
Toprak
Topraktır işte
Zeytin ağacı zeytin verir
Kendi adı Mehmet'tir
Lenin'in
Vladimir İlyiç Ulyanov
Gorki
"Acı" demektir
Su
Akar
Zeytin yeşil
Lenin ölümsüz

Yunus balıklarıdır geçen
Bir altından bir üstünden denizin
"Yunuslar geçiyor..." der
Bekler
Bekleyişinden inanın ki
İçlerinden en dirisi
Delikanlısı
Sanki bir sevinç şarkısı
Gökkuşağına erişmek için
Sıçrar, yükselir birden

Balkır güneşte
Döner
Sarı papatya bir çocuğun elindeki
Mavi fırıldak gibi
Ölüm yok ki

Düşer aklıma düşümüz gerçeğimiz
Daha on altısında
Daha eli
Bir kızın eline değmemişken
-Bir kızın eline değer gibi-
Sevişmenin yetkinliğini bilmezken daha
Seçtiği
Katıldığı düş

Öncesizden sonrasız yürürken adım adım
O en önümüzden giden
Boyuna kanımızla boyadığımız bayrak

Yere düşürmediğimiz o
O gelen
Yaklaşan gelecek
O bilinç
O inanç
O gerçek
O hani ilk adımımızdaki
Ölüm yok ki

Yaprak ölür daldan düşünce
Balık sudan çıkınca
O ölmez
Ölmez o
Düşünden caymadıkça

Serçeler yağmurda der ki
Ölüm yok ki

Ölüm yok ki
Mustafa Suphi yoldaş
Bugün aramızdaki
Ölüm yok ki

Katı karanlık
Ölümün cam kırığı sessizliğinde
Çıt çıkmıyor
Yel
Esmiyormuş
İpte
Boylu boyunca dikiliyor
Tan yerine doğru
Ağır ağır dönüyormuş yiğit
Şafak söktü sökecek
Kıyıcıların
Can kıyıcılarının
Omuzları elleri silahları
Korkunun
Korkulu denizinde yüzerken bitkin
Çıt yokken
Birden bire bir
Pat pat pat sesi
“-Baskın mı verdi yoksa memleket emekçisi!..”

Kanları donmuş
Bet beniz uçuk
Boyunsuz başlarını çevirmişler sesin geldiği yöne
Gündöndüler gibi değil
Kargalar gibi kara kargalar

Meğer bir güvercinden geliyormuş bu ses
Bu isyan
Utanmışlar bu kez de korkularından

“-Ateş!” demiş paslı bir ses “yaylım ateş...”

Güvercini kodunsa bul
Boşuna delik deşik olmuş duvar

Gün açmadan indirilmiş
İpteki bayrak

Bunlar da
Bu yüreksiz
Kanı soğuk hayvanlar da
Birer bebek olarak geldiler ilkin
Oğullu kızlıdır kimi de belki
Bilmezler ki
İlk ışığı selâmladı güvercin
Kanadına değen ilk ışığı
Ölüm yok ki

Grevde
Yürüyüşte
Kavgada
Şiirde şarkıda kanda
Dökülen kanda
Kimler yok ki
Ölüm yok ki

Boyun eğmemiş
Dayatmışsak
Elden ele geçmişse bayrağımız
Değeri biçilemez bir nice yiğit
Ölümü yadsıdı ondan
Ölümü hiçe sayıp
Ölüme meydannn
Okuduğundan

Ben belledim

Ben derim ki
Ölüm yok ki
Ölüm yok ki

Çiçekler kokusunu göndermez olur
-Başucumuzdaki çiçekler-
Su bardağına uzanamaz artık elimiz
Sevdiklerimizin yüzünü seçemez
Son soluğumuz tükenirken
Birden
Sıçrar
Yükselir
Balkır güneşte
O delikanlı yunus

Masmavi fırladıklar döner
Papatyadan çocukların elinde
Gündöndüler çevirir yüzlerini yüzümüze
Bir güvercin gelir konar
Konar uçar
Uçar konar
Kanadı kırık
Kanadında aydınlık
Dallar suya eğilir
Hep bir ağızdan der ki
Ölüm yok ki
Ölüm yok ki

Bütün sevdiklerimiz
Gidenimiz kalanımız
Oğul

Kız

Ölüme meydan

Okuyan

Bir nice yiğit

O eski şarkımıza kalır

“Uyan artık uykudan...”

Diye başlayan

Bir “Uzun Yürüyüş”e çıkarız

Gökkuşağını geçerken

“Sancağımız Kazova’ya” dikilir

Dilek

Ak güvercin ak güvercin

Mehmet’in yüreğini

Yüreğine kat güvercin

(Ölüm Yok ki/Kitaplar Kitabı)

ATTİLÂ İLHAN (1925-2005)

TUTUKLUNUN GÜNLÜĞÜ'nden (1973)

tutuklunun günlüğü

/ salı gecesi /

kara bir balta buldu akşam vuracak noktayı
hücreler doldu bir ısıklık en yakın maça tramvayı
kim bırakmış yalnızlığıma bu hüzzâm şarkıyı
kimin bu karanlık kimler sürgülemişler kapıyı
insan olan bağlar her koptuğu yerden yaşamayı

daktilolar camları bulutlu sorgu odalarında
didiklemez mi özgürlüğünü sansaryan hanı'nda
küflenir suyun bir bakır çalığı birikir ağzında
kendini öldürmeyi belki bin kere tasarlarsın da
bir kere aklından geçmez bitirmeden ölmek şarkıyı

gönlünde büyüttüğün o müthiş ünlem içindir ki
seni kapattıkları öyle rezil o kadar çirkindir ki
çıplak bir lâmba mısın dört duvar içindeki
ne lâmbası/söndürülen bütün ilk gençliğindir ki
gözlerin zehirlense de suç sayarsın ağlamayı

görülmez dev böceklerdir sanki büyülu duyargalar
uçaksavar ışıldakları gökyüzünde bir yanlış arar
tophane rıhtımı'nda acı acı gemiler kalkar
hücreleri akşam olur haydut öfkeleri kaplar
ezerim sanırsın vurursan tek bir yumrukta dünyayı

tutanak 2

elektrik elletirler kıvılcım yalatırlar
tuzruhu damlatırlar kulak boşluğuna
çekip alırlar kerpetenle tırnaklarını

öğrenmek istedikleri aslında bildikleridir
geceleri rüyalarına girip uykularını kaçıran
insanın insanı soyduğu derisini yüzdüğü

ağırceza kasidesi

duruşma arası

(o varsa kırılır buzlu camları kışın
anlamı yoğunlaşır anlamsız bir yaşayışın
gerçi farkındayız adı belirsiz bir yanlıştın
acaba ben çok mu esmerim o çok mu sarışın

yansımaz oldu aydınlığı yüzüme haftalardır
yazdıklarında bile gizli bir uzaklık vardır
eylem bir dağıldı mı bütün boğazlar daralır
ben başka bir erkek olurum o başka bir kadın)

gereği düşünöldü

mahcup yaseminler son balkonların süsü
özgürlük özlemleridir genişletir gönlümüzü
savcılar ağır sürgünlerden yankılansa da

bir yer gelir ki artık ne savunma içgüdüğü
ne heyecandır kalır ne de yürek üzüntüsü
yalnız bir daktilo çıplak bir masada

toplumcularız karakollarda açtık gözümüzü
verirse halklar verir tarihte hükmümüzü
gizle de yargılansak 3. ağırceza'da

(Tutuklunun Günlüğü,
Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, s. 96, 97, 107, 114, 115)

SANA NE YAPTILAR

O sabah mı çıkmıştın, bir gün önce mi
Bir bıçağın ağzında yürür gibiydin
Demirlerin soğukluğu soluk dudaklarında
Gözlerinde karanlığı dar hücrelerin
Seni görür görmez özgürlüğümden utandım
Söyle ne içersin, çay mı kahve mi
Çok değişmişsin birden tanıyamadım.

Saçların uzundu, omuzlarına akardı
Gönlümüz şenlenirdi sarışınlığından
Onlar mı kestiler, sen mi kısalttın
Gülerdin, içimize aylar doğardı
Görünmez dağların arkasından
Eski gülümsemeni beyhude aradım
O sabah mı çıkmıştın bir gün önce mi
Çok değişmişsin birden tanıyamadım.

Bir çay içer misin, yoksa kahve mi
Kibritim yok, demek cigaraya başladın
Ellerin de titriyor, bir şeyin mi var
Böyle bir kız değildin sen eskiden
Sana ne yaptılar, sana ne yaptılar?
Kırpiklerin ıslanıyor durup dururken
O sabah mı çıkmıştın, bir gün önce mi
Çok değişmişsin birden tanıyamadım.

(Öyle Bir Sevmek, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, s. 11)

CAN YÜCEL (1926-1999)

BİR SİYASİNİN ŞİİRLERİ'nden (1974)

1972 YAZI

Nerdeyse işığa inanmaz olacaktık,
Öyle hızla büyüyordu içimizdeki karanlık...

Kalamışta,
Öğlen sıcağında
Heykeltraş Kuzgun'la beraber
Damarları varisli ve mermer bir masanın başında
Yeni kesilmiş iki sığır kulağı gibi otururken,
(Bu Kuzgun'un susması demek değil ya hoş,
O ara MİT'otolojik işkence usulleri hazretin en büyük mera-

kı.)

Buz gibi biliyordum
Ne kadar su koysan üstüne, boş,
Ağarmayacaktı önümüzdeki nâmissız rakı...
Yandaki sokaktan mayolu gençler geçiyor,
Gözlerinde fosfor, bacaklarında 4000 kalorilik gurur,
Geçiyorlar Rüzgâr Gibi Geçti kızlarıyla;
Mutluluk omuzlarına atıverdikleri o yumuşacık havlu...
Düzenleri düzenlerine mübarek olsun!
Ben burda öbür Gençliği ihtiyarlıyorum.
O,
Daireden daireye,
Apartımandan apartımana
En enli arz dairesinden en boylu tul dairesine taşınırmışça-

sına,

Güneş bombalarını,
Yıldız kitaplarını
Ve çiçek dürbünleriyle tüfeklerini
Ve kurşundan ağır, kurşundan vahim yüreklerini

Gık demeden taşıyan
O Sevgi ve Öfke Hamallarını
Kendi ecel terlerimle terliyorum
Damarları varisli ve mermer bir masanın başında...
Kargaların şânındanmış,
-- Biri söyledi, ama kim? --
Yezitler gagalarına geçirdikleri kemikleri
Kırıp iliklerini sömürmek için
Yükselip yükselip ta yukarlardan
Tak diye bırakmış damların üzerine...
Garson öğlen ajansını açtığı zaman,
Çatırtısı geliyordu kaval kemiklerimin
Bitişikteki Rum kilisesinin arduvazlarından...

Garson, dedim, bana biraz sabır ver!
Allahtan isteyeceğinizi benden istiyorsunuz, paşam, dedi.
Öyleyse bir allah ver! dedim,
Gitti, bi daha da gelmedi...

Yalnız kalmanın akılları bunlar!...
-- Nasıl da hırtça bölündük birader!
Herifler satırı indirince,
Sakatatçı dükkânına döndük,
Ciğerler, kelleler, işkembeler... --
Gözümün ucuyla bakıyorum,
O tenhalar kahramanı mistik serçe
Tabağın dibinde kalmış kurtlu kirazları didikliyor,
Yanaşmış gizlice...
Yalnızlığın ufunetleri bunlar!...
-- Ama geçer, geçer hepsi,
Yakında hapse girince...
Gerçi... gerçi... --

Önce güneş tutuldu sandım.
Önümüzdeki turistik ve polikrom resim
Resmen Araba döndü birden,

Kayboldu deniz, o mavi yekçeşim,
Kayboldu vapur iskelesi (Mimar Kemal'den),
Kayboldu çilekler kadar çilli çocukların
Sevinçler çalan çingırakları,
Ayvalıklı ablalarının ayva tüylü baldırları keza;
Kayboldu o Bodrum Yapısından dönme tırandil
(Seksen horse'luk motoruyla kafa sikiyordu hâza!),
Kayboldu, ama pek de görünmüyordu zâten karşıki sahil...
Sahi, nerden çıktı, kuzum, bu karartı?..
Güneş lekesi olmasın sakın?..
Aaa! At bu! At!
Tamam! Şu çınarın dibinde duran yük arabasının atı!
Hiç ummazsın, diğ'mi, gündüzü geceye kattı kerata!
O metre karesi 1000 liralık manzarayı bi kalemde sildi attı!
Şimdi de suyun üstüne yürüyor!
Suyu boğacak gibi!
Tühallah! Ayağı tökezlendi galiba!
Kulaklarının dikine dek suya battı!

Bak! Bak! Toparladı kendini!
Fırladı ayağa kalktı!
Heyt be!
Bi silkindi,
Öyle bi silkindi ki
O kötü, o karadonlu yük atı,
O güzellik uykularını kaçırın karartı
Işık olsun! Falan diye buyruk etmeden,
Sırf değışe değıştire, değışe
Yelelerle eytişen yelesinden
Ve sularla birleşen terinden
Ve tümünü birden verip güneşe
Yepyeni bir aydınlık yarattı,
Ve siyah sahtiyanlar kuşanmış bedeninden
Öyle bi yıldız dumanı ağıarıp ağdı ki göğē,
Saman Yolunda sanıp kendini
Şaha kalktı hergele...

Mürekkep balıklarında, dedim, daha da belirgin bu...
- - Sözde sıkı duracaktım elime, dilime ve Bilime! - -
Daha da açık, dedim, mürekkep balıklarında
Bu Akla Kara, Aydınlıkla Karanlık
Ve Yaşamla Ölüm arasındaki çelişme ve birleşme...
Ve devam ettim, parayla değil ya ukalâlık!- -
Bu düşmanlarına ve düşmanlarının dostu ışıklara karşı
Kursağındaki karadan, o acıdan, ağudan
Gayrı savı ve savunması olmayan
Bu kendi mürekkebinin yalamış yaratık
Yaşamın son emrine sıra geldiği zaman,
Bizceleyin tükenen hücreleriyle tükenip gideceğine,
Milyonla bükümünden bir bir bölüne bölüne
Çırağ eylemiş milyonla yavruyu deniz yüzüne,
Ve başladı mıydı Doğumla Ölümün o ölmez düğünü,
Bir ışık duvağı içinde mürekkep balığı
Yaşarmış son gürlüğünü...

Kuzgun'la böyle bilimselleşirken orda, bir kııştıdır koptu.
Bizim Düldül araba diye
Koşulmuş bütün kumsalın önüne,
Zangırdatarak köşklerin camlarını, çerçevelerini
Ve ateşi ilk keşfedercesine
Nallarının kıvılcımından
Geçti - - Enver Hoca'ya emsal - -
Yandaki arnavut kaldırımından

Söz, dedim o anda kendi kendime,
Karanfili sıkıp yazacağım bunu ben,
O güneşe karşı silkinen atın tarzı
Ve mürekkep balıklarının mürekkebiyle
Yazacağım yaşadığımız bu korkunç-güzel yazı,
İster dışarda olayım, ister hapiste...

Sözümü tuttum, yazıyorum işte!
VIII

Bugün Ondokuz Mayıs, Mayısın ondokuzu!

Sen ey Türk ÷lkemizin geleceği,

Ulusumuzun gözbebeği,

Sen ey demir parmaklıklarda barfiks yapan

Ranzalarda parende atan

Sportmen ve kahraman Türk Gençliği

Önünde senin bütün Kilit-bahirler açık

Ama her zaman Samsun'a çıkılmaz a

Bu sabah da avluda volta atmaya çık

MARE NOSTRUM

En uzun koşuysa elbet Türkiye’de de Devrim,
O, onun en güzel yüz metresini koştu
En sekmez lverin namlusundan fırlayarak...
En hızlıydı hepimizin,
En önce göğüsledi ipi...
Acıyorsam sana anam avradım olsun,
Ama aşk olsun sana ocuk, aşk olsun!

ŞÜKRAN KURDAKUL (1927-2004)

İZMİR'İN İÇİNDE AMERİKAN NEFERİ

İzmir'in içinde Amerikan neferi
Nereye baksam.
Cemseler mi, cipler mi, arabalar mı...
Bu mu benim Güzelyalım,
Bu mu benim Karşıyakam.
Bre dostlar gönlünüze sığar mı,
İzmir'in içinde Amerikan neferi
Yiğit olan evinde duramaz gayrı.

Bir deniz anımsıyorum, bizim körfezin denizi,
Özgür alabildiğine özgür ve zeybek
Bir adam görüyorum Harmandalı
Çok adam görüyorum kavgada
Elleri yukarı, başları yukarı
Yaprak mı dökülürmüş İzmir'in kavağında.

İzmir'in içinde Amerikan neferi
Anaa kordonda geziyor, bayrak yırtıyor.
Anaa, yargılanmıyor adam öldürdüğü halde.
Bre dostlar elimiz böğrümüzde kalıyor
Nerede redd-i ilhak, Hasan Tahsin nerede?
İzmir'in içinde Amerikan neferi
Yiğit olan evinde duramaz gayrı.

TURGUT UYAR (1927-1985)

ACININ COĞRAFYASI

kente kapandık kaldık tutanaklarla belli
sirk izlenimlerinden seçmen kütüklerinden
yüzlerimiz temmuzdan ötürü sallanır ve uzar
ve her köşe bir tuzaktır
birer darağacıdır her meydan saati
öğle vaktini kesinlikle gösteren
oysa hep güçlü dağları görmenin zamanıdır

çığlığım uzun uzun kalır içimde
yani güller giyinmiş bir adam nerde ben nerde
rüzgâr bir dirimi dört yöne bölerken tepelerde
ve gece duruşmasından yeni çıkmışken
sabahın terazisi eksik tartar gölgemi

artık öyle açık ki kuşkuya yer yok
kim gelirse gelsin acıya hep yer vardır
tutanaklarda duvar diplerinde ve bazı yerlerde
örneğin çukurova ve mekong köylerinde
acıdır ağacın gölgesini yapan
bunu herkes bilir

kutsal acı besleyen acı sütünü emiyoruz
yatıyoruz seninle terli döşeklerde
saati seninle kuruyoruz bir çalar saati
sen donatıyorsun kalbimizi
kalbimiz çoğu zaman yeterli ve ürkek
kendi çoğunluğunu kendi üreterek

kente kapandık kaldık iki cadde iki alan bir saat
mutsuzluk acıya varana kadar
artık yeminimiz bir tatar gölgesi gibi
öyle bir gölge ki belki çok dardır
kısa vakitlerinde aceleci akşamın

artık öyle açık ki kuşkuya yer yok
acıya hep yer vardır aramızda
dört cepli yeleğim aynı kolaylıkla taşır her şeyi
bozuk paraları da umutsuzluğu da
aynı kolaylıkla tutmuş gibi olurum
güneşin yedi renk ayasını

biliyor musun güçlü dağları görmenin zamanıdır
şimdi bir bağırırsan çok iyi biliyorum
ya da üst üste silah atsan
kent tepinir belki bütün kuşlar uçar
belki değil mutlaka
ama
bir tanesi mutlaka kalır.

EDİP CANSEVER (1928-1986)

ÖLÜ MÜ DENİR

Ölü mü denir şimdi onlara
Durmuş kalbleri çoktan
Ölü mü denir şimdi onlara
Kımıldamıyor gözbebekleri
Ölü mü denir peki
En büyük limanlara demirlemiş
En büyük gemiler gibi
Kımıldamıyor gözbebekleri
Ölü mü denir şimdi onlara.

Suratları gergin
Suratları kararlı
Belli ki çok beklemişler
Kabuğundan çıkan bir portakal gibi gelen sabahı
Suratları gergin
Bir savaş alanına benziyor suratları
Dudakları nemli
Son defa kendi etini öpüp
Yani son defa gerçek bir insan etini
Hazla kapanmışlar öyle
Geçirmiyor gövdeleri soğuğu
Geçirmiyor sıcaklığı da
Ve ikiye ayrılmış bir nehir gibi bacakları
Akıyorlar sonsuza
Ölü mü denir şimdi onlara.
Kimse hüznünlü olmasın
Sırası değil hüznün daha
Bir gün bir şehrin alanında
Bir mermer yığınının gözlerine
Omuzlarına düşerse bir çınar yaprağı
Hüznünlensin yaşayanlar o zaman
Sırası değil hüznün daha.

Öylesine sıkılmış ki yumrukları
İyice sıkılsın yumruklar
Saklansın diye bir armağan gibi bu katılık
Öylesine sıkılmış ki yumrukları
Kimse hüzünlü olmasın
Kimse hüzünlü olmasın diye
Sırası değil hüznün daha.

Unutulsun bir gövdeye duyulan hasret
Unutulsun bu alışılmış duyarlık
O kadar sade, o kadar kalabalık ki
Unutulmaya değer onların insan gövdeleri
Ve unutulmalı mutlaka
Dolsunlar diye yüreklere
Dolsunlar damarlara.

Ölü mü denir
Ölü mü denir şimdi onlara

CEMAL SÜREYA (1931-1990)

KAN VAR BÜTÜN KELİMELERİN ALTINDA

Posta arabalarından söz et bana
Kan var bütün kelimelerin altında
Ezop'un şu lanetli dilinden söz et
Kan var bütün kelimelerin altında
Umulmadık bir gün olabilir bugün
Aslan kardeşçe uzanabilir kayalıklara
Bir çay söyle yağmurların kokusunda
Kan var bütün kelimelerin altında
İşte durup dururken şurda
Bir yelpaze gibi açıldı sesin
Gözün en gürültülü kanadında
Göğün en ince dalında

Kan var bütün kelimelerin altında
Umulmadık bir gün olabilir bugün
Bir çeşme gibi akabilir Cumartesi
Çığlığındaki sessiz harfler
Dün gecenin ağırlığıdır damarlarında
Ne güzel konuşur sokak satıcıları
Fötr şapkalarıyla ne kalabalıktırlar
Ve çiçekçi kızların göğüsleri
Daha suçsuzdur kırlangıç yumurtasından
Kan var bütün kelimelerin altında

Yaprağını dökecek ağaç yok burda
Ama ışık sökebilir olanca renklerini
Sürekli işbaşındadır belleğim
Tanık şairler arasında
Oyuncu arkadaşlar arasında

Yolculuk bir kafiye arayabilir
Atının kuyruğundaki düğümde

Ölüm bir kafiye arayabilir
Ak gömleğinde

Yol bir kafiye arar ve bulur
Dönemeçlerin benzerliğinde
Kan var bütün kelimelerin altında
Bir gül al eline söz gelimi
Kan var bütün kelimelerin altında
Beş dakika tut bir aynanın önünde
Kan var bütün kelimelerin altında
Sonra kes o aynadan bir tutam
Beyaz bir tülbent içinde
Koy iç cebine
Bütün bir ömür kokar o ayna
Kan var bütün kelimelerin altında
İşte o kandır senin gülüşün
Sızmıştır hayatın derinlerine
Siyahdır orda kırmızıdır
Daldan dala atlar
Sever çocuklara anlatılan masalları
Ama iş savunmaya gelince
Yalnız alevi savunur
Ve güneşin solmaz çekirdeğini
Yalnız doruklarda

Umulmadık bir gün olabilir bugün
Kan var bütün kelimelerin altında

1973

GÜLTEN AKIN (1933)

AĞIT

Garbi yeli miydin, yavru şahan mıydın,
Seni bir çağırın mı vardı
Durduğun yerde durmazdın
Bir kez o işte son kez
İşte o asıldığın
Korkak değilsin, suçlu değilsin
Başını neden neden başını
Bir yana yatırdın
Dünya gibi bastırın bir şey mi var
Omuzların neden omuzların

Kolların taze dal gibi
Uzuyor iki yandan toprağa
Kaç yüzyılı aştın, kaç ülkeyi geçtin
Kurban olaydım boylarına

Çocuk çek kaşlarını
Onursuz şeyler üstünden
Kirpiğini yüzüne düşürme
Bütün dünyaya gövdenle
Gülümseme öyle
Ağdımını bozacaksın

AYVAZ AĞIDI

Basmış da gölgesi çökmüş de sisi
Şu karşıkı dağlar Köroğlu dağları
Kesti ışığını Bolu'nun beyi
İki kaşın arasına ay düştü

Su yürümeyince, dağ uçmayınca
Sevdiğin Şirin'i sarabilmezdin
Oyun oynar gibi ölüme gittin
Gencidin tezidin sıra bilmezdin
Biridin peşine bir alay düştü

Palazıdın şahin gibi konması
Dostları ardına varır sanması
Yol olmuştur en yiğidin yanması
Bu ateşten sana çokça pay düştü

(Ağıtlar ve Türküler/Seyran)

KEMAL ÖZER (1935)

BİR MAYIS GÜNÜ

İçimizdeki bu utanç,
avuçlarımızdan birinde tuttuğumuz para,
kulaklarımıza çarpan sözcükler,
bu kaygan dünya,
her şeyin eridiği bu Mayıs günü,
öfkeyle umutsuzluk, acıyla ölüm
kuşkuyla döneklik yan yana,
satıyorlar günün bütün seslerini,
sermişler kaldırımlara.

İçimizdeki bu uğultu
bakarken çocuklarımızın yüzüne,
titreyişi, uzatırken ellerimizin,
bu kimseyi bağışlamayan duygu;
ardımızdan geliyor nereye yönelsek,
girişiyor otobüslerden içeri,
yapıların tırmanıyor üst katlarına,
bu vakitsiz şafak, gece yarısı,
yürekleri dağlayan bu aydınlık.

Dolarken damarlarımıza bir anda
birlikte yürümenin coşkusu,
yaşamı bilinçle kavramanın
parlaklığı vururken alnınıza,
ne kadar biçerlerse biçsinler
umut daha gür sürecektir.
Hiçbir şeye yenilmediğini inancın
kim daha güzel anlatabilir
onurla söylenen bir türküden?

(Birlikte Aynı Ateşten Geçerek, Kavganın Yüreği Durmaz)

HİLMİ YAVUZ (1936)

BEDREDDİN ÜZERİNE ŞİİRLER'den (1975)

8

beyazıd paşa

gün akşamlıdır devletlim
elbet biz de ölürüz

gözüm hep o asılmışta kaldı

sanki karanfil zülfünü dökmüş de
şimşir topuzlu bir gürz
indirilmiş gibi tan yerine
kanlıydı kartal kanadı
bir tarikat değneği gibi
pürüzsüz ve düz
bir beden, asılmış

gözüm hep onda kaldı

susan yazdı, konuşan güz
usuldu, uzundu denizin boyu
sanki tüy bacaklı bir taşı
ya da kırmızı ve koyu
bir masaldı, tarçından ve süssüz
bir beden asılmış

gözüm hep onda kaldı

gün akşamlıdır devletlim
elbet biz de ölürüz

DOĞU ŞİİRLERİ'nden (1977)

doğunun
diyalektiği

su şafağa dönüşür ve güzün felsefesi
yaprağı akarına bırakmak

günün yaşmağını örtünür ve bir tekke nefesi
gibi usulca acılanır toprak
sesin kendini güle
ve gülün kendini sessizliğe dönüştürmesi
gibi kendi kendini yağmalayarak
odur şafağı dönüştüren ölüme

bu yağma sanki yıkık hanların
ve yazından baş alınan erguvanların
üzerinden bir dağ, örneğin nurhak
olup geçmiştir ölüm hangi denizleri gezmiştir
bilinir ama mutlak
bir büyük hasrete kolan vurarak
çıkart kalbimin önüne

bir doğudur ki o, gülerken bile bozlaş
hep susmuş, evet, ve nasıl ki sevdayı
gök ekinler gibi tırpanlayarak
yeni sevdalar üretmiş, ve susmak
yeniden gök ekinler gövertmiş
gövertecek de
gurbeti sılaya bağlayarak

su şafağa dönüşür ve güzün felsefesi
yaprağı akarına bırakmak

AYDIN HATİPOĞLU (1940)

TÜRKÜLERE YÜRÜMEK

Coşkunun yağız atları dört nala damarlarımda
Sarışın elleriyle yüzümü okşuyor akşam
Yağmurlu düşlere doğru yürüyoruz
Sırtımda cop böğrümde sevda yarası
Çiğ düşmüş yapraklara sevgiye ve güzel günlere

Karanlık geçiyor yüzümüzden –açlık
Sevişen kaplumbağların çılgınlığını duyuyoruz
Bir türkünün ezgisine uyuyoruz

Evlerinin önü üzüm asması
Yarimin giydiği hürriyet basması
Gözlerimiz gözlerimiz bir çift mavzer namlusu
Yürüyoruz böceklerin karanlığından
Kozasını delen kelebeklerin dünyasına

Ağlamak benim insan yanımdır
Sırtımda cop böğrümde sevda yarası
İnceden ince daha söyleyemediğim bir sızı
Yürüyoruz buğulu bir fotoğrafta ve güzel günlere

Bir motor gürültüsü bir tren sesi –ayrılık
Çatlayan tohumun sesini duyuyoruz
Bir türkünün ezgisine uyuyoruz

Gün olur devran döner
Ben de sararım yarı
Gözlerimizde sarı başakları umudun gözlerimizde keder
Yürüyoruz denizlerin ve bulutların üzerinden
Bütün duvarların tel örgülerin
Doğal ve yapay sınırların üzerinden

Üzerinden bütün ten renklerinin bütün kan renklerinin
Ağlayan bir gelinin rüyasına ve güzel günlere yürüyoruz

Bahçemde bir gül kızarıyor
Sırtımda cop böğrümde sevda yarası
Doğan günün sevincini duyuyoruz
Bir türkünün ezgisine uyuyoruz
Şu karşı yaylada göç katar katar
Bir güzel sevdası serimde tüter
İnsanın insanın yüreği yumruğu kadar
Yürüyoruz
yürüyoruz
yürüyoruz

(Gebe, 1968)

EGEMEN BERKÖZ (1941)

İŞTE YAZIYORUM ŞAFAĞI'ndan

(...)

sokaklar senin, bu güneşli şubat pazarı senin, kıyıya
kıyıya, diyorsun, içime atıyorum

(gören gözün

işiten kulağın

yazan elin şafağa

benim değil sokaklar canakıyıcıların

çıkamam)

durgunluğunu içime atıyorum

(fırtına kuşları)

kâsenin bozulduğunu içine atıyorsun

(ahşap bir ev, yangından arta kalan)

şiiir yazamadığımı içime atıyorum

(ahşap bir ev, yangından artakalan)

kazağımın kirlendiğini içine atıyorsun

(bir tek el sallama)

üşüdüğünü içime atıyorum

(bir tek el sallama)

kendine iyi bak diyorum, içine atıyorsun

(bir de güneşin parladığını ve)

gülümsüyorum, bir şeyler anlıyorum galiba, içime atıyorum

(...)

penceremin önüne

bir kuş

kuşlar Bayazıt alanından geçiyor

başlarıma konuyorlar

her yanda yontular taşlar

ölüler, dağ

ovaya sarmış, yol evler

arasına, bir karabasandır

şehre, gecedir

güne, içim

acı –

kelimeler

kelimeler

bu dünyayı sevmek

gibi direniyorlar

(Pazar: iki ölü

Pazartesi...)

(...)

aldırma sevgilim umut

biziz fırtına kuşları

(Şubat-Mart 1969 -Yalnızlıklar! Yalnızlıklar, 1977)

ATAOL BEHRAMOĞLU (1942)

BİR GÜN MUTLAKA

Bugün seviştim, yürüyüşe katıldım sonra
Yorgunum, bahar geldi, silah kullanmayı öğrenmeliyim bu
yaz

Kitaplar birikiyor, saçlarım uzuyor, her yerde gümbür
gümbür bir telaş

Gencim daha, dünyayı görmek istiyorum, öpmek ne
güzel, düşünmek ne güzel, bir gün mutlaka yeneceğiz!
Bir gün mutlaka yeneceğiz, ey eski zaman sarrafları! Ey kaz
kafalıları! Ey sadrazam!

Sevgilim on sekizinde bir kız, yürüyoruz bulvarda, sandviç
yiyoruz, dünyadan konuşuyoruz

Çiçekler açıyor durmadan, savaşlar oluyor, her şey nasıl
bitebilir bir bombayla, nasıl kazanabilir o kirli adamlar
Uzun uzun düşünüyor, sularla yıkıyorum yüzümü, temiz
bir gömlek giyiyorum

Bitecek bir gün bu zulüm, bitecek bu han-i yağma
Ama yorgunum şimdi, çok sigara içiyorum, sırtımda kirli
bir pardesü

Kalorifer dumanları çıkıyor göğse, cebimde Vietnamca şiir
kitapları

Dünyanın öbür ucundaki dostları düşünüyorum, öbür
ucundaki ırmakları

Bir kız sessizce ölüyor, sessizce ölüyor orda
Köprülerden geçiyorum, karanlık yağmurlu bir gün, yürü-

yorum

istasyona

Bu evler hüznlendiriyor beni, bu derme çatma dünya
İnsanlar, motor sesleri, sis, akıp giden su

Ne yapsam... ne yapsam her yerde bir hüzn tortusu
Alnımı soğuk bir demire dayıyorum, o eski günler geliyor
aklıma

Ben de çocuktum, sevgililerim olacaktı elbette
Sinema dönüşlerini düşünüyorum, annemi, her şey nasıl
ölebilir, nasıl unutulur insan

Ey gök! senin altında sessizce yatardım, ey pırıl pırıl
tarlalar
Ne yapsam... ne yapsam... Dekart okuyorum sonradan...
Sakallarım uzuyor, ben bu kızı seviyorum, ufak bir yürüyüş
Çankaya'ya
Bir pazar, güneşli bir pazar, nasıl coşuyor yüreğim,
nasıl karışıyorum insanlara
Bir çocuk bakıyor pencereden hülyalı kocaman gözlü nefis
bir çocuk
Lermontov'un çocukluk fotoğraflarına benzeyen kardeşi
bakıyor sonra
Ben şiir yazıyorum daktiloda, gazeteleri merak ediyorum,
kuş sesleri geliyor kulağıma
Ben mütevazı bir şairim, sevgilim, her şey coşkulandırıyor
beni
Sanki ağlayacak ne var bakarken bir halk adamına
Bakıyorum adamın kulaklarına, boynuna, gözlerine, kaşla-

rına

yüzünün oynamasına
Ey halk diyorum, ey çocuk, derken bende bir ağlama
İlençliyorum bütün bireyci şairleri, hale gidiyorum portakal
almaya
İlençliyorum o laf kalabalıklarını, kurumuş yürekleri,
bireyin kurtuluşunu filan
İlençliyorum o kitap kurtlarını, bağışlıyorum sonradan
Uzun kış gecelerinden sonra kim bilir nasıl olur her şey
Uzun kış gecelerinden sonra, masallarda anlatılan
Durup durup bunları düşünüyorum, bir sevinci bir hüzün
izliyor arkadan
Yüreğim ipe sapa gelmez bir bahar göğü, Türkçe bir yürek
kısaca
Beklemek usandırıyor, telaşlı telaşlı bir şeyler anlatıyorum
sağda solda
Bir otobüse biniyorum, inceliyorum bir böceği tutarak
kanatlarından merakla
Yürüdüm eskiden baharda, o yıkıntıların ve çayırların
olduğu alanlara
Aklıma şiiri gelirdi o yaşlı Amerikalının, sonbaharı anlatan

şiiiri
Çayırılar vardı o şiirde, baharı anımsatan ne de olsa
Böylece yeniden hazırlanıyorum bir coşkuya, yeniden
sokaklara fırlamaya
Kendimi atmak için bir uçurumdan balıklama
Büyük ve mavi bir şey izlenimi var bende, gördüğüm
filmlerden mi ne
Bir şapka, telaşlı bir gök, sıcak yapay bir dünya
Anlat anlat bitmiyor, bitmiyor bendeki daüssıla
Bütün sevgilerimi harcayabilirim bir çırpıda, yağmurlu o
yollar geliyor aklıma
Benzin kokuları, ıslak direkler, babamın esmer bir somun
gibi tombul ve sıcak elleri
Uyurdum. Bir de bakmışsın yeni bir film sinemada, şehirde
yeni bir kız, kahvede yeni bir garson
O üzgün ve sabahlıklı dururdu balkonda...
Şimdi ne var hüzünlenecek burda, nedir bu çatlatan
yüreğimi bu telaş
Sanki ölecek gibiyim, sanki birazdan polisler gelecek ya da
Gelip alacaklar kitaplarımı, bu şiiri, sevgilimin
fotoğrafını duvarda
Soracaklar babanın adı ne, nerde doğdun, teşrif eder
misiniz karakola
Dünyanın öbür ucundaki dostları düşünüyorum, öbür
ucundaki ırmakları
Bir kız sessizce ölüyor, sessizce Vietnam'da
Ağlayarak bir yürek resmi çiziyorum havaya
Uyanıyorum ağlayarak, bir gün mutlaka yeneceğiz!
Bir gün mutlaka yeneceğiz, ey ithalatçılar, ihracatçılar, ey
şeyhülislam!
Bir gün mutlaka yeneceğiz! Bir gün mutlaka yeneceğiz!
Bunu söyleyeceğiz bin defa!
Sonra bin defa daha, sonra bin defa daha, çoğaltacağız
marşlarla
Ben ve sevgilim ve arkadaşlar yürüyeceğiz bulvarda
Yürüyeceğiz yeniden yaratılmanın coşkusuyla
Yürüyeceğiz çoğala çoğala...

1965

BEYAZ, İPEK GİBİ YAĞDI KAR

Beyaz, ipek gibi yağdı kar
Bir kız kardan hafif adımlarıyla yürüyüp geçti hayal içinde
Arkadaşlarımı düşündüm, sevgili şeyleri
Sanki her şey bizimle var ve bizimle olacak
Şarkılar çaldı odalarda
Beyaz, ipek gibi yağdı kar
Bir kız kardan hafif yüreğiyle
Geçip gitti güvercinleri anımsatarak.
Uzaktaki şehir
Uykuya dalmıştır şimdi
Düşündüm bir bir
Kardeşlerimin ne yaptıklarını
Nihat
Uyumuyor olmalı.
-Nefis bir şarkı
Söylüyor yandaki odada bir kız
Bir Rus
Halk şarkısı.
Ve şimdi koroyla
Başladılar-
Nihat düşünüyordur
Karanlıkta.
-Sanırım
Bir saatten sonra
Hapishanede
Dışardan söndürüyorlar ışıkları-
Beyaz ipek gibi yağdı kar
Bir kız kelebek adımlarıyla
Geçip gitti karın üzerinden.
İnsanlar kendi şarkılarını
Kendi hayallerini taşıyorlar.
Çağdaş şarkılar
Gerekli onlara

Hem hayatlarının
Derinliklerinden söz eden
Gerçekleştirilmiş
Gerçekleştirilmemiş duygularından,
Hem
Kavgayı ateşleyen
Somut
Anlaşılır
Akıllı şarkılar.
Beyaz, ipek gibi yağdı kar
Acılarla dolu bu dünyaya.
İnsafsızlık
Vahşet
Hala güçlü
Ve hala iktidarda.
İnsanlar
Ölüyorlar.
Gepgenç
Sımsıcak
Ölüyorlar
Sanki
Ölmüyorlarmış gibi.
Bir yandan sürüp gidiyor
Hayat;
Bir yanda tel örgüler
Parmaklıklar.
Beyaz, ipek gibi yağdı kar
Yağdı kirpiklerine bir kızın
Yağdı mavi bir nehre
Saçlarıma yağdı
Otobüslere
Ağaçlara
Evlere.
İçimden okşadım onu.

Okşadım içimden
Kelebek adımlarını
Yanımdan geçen kızın.

Herhangi bir kız
Hayalleri olan.
İstedim ki
Daha güzel
Olsun şu dünya.
İstedim ki
Beyaz
İpek gibi yağan karın altında
Bitsin artık
Bu sürüp giden alçaklıklar.
Bir bebek
Ölüm tehdidi altında yaşamasın
Beşiğinde.
Ve paramparça olmasın
Sımsıcak
Capcanlı
Yaşayıp giderken insanlar.
Bırakın, beyaz
İpek gibi yağan karın altında
Hayallerimiz olsun.
Yaşayalım
Özgür
Güzel
Düşünceli.
Anlatalım
Düşündüklerimizi birbirimize.

Sevinç egemen olsun her yerde
İnsanca

Bir kaygı.

Beyaz, ipek gibi yağdı kar.

Yağsın.

Dünya daha güzel olacak

İnanıyorum buna.

Bir insan kalbinin güzelliğine

Çocukluğuna

Sonsuz cesaretine, olanaklılığına

İnandığım kadar.

1973

REFİK DURBAŞ (1944)

VUR

Buğdayın, petrolün ve alinterin
yabancı ırmaklara akıyorsa
su dursa bile sen durma
alnından kaderini çalanı vur

Ağızından alınmış olsa da sözün
can, yüreğinden damıtılsa da
-acılar kardeşindir senin
kan sussa bile sen susma
hayından zalımdan doğanı vur
gönülden doğan acıyı vurma

MENZİL

Onlar ki aydınlık üzre
ecel toprağına
umut
ektiler.
Ay dolandı vay deli gönlüm
Ölüm şaşırdı menzilini

Onlar ki karanlık üzre
korku mazgalına
zulüm
serdiler.
Ay dolandı vay deli gönlüm
Ölüm şaşırdı menzilini

Onlar ki cehennem üzre
yürekten
cennet
süzdüler.
Ay dolandı vay deli gönlüm
Ölüm şaşırdı menzilini

BİR HALKIN MEZARDA VE HAYATTA
YAĞMALANIŞININ ACI HATIRASI VE ZALİM
DESTANI'ndan

(Hüseyin Aslantaş için)

"(...)

Kalbim artık uyumuyor geceleri sabah gazeteler
Ürgüp'te nişanlısı için
öldürülen talihsiz askerin acı destanını yazıyor.
Gazeteler işletme vergisini, Almanya'ya
kaçak giden işçileri, Fenerbahçe-Göztepe
maçını yazıyor. Halkının kurtuluşu için öldürülen
genç devrimcileri, yiğit işçileri, militan
öğrencileri yazıyor. Hüseyin Aslantaş da
öldürüldü diyorum Bir kiblesi daha
yağmalandı umudun.
Sabah. Gazeteler.
Namluya bir mermi daha sürüyorum."

BİR DAĞ YAMACINDA'dan

(Harun Karadeniz için)

(...)

Ölüm ilgilendirmiyor artık seni, işkence ilgilendirmiyor
ışıklar içinde yüzün
yüreğinde tarifsiz bir telaş
sabah, vardiyadasın bir dokuma tezgâhında
öğle, bir yürüyüştesin pankartlar afişlerle dalga dalga
akşam nöbetini tutuyorsun bir grev çadırında onurun
rüzgâr tanıyor seni
bulut tanıyor
elini uzatıyorsun bir dağ yamacında, bir kolun kesik

Neşter
yarıyor karanlığı
ve birden boşanıyor gözlerinden karanlık
Yağmur diniyor
birden bir ılık içinde
köknarlar
gürgenler
ceylan bakışlı kavaklar

Sis dağılıyır, rüzgâr külünü savuruyır bulutların
birden bir ışıık içinde
alınteri
inanç
bilinçle örölü duygular
Bir mermi daha sürüyorsun ve basıyorsun tetiğe
bir dağ yamacında, yüreğinde tarıfsız bir telaş
ölüm de tükenmiş ölümsüzlük de, kolun kesik değil ama

Ateş diyor ki:

“Kendini halkının bağımsızlık ve devrim
kavgasına adanmış, antidemokratik baskı
ve uygulamalar sonucu bir yurtsever ar-
kadaşımızı daha kaybettik. Ailesine ve
devrimci arkadaşlarına başsağılığı
dileriz. Cenazesi yarın...”

ANIT

Halkın ulusu, rüzgârın kardeşiydi onlar
ateşin övündüğü üç alınteri nebisi
bir şafak vakti zulmün dehlizinde
yiğitlik anıtı süsledi bedenleri

Biri engin denizlerle arkadaş
biri inancın cömert efendisi
biri sabrın korkusuz aslanıydı
onurun mescidi şimdi cesetleri

Halkın ulusu, rüzgârın kardeşiydi onlar
ölüme taviz vermedi hiçbiri

ÖZKAN MERT (1944)

KURACAĞIZ HER ŞEYİ YENİDEN'den (1969)

DİREN! EY KALBİM

Diren! Ey kalbim
Diren! Hayasızlığa
Namussuzluğa
Diren! Kötüye
Çirkine, yanlışa
Diren! Yenilme

Ne güzeldir yaşamak
Bir ırmak gibi coşkunca
Dağların üzerinde yürümek
Bulutlara değdirmek başımızı
Sıcacık ak bir somun
Koltuğumuzun altında
Kırlara çıkmak
Karişmak insanların arasına
Milyonların arasına.

Ben öylesine severim
Savaşmayı ve sevişmeyi
Anlatmayı insanlara
Durmadan, bıkmadan anlatmayı.
Çiçekler nasıl fışkırır dallarda
Balıklar nasıl yavrular
Bir çocuk ki nasıl açar
Gözlerini dünyaya
İşte ben öyle yaşamak isterim
Bir tren rayların üzerinden
Nasıl kayar gider

Öyle yaşamak isterim.
Cesurum Ey hayat
Cesurum Ey namussuzlar
Genç bir yürekle
Karşı çıkıyorum dünyaya
Eskimiş potinlerim benim
Güveniyorum sizlere.
Büyük bir coşkuyla
Yürüyorum sokaklarda
Yumruklarım sıkılı
Türkü söylüyorum haykırarak
Haykırarak yaşıyorum.

Diren! Ey kalbim
Diren! Yenilme
Sen benim silahımsın
Aşkımsın.

Yollarda yaprak döküntüleri
Çocuk ölüleri
Ve göğsümüzde
Bir kefen olarak taşıdığımız
Bahar.
Kuşlar uçardı
Tarhana kokularının
Göğe yayıldığı
Küçücük evlerin üzerinden
İnsanlar ağlardı durmadan
Sokaklar kıpkırmızı olurdu
Kahr ve acıdan.

Ve insanın

Etine sokulmuş
Bir bıçaktır
Artık
Yaşamak
Yaşamak.

Diren! Ey kalbim
Diren! Yenilme
Sen benim silahımsın
Aşkımsın.

Güzel bir dünya için yavrum
Sıcacık ak bir somun için
Tertemiz sevdalarımız için
Direnmeliyiz!
Direnmeliyiz!

Cesurum Ey hayat
Cesurum Ey namussuzlar
Dağ gibi bir sevda bitti
Birer çocuk mezarı artık
Toprak damlı küçücük evler
Ve bir dal kadar
İncecik bedenleri
Bombalanıyor genç insanların
Dünyanın her yerinde.
Benim tek sevdam devrim
Kaynar bir su gibisin içimde
Çiçeklenmiş taptaze bir fidansın
Yaşanmamış güzel günlerimsin.

Diren! Ey kalbim
Diren! Yenilme
Sen benim silahımsın
Aşkımsın.

NİHAT BEHRAM (1946)

HAYATIMIZ ÜSTÜNE ŞİİRLER'den (1972)

HAPİSHANEDEKİ DOSTUMA ULAŞTIRILAMAYAN BİR NOT

Sevgili kardeşim:

Belli ki
gömleğinin yakasında kuruyan ter
bu bahar
tarlaların tozunu taşımayacak
kasketinin gölgesini
küçük üzümleri andıran gözlerini
bir selvi yaprağı gibi korumayacak

Sana
tomurcuklu bir dal yollamıştım

birkaç kitap
bir kilo portakal
Ve
"dostları özlemle kucaklamayı unutma" dizesini
almadılar

geçen yaz -hatırlarsın-
ilk meyvasını veren bir fidandan
ham zerdaliler toplayıp
uzun yollar boyunca
esaret ve zafer üstüne
marşlar söylemiştik

yaşadığın günlerin hesabını soranlara
bildiğin marşları söylemeyi unutma

ARKADAŞ Z. ÖZGER (1948)

(9 Mayıs 1973'te sokakta ölü bulundu)

SEVDADIR

Göğü kucaklayıp getirdim sana
kokla
açılırsın

solmuşsun
benzin sararmış
yorgun bir işçinin yüzüne benziyor yüzün
öyle bükük bakma bana

çam kolonyası getirdim sana
kentli dağlıların haklı sevdasını
bolu ormanlarından çarpan bir koku
sanki köroğlunun ter kokusu
aman kokusu, billah kokusu
canlarım, canım benim

üzme kendini bu kadar
sana umudu öğretmeyenlerin bir suçu mu var
bak yeryüzü ne kadar geniş
ne kadar dar

Dur
akıtma gönlüm yaşını
gözünden öpecek bir yer bırak
oy bana en yakın
bana en uzak
sevgili yar
Hasretine vur beni

Giyecek amaşır getirdim sana
âdettir diye değil, sevdim diyedir
bağışla eski biraz
bedenim uygundur diye bedenine
elimle yıkadım, ütüledim
elma ağacında kuruttum

Günler sarmal bir yay gibi
bunu unutma
Bahar annemizin yemenisindeki solgun çiçektir
bunu unutma
Seni ben her yerinden öperim
beni unutma
kadere inansaydım sana inanırdım
Düşürmem sigaramın ucundaki külü ben

öyle kırık bakma bana
Caddeler nasıl da genişliyor
sana bunu söyleyecektim
Hadi kes büyüyen tırnaklarındaki kiri
sana bunu...
Oyy nasıl söyleyebilirim
deliren sevdamızın kısrak huyunu
Elimi tut
tuttururlar, o kadarına izin verirler
kahreden bir ayrılığın çılgınlığı değil bu
Bir isyanın kelepeleşmiş resmidir parmaklarımız

sen içerde ben dışarda
Oyyy mahpusluk mahpusluk...

(Yansıma, Günümüzün Türk şiiri Özel Sayısı,
Haziran 1973, sayı 18, ölümünden sonra)

GÜLSÜM CENGİZ (1949)

TOMURCUKLAR AÇILIRKEN

Ah, ne çok çocuklardık
adanmıştık
inanmıştık.
Korku yasak tanımadık
imkânsızı istedik,
kırk kapının kilidini açmadık da
kırkbirinci odaya girdik.
Bir yar sevdik
Kafdağının ardında,
devlerle kavgaya durduk,
Aslı gibi ölebildik
sevmekten vazgeçmedik,
Kerem olduk tutuştuk
yolumuzdan dönmedik.
Aşkı bilirdik
sevmelere doyamadık,
vurulduk
umarsız sevdalarda,
sürek avlarında bir bir.
Koparıldık
bir tomurcuk gül iken
örselendik, örselendik
çok kanadı yüreğimiz.

Ah, ne çok çocuklardık
ele avuca sığmazdık.
Seçildik
sınandık
yağlı kurşunlara geldik
ve iplere çekildik.
Vurulduk her defa

dostlarımızla
asıldık, asılanlarla.
Bayrak olmak istemedik
bayraklaştı gözlerimiz.
Yapayalnız tutsaklardık
acıların kucağında,
bir dal yaban lavanta
uzak sürgün topraklarda.
Hiç menekşe görmedik
kim bilir kaç ilkyazdır
fesleğene değmedi ellerimiz.

Ah, ne çok çocuklardık
azaldık, çok az kaldık.
Eski dostlar dost değildi,
teslim oldu kimimiz
tüketip direncini
burkuldu yüreğimiz,
yine de
gücümüzü yitirmedik
kavgamızdan vazgeçmedik.
Çoğaldık tohumlarca
denizlerde damlalarca.
Haykırdı gözlerimiz
hüzün yok, hüzün yok!

Çünkü biz
ne solgun ölüleriz
ne yalnızca üç çiçek,
ne inancı bitik kişi
ne dağlarda

boynu bükük gelincik.

şimdi biz
cesaretin imgesiyiz.
Daldaki tomurcukta
saksıdaki sardunyada
yürekteki sevdada
yeşeren çimendeyiz,
her an yanıbaşınızda
kavganın içindeyiz.
Tomurcuklar açılırken
yeryüzünde binlerceyiz.
Çünkü biz
ilkyazın kendisiyiz.

Mayıs 1995 (Akdenizin Rengi Mavi, 1997)

ONLAR

Yarın üstüne kurdukları düşleri
umutları, inançları, kavgalarıyla
gençtiler, insandılar.

Çiçeklenirken ağaçlar
umudu taşıırken bahar
aramızdan ayrıldılar.

Oysa yarın doğan güneşi görebilirler,
sarılabilirlerdi sevdiklerine.

(....)

Onlar
gençtiler, umutluydular...
Çiçeklenirken ağaçlar
umudu taşıırken bahar
şimdi hep aramızdalar.

(Eylül Deyişleri, 1987)

ŞÜKRÜ ERBAŞ (1953)

DENİZ

“Serez çarşısı kapatmış elleriyle yüzünü”

Nâzım Hikmet

Sen Deniz'din. Uzun boylarımızdın. Evlerimiz yalnız düşmüş harflerdi. Üstümüzde bizim olmayan bir hayat. Kuyularda masaldık. Gecemiz yoksul güne unutma sürmesi. Dünyayı gören rüyamızdın.

Sen Deniz'din. Uyanan sesimizdin. Gözlerimiz ellerimizde biterdi. Uzağımız yine bizdik. Sözlerin birden kalabalıktı. Sözlerin şehre inmiş kenar mahalleler. İyiliğin sabahına mavi haritamızdın.

Sen Deniz'din. İpe değil yıldızlara çekilmiş onurumuzdun. Ekmeğimiz korkuyla acıydı. Başkasını bilmezdik. Aklımız keçeleşmiş bir geçmiş. Gövdemize gelecek zamanları düşürdün. Karıncalaşmış özgürlüğümüzdün.

Sen Deniz'sin. Bize sonsuzluğu öğretensin. Kaç bin kadın, kaç bin erkek, kaç bin çocuk, muradından doğurdu seni. Ölümünü aldık, hayatını verdik. Parmaklarımız sözlerinin mumları. Seni anladık, seni büyüdük, seni yalnız kaldık.

(Sesler, Sözler, Yüzler-Ankara 78'liler Derneği)

HÜSEYİN FERHAT (1954)

ÖLÜLERİMİZ

Yalnız değiliz. Yalnız değiliz. Ne biz,
ne bizi gözetleyen şu yaşlı çınar ağacı.
Tan rengiyle boyandı postallarımız. Acı
cigara dumanlarımızın yüzüne basarak yükseliyor.

Çalıştık, dövüştük, yenildik. Ama hepsi bu değil.
Kendi içine çekildi sesimiz
pamuklu bir kumaş gibi ve kimimiz
kaçak, kimimiz içerde yatıyor.

Ay kanatıyor sonbaharı. Güneş avuçlarımızın içinde,
yolumuzu ateşböcekleri aydınlatıyor artık,
toprağa gömdük yıldızları. Şimdilik
koltukaltlarında saklıyor onları ölülerimiz.

Ölülerimiz, ölülerimiz, ölülerimiz;
yeniden öldürülemeyenlerimiz.

AHMET ERHAN (1958)

İLK VASIYET

Oğlum Deniz'e

6

Oğlum unutma adını
Sana boşuna konulmadı o
Oğlum unutma adını
Göge çizilen resimleri hatırla
Oğlum unutma adını
Dağları teğelleyen suları
Oğlum unutma adını
Kardeşliği, cesareti ve yanılığı
Oğlum unutma adını
Tarihe karşı yürüyen bedenleri hatırla
Oğlum unutma adını
Ve tarih olan sonra
Oğlum unutma adını
Hep ipte olacak boynun
Oğlum unutma adını
Yaralı, acılı bir yurdun
Oğlum unutma adını
Kanı, çiçeği olarak...

Deniz... unutma adını..

1968 Olayları, Liderleri
ve İdamlar İçin Yazılan
Öykülerden, Anılardan
Örnekler

NEZİHE MERİÇ (1925)

DUMANALTI'dan (1979)

TEDİRĞİN'den

Neydi o?

Tam dallar gibi olmuşken.

Birden.

Gözlerini aradı, kırpıştırarak. Korktuğu zamanlardaki gibi, acı veren, batan bir çarpıntı. Soluğunu tutmaya çalışarak, kıpırdamadan çevreyi dinledi.

Onu dürtülmüşcesine uyaran neydi? Değişik bir şeydi. Yadırgatan bir şey. Ama ne? Çarpıntı, kulaklarında tıkanma yaparak, yutkunmayı zorlaştırarak. Sabah polis geldiğinde de

Kapıyı açtığında

Merdiven başında, tepe camından vuran gümüşü kış ışığında, uzun boylu iki adam. Mimar Celâl'in ince, titiz beğenisiyle seçtiği, solmuş gibi görünen ayva sarısı mermer döşemeye diklemesine inen, kalın iki çizgi. Sert tütün kokusuna karışmış, ıslanmış kaba kumaş kokusuyla.

Ezik sesliydi biri. İlk konuşan. Geceleri çok öksüren birinin,

- Nurhan Aladağ burada mı?

- Evet? Benim.

- Nurhan Aladağ sen misin?

- Benim. Ne vardı?

- Az bizimle geleceksin.

- Ben mi? Nereye?

- Gelince öğrenirsin. Yalnız biraz çabuk. Araba bekliyor.

- Bir dakika, yani şimdi...

- Boşa konuşma hanım. Emir bu. Gelmen gerek, geleceğin. Ne desen boşa şimdi.

İkincisinin sesi koruyucuydu. Güç vermek istiyor gibi. Bakışında, duruşunda, yaptığı işin doğrusunu, eğrisini çözememiş kişinin usanmışlığı vardı.

Koşarak uzun aralığa geçip yatak odasına girince alışık olmadı-

ğı bir davranışla karşılaşan kişinin bu davranışa katlanmak zorunda olduğunun bilincine varıveren sıkıştırılmış kişinin karmaşık çarpıntı-sıyla odanın duvarını boydan boya kaplayan dolaba dayanıp kalarak az önce denediğı yeni ipek memeliğı yatağın üzerine atılıvermiş bu yıl Paris hep parlak renkler kullanıyor iç çamaşırlarında sevmiyor Nurhan o daha çok soluk renkleri

Kapı çalındığında şarkı söylemiyordu ama, içinden şarkının havasını geçirerek, herhangi bir kapı çalınışına doğru, yüksek topuklu terliklerin yürürken gerektirdiğı bir salıntıyla...

Kapıyı açınca polis!

Öylece dolaba dayanmış her şey üst üste hızla birbirine karışarak peki bu ne demek şimdi nasıl giderim bu saatte telefon İstanbul'u aramıştım kapıcı nerdeyse gelir Fuat arayacaktı o gezi meselesi için akşama Nili falan Ferda da şu dolapların yerleştirilmesi bugün de bitmezse kaç gündür her şey orta yerde

Parmaklarını birbirine geçirip

Kürk yakalı deri ceketıyla başlığını el alışıklılığıyla giyerek sabah yürüyüşüne çıkıyormuş gibi rasgele düşünmeden kocasına not yazarken ellerinin titreyişi her zaman bakımlı güzel elleri esmer derisi gergin yumuşacık 'Arifim, polis geldi gidiyorum. Anlayamadım. Nurhan.'

Çarpıntıydı tüm varlığı polislerle arabaya binerken

Öyle bir çarpıntı şimdiki de

Büzülüp kalmıştı ranzasında. Başını kıpırdatmadan çevresini gözden geçiriyor.

(...)

1970-74 (Ankara)

(...)

Elti, ağıtın havasından kurtulup, dipdiri kalkıniverdi. Düşünüp taşınmıştı, kendini koyvermiş görüldüğü, o sessizce iki yanına salanarak oturduğu süre içinde. Bağırды kızlara, gelinlere: "Yörün gız! Ne toplaştınız. İşiniz gaydınız, gaynayacak çorbanız neyiniz yoh mu? Durman, ağşam ener nerdeyse..." Kıvrakça yürüyerek, bahçe kapısına vardı, dayağı indirip, kanadı ardına kadar itti. Ellerini kuşağına sokup, bir zaman, ark başında oynayan çocuklara baktı. Yüzyıllardır, batan güneşin kırmızısı sarısı arasında, suların içinde, bağıra çağıra oynardı bebeler. Sevgiyle seslendi: "Osmanım! Yavrim, gel hele gel, gel halana kuzum." Osman, umulmadık bir çeviklik, yardıma hazır bir koşuyla, oyunu bıraktığı gibi, fırladı geldi. Kadınla çocuk, öyle, gözgöze durdular. Elti, iş yapmaktan kararıp çatlamış elini çocuğun omuzuna koydu. "Osmanım..." dedi. Osman, ala gözleri sürmeli, yanakları çilli çilli, kirpiğini kırpmadan, "Gidem mi Mihri bibim?" dedi. "Tez beri bahar gelirim..." "Vay!" dedi elti. "Vay heç bir şeyler değel de şu akıl, işte şu akıl ağılatır beni vaaay..." Elini başına atıp bir zaman durdu. Sonra sesini indirip, gözleriyle çevreyi kolaçan ederek, usuldan sıraladı: "Osmanım, durma gop git garagolun oraya, var bah baham ki Gülgün yengeni bindirdikleri cip oralarda durur mu? Sonram gözü-nü gulağını aç ki, elin adamları ne konuşuyorlar. Ortada ne lakırdılar döneniyorsa bir bir dinne. Ordan var get, topal sürgünün dükkanına. Bul orada Mustafa dayını. Pil isteyo Mihri bibim de, çarşı ekmeği, gazata, mum, gazyağı, istiyo de... geri yanını o bilir. Yörü yavrim, guzum, gınalım benim. Bu dudakların aha böyle möhürlü olacak. Kimseye, renginden renk vermek yoh..." Eltinin pütürekli parmakları ince derili pembe dudakları yakalayıp bastırınca çocuğun yüzü acıyla buruştu ama, aldırmadı. İvedilikle: "Emme, ben de he mi Mihri bibim, gurbanın olam he mi?" dedi usulca. "He!" dedi elti. "Namusuma, seni de götürecem." Omuzlarını kaldırdı. Saatlardır, çatık duran yüzü, ilk kez aydınlandı: "Ben erkeksiz nasıl giderim zati. Hadi gop, durma!" Çocuk, ayağındaki eski terlikleri fırlattığı gibi, yokuş aşağı koyverdi koşusunu...

Ülker öğretmen tam o sırada, bahçelerin içinden dolanıp gizlene-

rek gelmiş, eltinin bahçesine atlıyordu duvardan. Elti gördü. Kapının dayağını vurduğu gibi, seyirtti. İki kadın sarıldılar. "Yavrım," dedi elti. "Akıllı, kadın gızım, gördün mü olanları!" Dutun dibine oturuverdiler. Ülker öğretmen, ıslıtısı yüzünü solgunlaştırarak, omuzlarına doğru boşanan saçlarını tepesine toplayıp, ince boynunu serinletti. Sarı aladan koyulaşıp, kahverenginden menevişlenen gözlerinde, elmacık kemiklerini belirginleştiren anlatılması güç bir parıltı şavkıyıp duruyordu. Hırs içinde eltiye doğru eğildi, gözünün ortasına bakarak, "aslan Mihri hala," dedi, "koyverme kendini. Bir şey olmaz. Akıllı kızdır Gülgün, bir şey olmaz. Benim Orhan'ı da götürmüşler. Götürsünler. Son mektubunda yazmış, zaten, bekliyordu. Şimdi, bu gece benim eve de geleceklerdir. Gelsinler. Karısı da bulunup alınsın denmiş. Haberlerini aldık. Kitapları kaçırdık. O iş tamam. Şu anda, ben de yokum artık. Beni görmedin, duymadın. Bunu böyle bil. Böyle bil, tasalanma. Her şey hazır. Eve dönmeyeceğim. Olanları sana anlatmaya geldim. Hem de seni görmeden gitmeye gönlüm razı gelmedi. Bizim taraf kale gibi, gönlünü serin tut. Bir de, bak, gözünü seveyim, bir delilik etmeyesin..." Elti dimdik oluverdi: "Her bir deliliği hemi de," dedi. Sesini indirdi elinde olmadan. "Bu ağşam varyıom gayalara. Azık da, pil de, gazata da... Boynumun borcu. Biz gapımızdan gız aldırmayız. Tüfeğe tüfek. Varyıom ki, bizim oğlanlar göstersizler kendilerini. Bu Murat'ı, başı gara öksüzü annattıydım ben sene. Hacı'nın Burhanettin'in hesaplarına bahardı, daha ortaokul bebesiykene. Okutmayacan bu oğlanı, ne gereği var, benim işlerime bahar, arada geçinir gider diye dikeldi Hacı'nın Burhanettin, bildin mi ırahmetli emmisine bahtsız yavrımın. O da geçti getti, helbet geçer gider, deliğanlı oğlan... Oralarda, Ankaralarda okudu garipliğiynen... Şu kaçakçıların hangisi bizim guzumuz değil ki, de bana. Hangisi zulma uğramadı! Ama, nedecen, eşkiyanın zalımı, memleketin haraçcısı bunnar. İliğimizi kemiğimizi gomadılar söğürdüler. Gidecem, hem de en birinci. Tedarikimi görüyorum bile. Kimse durduramaz beni. Ölümü çiyner durduracak olan. Hele ki Gülgün'umun da bu gününü gördüysem, vay gördüysem, vay kim tutar beni beni benî..." Elti yeniden acılı bir ağlamayla başladı toprağa yumruk yumruk vurmaya. Ülker öğretmen, yüreği sızlayarak baktı eltiye. Sesini çıkarmadı artık. İki kadın, şu güzel kentte yaşanmış günlerin anıla-

rına, bayram günlerine, kına gecelerine, gülüş ırış gidip geldikleri

bağ bozumlarına benzeyen duygunun bir susmalık dinginliğinde,

öylece, acışıp kaldılar.

(...)

1974 (Ankara)

SEVGİ SOYSAL (1936-1976)

YILDIRIM BÖLGE KADINLAR KOĞUŞU'ndan (1976)

22

SABAH GAZETELERİ

Koğuşun kapısı güm güm vuruluyor. Hemen koşup kulağımızı kapıya dayıyoruz. Koğuşun dışından Sevim'in sesi geliyor.

Sabah çorbası için karşı koğuşun kapısı açılınca, bizim kapıya koşuvermiş. Erler göz yumardı buna bazı. İki koğuş böylece haberleşirdik.

Sevim'in sesi heyecanlı.

Demir kapının ardından seziyoruz sesinin titrediğini.

"Haberleri dinlediniz mi?"

Dinlemedik. İşkence, emniyet hikâyelerinden geç uyuduk yine dün gece, işkenceden gelenler bizim koğuşa getiriliyor.

"Mahir'ler Kızıldere'de sarılmış dört İngiliz rehineyle birlikte."

Sevim'in sesi kesiliyor. Onu koğuşa geri soktular.

Haber koğuştaki bomba gibi patlıyor. Duygular karmakarışık.

"Deniz'leri kurtarmak için intihar eylemi" diyor biri.

Nedense, Deniz'ler asılmayacakmış gibi seviniyoruz.

"Mahir hep, bütün arkadaşlarım öldü, ben sağ kaldım, diye üzülürdü, şimdi onu da öldürecekler," diyor Ülker.

"Belki ölmezler."

Huriye Hanım, Nazan'a bakarak söylüyor bunu.

Nazan'ı hepimiz unutmuşuz. Kocasının şu an Kızıldere'de sarıldığının bilinciyle susuyoruz.

Nazan'ın yüzü sapsarı. Yeşil gözleri kocaman kocaman açılmış.

O an, ona olan bütün kızgınlığımız geçiyor.

Bütün koğuş gittikçe hızlanan bir yürek gibi. Mahir'lerin yakın arkadaşları var aramızda. Haberler soluk alınmadan dinleniyor.

Artık koğuştaki düzeni falan kalmadı. Bütün gün marş söyleniyor.

Gerginlik arttıkça artıyor. Kimse, Mahir'lerin öldürüleceği, bu eylemin Deniz'leri kurtaramayacağı düşüncesini dile getiremiyor.

Ama sarıldılar, biliyoruz, teslim olmayacaklarına göre öldürülme-leri an meselesi.

Akşama kadar kimse ağzına bir şey koymuyor. Huriye Hanım çay-ları demliyor ardarda.

*

Nazan ilk kez suskun. Ağlamaya başlayacak diye ödümüz kopu-yor. Ağlamadığı, boş gözlerle baktığı için ona minnettarlık duyuyo-ruz.

O gün bizi havalandırmaya çıkarmıyorlar. Hiçbirimizin aklına da bunun nedeni üstünde düşünmek gelmiyor.

Cezaevi yönetimi, aramızda Mahir'lerin, Cihan'ların, Ömer Ayna'ların yakın arkadaşları olduğunu biliyor. Bir taşkınlık olur diye çıkarmıyorlar bizi dışarı.

O gün Suna'yı, karavanalar getirilip götürülürken görüyoruz sadece. Görmediğimiz iyi. Suna çekingen. Koğuşun patladı patlaya-cak bir bomba olduğunun farkında.

İçeri girmelere falan kalkışmıyor.

Huriye Hanımın, kimseye sezdirmeden sulanan gözlerini sildiğini görüyorum.

Konuşuyoruz.

"Ömer Ayna geldi aklıma. Çok yorgundu, evimde uyuyakaldı bir gün.

Şimdi uyurkenki yüzü geldi aklıma. Bir çocuk gibiydi. Düşünüyö-rum da, onun bir saat fazla uyumasına, bir gün daha fazla yaşaması-na yaradıysa, bana verecekleri bütün cezalara razıyım."

146/1'den tutuklu Huriye, bir insan hayatının değerini çoğu aydı-nımızdan iyi biliyor, yaptığı işin fiyatını ödemeyi de.

Akşam karavanasına kadar çın çın ötüyor koğuş. Marşlar söyleni-yor. Kimse susmuyor. Susunca, sanki tüfek seslerini duyacağız.

Sinirler gergin. Akşam karavanası da yenmiyor.

Haberler dinleniyor soluk alınmadan.

Kızıldere'dekilerin imha edildiklerini, böylece öğreniyoruz.

TRT spikeri, o güzelim sesiyle, tane tane okuyor ölülerin adlarını. "Saffet Alp"ın de adı okunuyor. Nazan'ın çılgılığı bin parçaya bölüyor

sessizliği.

“Öldüüü!”

Hep bunu haykırıyor. Yerlere atıyor kendisini. Onu ranzasına yatırıyoruz, üç kişi. Yüzüne tokatlar atıyoruz. Her şey faydasız, koğuş kapımız dışarıdan yumruklanıyor. Suna’nın sesi.

Kapıya koşuyorum:

“Söyleyin gürültü yapmasınlar” diyor. Kızgınlığını yutkunup karşılık veriyorum:

“Lütfen üstlerine gitmeyin, ölenlerin yakınları var burda.”

Ses gelmiyor kapının dışından.

Sonra, Suna’dan bütün tutukluluğum süresince, ilk ve son olmak üzere bir ricada bulunuyorum.

“Sabah gazetelerini... Ölülerin fotoğrafları basılı olanları ayrı tutun, onları sonra alınız” diyorum.

Suna karşılık vermiyor.

*

Nazan’ı yatırmışlar, kimi bileklerini ovuyor, kimi kulaklarına teskin edici şeyler fısıldıyor.

O arada, Türkân’ı fark ediyorum. Ranzasına sırtüstü uzanmış. Yüzü mosmor. Beynimde şimşek çakıyor. Kalp! Kalp! Türkân’ın kalbi var. Kriz geçiriyor.

Koğuş kapısını yumrukluyoruz.

“Doktor! Doktor getirin. Türkân kriz geçiriyor.” Türkân, ağır ağır kendine geliyor. Ansızın yine fırlayıp atlamak istiyor ranzasından, her zaman yaptığı gibi.

Omuzlarından bastırıyoruz ranzasına, hareket etmemesi için yalvarıyoruz.

“Öldüreceğim” diye bağılıyor. “Öldüreceğim.”

Gece, aklımda kalan gecelerin en kötüsünden biri.

Kimse gözünü kırpıyor.

Nazan hiç kendinde değil. Türkân’ın yüzü hâlâ mosmor. Haftalar dır biriken gerginlik boşalıyor. İşkencelerin, baskınların bir yumruk gibi kaskatı ettiği yürekler gevşiyor.

Herkes ağlıyor. Kimse ağlamaktan utanmıyor. Kimse duygularını

örtbas etmeye kalkışmıyor. Türkân'ın aslında ne derece duygulu biri olduğunu, o efe tavırlarının, aslında bir koruyucu paravan olduğunu anlıyorum o gece.

Daha doğrusu sonradan. O gece hiçbir şeyi kavramak, hiçbir şey üstünde düşünmek mümkün değil.

Kıyılan, amansızca kıyılan bir kuşağa, bunca yakın olduğum o gece, bu kıyımcılardan biri de benmişim gibi utanıyorum.

Sabah oluyor. Koğuş kapısının dışında bir tıkırtı duyuyorum. Ardından bir hışırtı. Kapının altından gazeteler atılıyor. En başlarında Tercüman gazetesi. Paramparça ölümler baş sayfada. Saffet Alp'in parçalanmış başı da.

“Alacağın olsun Suna” diye bağıriyorum.

Hayatımda ilk kez, kin denen şeyi içimde duyarak.

Sofya'ya kaçırılan uçak gereksiz bir gerilim yarattı koğuştta. Gerek-siz, çünkü idamların gün meselesi olduunu biliyoruz. Günler saate indi şimdi. Ama, dört harflik bir sözcük de olsa, idam düşüncesi, kaçak umutlara sarılmamız için yeterli.

Ölümlerle başlayan bahar, idamları da içerirse, çok fazla olacak bu, çok fazla. Ama, yeşertici değil, kan içici bir bahar bu.

Uçak kaçırıldığı haberini duyduğumuzdan beri, koğuştta kurdu-ğumuz düzen allak bullak oldu. Artık sessizlik saati, okumak, hatta konuşmak mümkün değil. Sinirler koptu kopacak. Uzun masanın çevresinde volta atılıyor durmadan. Bir tek, haberler dinlenirken sakın herkes.

Aylardır, sözü hiç edilmese de idamları beklemenin gerginleştir-diği sinirlerimiz gevşeyiverdi.

Şimdiki gerginliğimiz Kızıldere günlerindekiinden değişik. O sıra, işkenceler, baskınlar, ölümlerle darmadağın olan bir hareketin çöküntüsü altında kalmamaktı ana sorun. Başı dik tutup inançları başarısızlıkların kuyruğuna takmamaktı. Yılğınlaşmamak, ölümler-den de önemliydi, handiyse.

Oysa şimdi, Kızıldere'nin ardından çizilen çizgi, idamları tek başı-na önemli kılıyor. Üç gencin ölmesi ya da yaşaması, hareketle ilgili görünmüyor bize bile. Bize bile anlamsız bir vahşet gibi görünüyor idamlar.

Ama hiçbir vahşet anlamsız değildir.

Bunu biliyoruz. İdamların olmayacağına ilişkin umutlara sarılma-mız, sarılmak istememiz bundan.

Bilinçli vahşetin dize gelmesi, dize gelmek zorunda kalması.

Uçak kaçırma bunu sağlayabilirmiş gibi.

Aslında bugün bile tam açıklığa kavuşmayan bu uçak kaçırma olayı günlerce tetikte tutuyor bizi.*

"Belki?"

Artık devrimcilerin hayatı, güçlenen bir hareketle bağlarını kopardı. Artık Dışişleri yetkilileri, Bulgarlar ve uçak kaçırıcılar arasındaki görüşmeler belirliyor hayatı, ya da ölümü. Hareket için ölüm bu, idamlarla somutlaşacak bir ölüm.

Uçak kaçırmanın koşu-şta yarattığı heyecan durulmadan Eken'i kaçırma teşebbüsünü öğreniyoruz.

O öğleden sonra, koşu-şların kapısı açılmıyor. Havalandırma yok.

Havalandırmaya çıkarmamanın anlamını biliyoruz. Kızıldere'den önce de koşu-ş kapılarını kapalı tutmuşlardı üstümüze.

Ama heyecan o kertede ki, bundan da anlam çıkarmıyor ya da çıkarmak istemiyoruz. Umut, yine umut, en belirli duygu.

En kıtıpiyoz hukuk yollarını bile geçerli saymamıza neden olan umut.

Gece marşlarla geçiyor. Baygın düşüyoruz sabaha.

Yine TRT spikeri, tane tane okuyor idam haberini. Tane tane, adları ve soyadlarını, doğum yerlerini, ana ve baba adlarını, tane tane düzgün düzgün okuyan spikerin idam haberini verdiğini kavrayamıyoruz.

Koşu-şta uyuyanlar var. Önce kimse, haberi duyduğunu, ya da kavradığını belirten bir hareket yapmıyor.

Sonra, tam karşımızdaki ranzada yatan Kâzime'nin, ansızın ranzasından fırladığını, uykusunda kötü düş görmüş bir çocuk gibi bana doğru koştuğunu görüyorum.

Yorganımın içine gömülüyor. Ağlıyor.

Ağlamayan var mı?

Bize herkes, bütün dünya ağlıyormuş gibi geliyor.

O sabah kapıyı açan kadın polisler bile ağlıyormuş, ağlayabilirmiş gibi.

Gülay, sobanın yanındaki ranzada oturuyor.

Arada, Deniz'lerden, Ortadoğudaki anılardan söz ediyor. Anlatmayı sevmez Gülay, ama anlatıyor. Anlattıkları hareketle ilgili değil, o konulara değinmekten sakınır genellikle, nasıl bir tepsi baklavayı kantinden kaçırıldıklarını, falan anlatıyor. İdam, insanlığa öylesine aykırı bir şey ki, insanca şeyler anlatmak istemesi onca doğal.

İdamlar bambaşka bir şey. Eylem içinde olmaya, öldürmeye benzemeyen bir şey. Ölümü de eylemden soyutlayan, ama bir anlamda

bütün insanlığı zedeleyen bir şey.

Sobanın üstünde demlediğimiz çayı bir bardağa boşaltıyorum. Gülay'a götürüyorum. Gülay'la aramızda geçen tatsız tartışmanın ikimizce unutulmasını istiyorum. Ben çoktan unuttum. Ama Gülay!

Unutmamış da olsa, önemli değil, önemli olan, sabahtan beri aç olan midesine bir bardak çayın girmesi.

Türkân'ın ilâcını vermek gerekiyor.

Sonra ne kadar üzülsük, küçük Ayda'yı gözetmek.

Aramızda küçük bir tutuklu var. Tam on üç yaşında, Yıldırım Bölge kadınlar koğuşunda idamları yaşayan bir tutuklu.

Koğuştaki üzüntü çok hırpalamamalı onu.

*

Koğuş kapısı akşamlara dek kapalı duruyor. Erler aralıktan karavanayı bırakıp çekiliyorlar.

Kadın mahkûmlarını teftiş etmeyi pek seven Albay bile görünmüyor.

Bugün koğuşa girip o hiç birimizi kandırmayan babacan tavırlarını takınsa, ne olacağı belli değil.

"İdamlarda bulunmuştur. Bu seyir, birkaç gün yeter ona" diyor Kâzime.

Ama Albay, hemen ertesi gün gelecek. Akıl almaz bir sözde ilgiyle,

"Nasılsınız?" diye soracak.

İşkencelerin, Kızıldere'nin, idamların ardından, "nasılsınız?"

Koğuş adına, Albay'a, "iyiyiz" diyorum.

O an tek düşüncemiz, Albay'a en ufak bir üzüntü belirtisi bile göstermemek. Polis Suna'nın meraklı bakışları kaç gündür, koğuşu, yaşlı göz görmek için didikliyor.

Bu bakımdan, Albay'a duygularımızı gizlemek hiç zor gelmiyor bize.

Albay, koğuştaki sessizliği, durgunluğu neye yoracağını bilemiyor.

Arkasındaki assubaylara emir veriyor:

"Şu duvarı ölçün!"

Uzun uzun ölçölüyor duvar. İki assubay aldıkları ölçüleri bir kâğıda not ediyorlar.

Albay, büyük bir ciddiyetle ölçüleri bir de kendisi kontrol ediyor.

Koğuştta sinek uça, kanat seslerini duyacağız.

Sessizlik Albay'ın sinirini bozuyor olmalı ki, yeniden yeniden okuyor kâğıttaki rakamları.

Sonra, astlarını peşine takmış çıkarken, dönüyor koğuşa:

“Şu duvara, bir dolap yaptıracam da!”

Gülecek havamız olsa, güleceğiz. Gülemiyoruz ama.

* Denizlerin idamının hemen öncesinde uçak kaçırılması ve ondanda önce Jandarma Genel Komutanı K. Eke'nin kaçırılması girişimi geçmiş alçak sesli söylentilerin ötesinde, '68'in 40. yıl tartışmalarında "provokasyon" olarak nitelendirilmesi üzerine, Mustafa Yalçın, bu iki eylemin, Denizlerin idamlarını bekledikleri Mamak Askerî Cezaevi'nden, özellikle Hüseyin İnan tarafından yönlendirilen ve THKO önderliğinin bilgisi dahilinde eylemler olduğunu açıklamıştır. (Yayıncının Notu)